

**T.C.
KAFKAS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ BİLİM DALI**

**TÜRKİYE'DE SEÇİM SİSTEMLERİ
VE
TÜRK SİYASİ YAPISINA ETKİLERİ
(1923–1980)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Aydın ERDOĞAN

**TEZ YÖNETİCİSİ
Doç. Dr. Cihat GÖKTEPE**

KARS–2007

T.C.
KAFKAS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE
KARS

Aydın ERDOĞAN'a ait **“Türkiye’de Seçim Sistemleri ve Türk Siyasi Yapısına Etkileri**

(1923-1980)” konulu çalışma, jürimiz tarafından Tarih Ana Bilim Dalında Yüksek Lisans

Tezi olarak kabul edilmiştir.

Öğretim Üyesinin Ünvanı, Adı, Soyadı

İmza

Doç. Dr. Cihat GÖKTEPE

.....

Doç. Dr. Selçuk Ural

.....

Yrd. Doç. Dr. Jülide AKYÜZ

.....

Bu tezin kabulü Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun/...../.....
tarih ve/..... sayılı kararı ile onaylanmıştır.

UYGUNDUR

...../...../.....

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

İÇİNDEKİLER

ÖZET

I

ABSTRACT

III

ÖNSÖZ

V

KISALTMALAR

VII

GİRİŞ

1

I. BÖLÜM

DEMOKRASİ VE TEMSİL

1.1. Demokrasi Kavramı	5
1.1.1. Demokratik Yönetim Biçimleri	5
1.1.1.1. Doğrudan Demokrasi	5
1.1.1.2. Yarı Doğrudan Demokrasi	6
1.1.1.3. Yarı Temsili Demokrasi	6
1.1.1.4. Temsili Demokrasi	7
1.2. Temsil Kavramı	7
1.2.1. Özel Hukukta Temsil	8
1.2.2. Kamu Hukukunda Temsil	8
1.2.2.1. Hukuksal temsil Kavramı	8
1.2.2.2. Halk Egemenliği Kuramı	9
1.2.2.3. Millet Egemenliği Kuramı	9
1.2.2.4. Organ Kuramı	9
1.2.2.5. Basit Seçim Kuramı	9
1.3. Temsil Eden İle Temsil Edilen Arasındaki İlişkiler	10
1.3.1. Emredici Vekalet	10
1.3.2. Temsili Vekalet	11

II. BÖLÜM

SEÇİM VE SEÇİM SİSTEMLERİ

2.1. Seçim Kavramı	14
2.2. Seçim Sistemleri	18
2.2.1. Seçim Sistemlerinin Teknik Unsurları	19
2.2.1.1. Seçim Bölgelerinin Belirlenmesi	20
2.2.1.2. Adaylık ve Oylama Şekilleri	20
2.2.1.2.1. Tek İsim Yöntemi	20
2.2.1.2.2. Liste Yöntemi	20
2.2.1.3. Oyların Hesaplanması	21
2.2.1.3.1. Çoğunluk Yöntemi	21
2.2.1.3.2. Nispi Temsil Yöntemi	22
2.2.1.3.2.1. En Yüksek Ortalama Yöntemi	23
2.2.1.3.2.2. Seçim Sayısı Yöntemi	23
2.2.1.3.2.2.1. Çevre Seçim Sayısı	23
2.2.1.3.2.2.2. Değişmez Tek Sayı	24
2.2.1.3.2.2.3. Milli Seçim Sayısı	24
2.2.2. Seçim Sistemlerinin Tipolojisi	24
2.2.2.1. Çoğunluk Sistemleri	29
2.2.2.1.1. Tek İsimli (Dar Bölge) Tek Turlu Çoğunluk Siste	
2.2.2.1.2. Tek İsimli İki Turlu Çoğunluk Sistemi	27
2.2.2.1.3. Listeli (Geniş Bölge) Tek Turlu Çoğunluk Sistemi	30
2.2.2.1.4. Listeli (Geniş Bölge) İki Turlu Çoğunluk Sistemi	30
2.2.2.2. Nispi Temsil Sistemleri	31
2.2.2.2.1. Artık Oyların Kullanılması	31
2.2.2.2.1.1. Yaklaştırmalı Nispi Temsil	31
2.2.2.2.1.1.1. En Yüksek Artık Sistemi	32
2.2.2.2.1.1.2. En Yüksek Ortalama Sistemi	32
2.2.2.2.1.1.3. d'Hondt Sistemi	33
2.2.2.2.1.2. Tam Olarak Uygulanan Nispi Temsil	34
2.2.2.2.2. Barajlı Sistemler	34
2.2.2.2.2.1. Basit Seçim Sayılı Baraj	35
2.2.2.2.2.2. Yüzde Oranlı Baraj	35
2.2.2.2.2.3. Ülke Düzeyinde Baraj	35
2.2.2.2.3. Parti Listelerinde Seçilenlerin Saptanması	35
2.2.2.3. Karma Sistemler	35
2.3. Seçim Sistemlerinin Değerlendirilmesi	36

III. BÖLÜM

TÜRKİYEDE UYGULANAN SEÇİM SİSTEMLERİ VE SONUÇLARI

3.1. Türkiye’de Çoğunluk Sistemi Uygulamaları ve Sonuçları	38
3.1.1. Cumhuriyet Öncesi Dönem	42

3.1.1.1. Birinci Meşrutiyet Döneminde Seçimler.....	42
3.1.1.1.1. 1877 İlk Milletvekili Seçimleri	42
3.1.1.1.2. 1877 İkinci Milletvekili Seçimleri.....	46
3.1.1.2. İkinci Meşrutiyet Döneminde Seçimler.....	47
3.1.1.2.1.1908 Milletvekili Seçimleri.....	47
3.1.1.2.2.1912 Milletvekili Seçimleri.....	47
3.1.1.2.3.1914 Milletvekili Seçimleri.....	50
3.1.1.3. Kurtuluş Savaşı Döneminde Seçimler.....	50
3.1.1.3.1. 1919 Milletvekili Seçimleri.....	50
3.1.1.3.2. 1920 Milletvekili Seçimleri.....	51
3.1.2. Cumhuriyet Döneminde Seçimler	53
3.1.2.1. Tek Partili Dönem	53
3.1.2.1.1. 1923 Milletvekili Seçimleri.....	54
3.1.2.1.2. 1927 Milletvekili Seçimleri.....	56
3.1.2.1.3. 1931 Milletvekili Seçimleri.....	58
3.1.2.1.4. 1935 Milletvekili Seçimleri.....	58
3.1.2.1.5. 1939 Milletvekili Seçimleri.....	59
3.1.2.1.6. 1943 Milletvekili Seçimleri.....	60
3.1.2.2. Çok Partili Dönem.....	61
3.1.2.2.1. 1946 Milletvekili Seçimleri.....	62
3.1.2.2.2. 1950 Milletvekili Seçimleri.....	65
3.1.2.2.3. 1954 Milletvekili Seçimleri.....	68
3.1.2.2.4. 1957 Milletvekili Seçimleri.....	70
3.2. Türkiye’de Nispi Temsil Sistemi Uygulamaları ve Sonuçları	72
3.2.1. 1961 Anayasası Dönemi.....	72
3.2.1.1. 1961 Milletvekili Seçimleri.....	72
3.2.1.2. 1965 Milletvekili Seçimleri.....	78
3.2.1.3. 1969 Milletvekili Seçimleri.....	82
3.2.1.4. 1973 Milletvekili Seçimleri.....	84
3.2.1.5. 1977 Milletvekili Seçimleri.....	86
SONUÇ	87
KAYNAKLAR.....	93
ÖZGEÇMİŞ	98

YÜKSEK LİSANS TEZİ
TÜRKİYE’DE SEÇİM SİSTEMLERİ
VE
TÜRK SİYASİ YAPISINA ETKİLERİ
(1923–1980)

Aydın ERDOĞAN

T.C.
KAFKAS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ BİLİM DALI

Tez Yöneticisi
Doç. Dr. Cihat GÖKTEPE

ÖZET

Bu çalışmada Türkiye’de (1923–1980) uygulanan seçim sistemleri, seçim sistemleri değiştirme çabaları ve bunların sonuçları ele alınmıştır. Genel olarak konu birçok yönden irdelenmeye çalışılmış, konuyla ilgili kavramlar ışığında değerlendirilmiştir.

Bu incelememiz üç ana bölümden oluşmaktadır. Birinci Bölümde, Seçim Sistemlerini daha iyi kavrayabilmemiz için Demokrasi kavramı, Temsil kavramı ve Temsil eden ile Temsil edilen arasındaki ilişkiler açıklanmıştır. Demokrasi ve Temsil kavramlarının nasıl ortaya çıktığını ne tür evreler geçirdiğini ve çeşitlerini örneklerle anlatmaktadır.

İkinci Bölümde, Seçim kavramı ve Seçim Sistemleri çeşitli uygulamalarıyla alt başlıklar şeklinde açıklanmıştır. Seçim sistemlerin teknik unsurları; Seçim Bölgelerinin Belirlenmesi, Adaylık ve Oylama Şekilleri, Oyların Hesaplanması alt

başlıklarıyla anlatılmıştır. Seçim sistemlerin tipolojisi üç alt başlık altında toplanmıştır. Bunlar; “İstikrar”a ağırlık veren “Çoğunluk Sistemi”, farklı kesimlerin ve düşüncelerinde parlamentolarda temsiline imkân tanıyan ve “Adalet”e ağırlık veren “Nispi Sistem” ve bu iki sistemin değişik oranlarda karışımından oluşan “Karma Sistem” dir. Tüm bu seçim sistemlerinin, dünyadaki uygulamaları, örneklerle açıklanmaya çalışılmıştır.

Üçüncü Bölümde, Türkiye’de (1923–1980), uygulanan seçim sistemleri, seçim sistemleri üzerindeki kanuni değişiklikler ve siyasi sonuçları açıklanmıştır. Bu dönemde Türkiye’de iki seçim sistemi uygulanmıştır. Bu Bölümde, Çoğunluk sistemi uygulamaları ve Nispi Sistem uygulamaları olarak, iki alt başlık altında, kronolojik sıra takip edilerek yapılmış olan seçimler ve sonuçları anlatılmıştır.

Sonuç Bölümünde ise seçim sistemini değiştirme çabaları, amaçlar ve sonuçları örneklerle değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Demokrasi, Temsil, Seçim Sistemleri, İstikrar, Adalet

THESIS OF MASTER ART

ELECTION SYSTEMS IN TURKEY

AND

THEIR EFFECTS ON CONSTITUTION OF TURKISH POLITICAL

(1923 - 1980)

Aydın ERDOĞAN

T. C.

KAFKAS UNIVERSITY

THE INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES

DIVISION OF HISTORY

SUBDIVISION OF HISTORY OF TURKISH REPUBLIC

Supervisor

Doç. Dr. Cihat GÖKTEPE

ABSTRACT

Election Systems which were carried out in Turkey, endeavours for changing election systems and their results are dealt with in this study. Generally the subject is tried to discuss in many courses and it is appreciated under the enlightenment of meanings related to subject.

This study is created from three main parts. In the first part, the meaning of democracy, the meaning of representation and relations between representatives and community are explained for understanding better the election systems. It tells by giving examples how democracy and representation arose, which phases they experienced and their variations.

In the second part, the meaning of election and election systems with different applications are explained under titles. Technical elements of election systems, determining constituencies, the types of candidacy and voting, calculating the votes are under titles of the subject. The types of election systems are assembled below three under titles. These are majority system which gives importance to ‘stability’, proportional system which gives possibility the representation of different abstentions and thoughts in parliament, and mixed system which arose from the mixture of those two systems. The applications in the world of all these election systems are tried to explain by giving examples.

In the third part, the election systems carried out in Turkey (1923 – 1980), legal changing on election systems and their political results are explained. Two different election systems were carried out in Turkey in this period. In this part, completed elections and their results are told following chronological order below two under titles as carrying outs of majority system and carrying outs of proportional system.

In the conclusion part, the efforts of changing election system, aims and their results are appreciated by giving examples.

Key Words: Democracy, Representation, Election Systems, Stability, Justice

ÖNSÖZ

Demokratik anlayışa göre meşru iktidar, kaynağını ve var oluş sebebini halktan alan ve kanunlar dâhilinde çizilmiş çerçeve içinde faaliyet gösteren iktidardır. Halkın iradesine dayanmayan, halkın rızası ve onayı sonucu oluşmayan bir iktidar meşru değildir. Halkın iradesini ortaya koyma yollarından en sağlıklıları seçimlerdir. Seçimler, hem seçimlerin başrolünde olan seçmenleri etkilerken hem de ülkenin genelini etkileyen bir yapıya sahiptir. Seçim sistemleri, bu sistemi uygulayan devletin, demografik hatta iklim şartlarına göre farklılık arz edebilir. Nasıl ki en iyi seçim sistemini belirleyip tek doğru olan budur demek yanı sıra tüm ülkeler için aynı tipte seçim sistemi öngörmek de yanlıştır.

Seçim sistemlerinin yanı sıra oy hakkı kavramı da demokratik rejimlerde meşru otoritenin belirlenmesinde önemli bir işleve sahiptir. Kuramsal olarak egemenlik anlayışlarının oy kavramına bakış açısı değişiklik arz etse de zamanın akışı içerisinde bu kavramı anlama ve yorumlama tarzı giderek benzeşmeye başlamıştır.

Millet egemenliği anlayışında oy verme bir görev olarak düzenlenirken, halk egemenliği anlayışında bir hak olarak düzenlemiştir. Oy verme hakkı günümüz çoğulcu demokratik rejimlerde tüm yurttaşlara tanınmaktadır. Oy verme de olduğu gibi seçilme hakkı da tartışılmaya gerek kalmaksızın tüm yurttaşlara aittir.

Demokrasinin halkın iktidarı deyimiyle karşılandığını düşünürsek, halkın iradesinin yansıyış biçiminin seçim sistemlerine göre farklılaştığını da anlayabiliriz. Seçim sistemlerinin, ülkeler arasında farklılık gösterse de, tüm siyasi eğilimlerin parlamentolarda temsil edilmesini ifade eden “*Adalet*” kavramı ve ülkede oluşan ekonomik ve sosyal yapının devamını ifade eden “*İstikrar*” kavramının değişik oranlarda birbirine üstün olduğu, ortak özellikleri vardır. Genel olarak seçim sistemlerini, olabildiğince çok fazla siyasi görüşün parlamentoya yansıdığı “*Nispi Sistemi*” ,ülkede her alanda istikrar ve düzenin oturduğu koalisyon hükümetlerine imkân tanımayan “*Çoğunluk Sistemi*” ve bu iki ana unsurun birbirine yakın oranda kullanıldığı “*Karma Sistemler*” olarak 3 ana bölüme ayırabiliriz.

Dünyada, bu üç sistemde, her ülkenin kendi sosyo-ekonomik, kültürel, coğrafi ve siyasi yapısına göre değişen farklı versiyonlarıyla uygulanmaktadır. Gelişmiş olarak kabul edilen Batı dünyası uzun arayışlar ve mücadeleler neticesinde

kendilerine uygun seçim sistemlerini bulmuş ve seçim sistemi tespiti konusunda son noktayı koymuşlardır. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde ise siyasi iktidarı elde edebilmek için seçim sistemleri hala bir araç gibi gözükmekte ve her yasama döneminde seçim kanunu değişikliği olabilmektedir.

Ülkemizde seçimlerin, 1877 yılında ilk uygulaması olmuş ve günümüze kadar değişik şekilleriyle yapıla gelmiştir. Hemen hemen her seçimden önce seçim kanunlarına neşter vurulmuş ve bu değişiklikler, iktidar mücadelelerinde önde olmanın belirleyicisi gibi algılanmıştır. Bu değişiklikler kimi zaman, değişmesini isteyenleri, amacına ulaştırmış, kimi zamanda tersi sonuçlar doğurmuştur.

Bu incelememiz üç ana bölümden oluşmaktadır. Birinci Bölümde, Seçim Sistemlerini daha iyi kavrayabilmemiz için Demokrasi kavramı, Temsil kavramı ve Temsil eden ile Temsil edilen arasındaki ilişkiler açıklanmıştır. İkinci Bölümde, Seçim kavramı ve Seçim Sistemleri çeşitli uygulamalarıyla alt başlıklar şeklinde açıklanmıştır. Üçüncü Bölümde, Türkiye’de (1923–1980), uygulanan seçim sistemleri, seçim sistemleri üzerindeki değişiklikler ve siyasi sonuçları açıklanmıştır. Sonuç Bölümünde ise seçim sistemini değiştirme çabaları ve sonuçları örneklerle açıklanmaya çalışılmıştır.

Bu çalışmamızda da, 1923–1980 yılları arasında yapılan seçimler, seçim sistemi üzerindeki değişiklikler ve sonuçları hakkında belgeler ışığında bilgi vermeyi amaç edindik.

Bu çalışmayı yaparken bana yardımcı olan Ali Metin DÜNDAR’a, sürekli beni yüreklendiren ve teşvik eden değerli dostum Hakim Ramazan DEMİRYÜREK’e, İngilizce çevirilerde yardımcı olan Tolga ARSLAN’a çok teşekkür ederim. Yüksek Lisans’a başlamamda ve bitirmemde sürekli beni tatlı diliyle motive eden sevgili eşim Hava ERDOĞAN’a şükranlarımı belirtmek isterim. Yüksek Lisansa ilk başladığımız günden beri Tarih Bilimine olan ilgimizin katlanarak artmasını sağlayan, konuştukça ve yazdıkça ışık saçan, Tez konumun seçilmesinde, araştırılmasında, yazılmasında ve değerlendirilmesinde büyük katkısı olan, yol gösteren ve ufkumuzu açan değerli tez danışmanın Doç. Dr. Cihat GÖKTEPE’ye sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

KISALTMALAR

AP	Adalet Partisi
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AÜ	Ankara Üniversitesi
Bkz	Bakınız
Çev	Çeviren
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
CMP	Cumhuriyet Millet Partisi
CKMP	Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi
CGP	Cumhuriyetçi Güven Partisi
DP	Demokrat Parti
DP.	Demokratik Parti
HP	Hürriyet Partisi
HF	Hukuk Fakültesi
İÖ	İsa'dan Önce
İÜ	İstanbul Üniversitesi
MBK	Milli Birlik Komitesi
md	madde
MP	Millet Partisi
MÇP	Milliyetçi Çalışma Partisi
MHP	Milliyetçi Hareket Partisi
MNP	Milli Nizam Partisi
MSP	Milli Selamet Partisi
s	sayfa
SBF	Siyasal Bilgiler Fakültesi
TC	Türkiye Cumhuriyeti
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TİP	Türkiye İşçi Partisi
TSK	Türk Silahlı Kuvvetleri
TÜSİAD	Türkiye Sanayici ve İşadamları Derneği
YTP	Yeni Türkiye Partisi
TBP	Türkiye Birlik Partisi

GİRİŞ

Seçim sistemi, en basit anlamıyla, temsilcilerin belirlenmesinde kullanılan teknik bir usulü ifade eder. Ancak seçim sistemleri sadece oyların sandalyeye dönüştürülmesini sağlayan teknik usullerden ibaret değildir. İlk bakışta tamamen teknik bir sorun gibi görünmekle beraber, seçim sistemlerinin, teknik olduğu kadar siyasi yanı da vardır. Hatta siyasi yanı daha da ağır basmaktadır. Her seçim sistemi siyasi hayat üzerinde değişik sonuçlar meydana getirir.

Seçim müessesesinin ortaya çıkışından günümüze kadar geçen sürede, değişik toplumlarda uygulanmış olan veya uygulanmamakla beraber teorik olarak üretilmiş bulunan seçim sistemlerini sayısı oldukça fazladır. Demokratik ülkelerde ve demokratik olmamakla beraber seçime yer veren siyasi sistemlerde birbirinden farklı seçim sistemleri uygulanmaktadır. Bu bakımdan en iyi ya da en kötü seçim sisteminin hangisi olduğu konusunda, bazı aşırı değerlendirmeler dışında kesin bir kanaat oluşmamıştır.

Her seçim sistemin kendine mahsus üstünlük ve eksiklikleri vardır. Önemli olan uygulanacak bir seçim sisteminin, demokratik ilkelere ters düşmemesidir.

Seçim sistemleri, seçmenden muvafakat alan düşünce ve siyasi eğilimleri temsil edilme imkânına kavuşturan pratik araçlardır. En dar ve teknik anlamıyla seçim sistemi, seçmenler tarafından kullanılan oyların bir meclisteki sandalyelere dönüştürülmesi metodudur. Bu dar anlamının dışında seçim sisteminin bir de geniş anlamı vardır. Geniş anlamda seçim sistemi kavramı, seçme ve seçilme yeterliliği, adaylığa ilişkin kurallar, oy verme usulleri, seçim çevreleri, seçim ilkeleri, seçimlerin düzenlenmesi, seçimlerin yönetim ve denetimi gibi hususları kapsar.

Seçim sistemleri genel olarak, “eşitlik” ve “adalet” ilkelerine ağırlık veren nispi temsil sistemleriyle, “fayda” ve “istikrar” ilkesine dayanan çoğunluk sistemleri ve bunların dışında her iki sistemim karışımından oluşan çeşitli karma sistemlere ve alt sistemler olarak gruplandırılmıştır. Nispi temsil sistemleri eşitlik ve adalet ilkesinden hareket ederek seçimlerde yarışan bütün siyasi eğilim ve tercihlerin mümkün merteye parlamentoaya aynen yansımalarını amaçlar. Çoğunluk sistemleri ise nispi temsilin karşısında yer alarak, bütün siyasi eğilimlerin temsilinden ziyade,

büyük partilere avantaj sağlamak suretiyle, özellikle güçlü bir hükümet oluşmasını sağlamaya çalışır.

Bir ülkenin belli bir seçim sistemini kabul etmesinde, öncelikle seçim sisteminin sözü edilen bu özellikleri ve doğurabileceği siyasi sonuçlar göz önünde tutulur. Bunların dışında, seçim sistemi tercihinde rol oynayan başka bir takım faktörler daha vardır ki, onlarda o ülkenin tarihi gelenekleri ile siyasi ve kültürel yapısıdır. Esasen bir ülkenin tarihini, siyasi ve kültürel faktörlerini göz ardı eden seçim reformlarının çoğu defa amacına ulaşmadığı görülmektedir. Siyasi gerçeklikte seçim sistemi tercihini etkileyen önemli bir faktör de bile bir ülkede seçim sistemini kabul edecek olan mevcut siyasi iktidarın muhtemelen kendi yararına işleyebilecek nitelikte bir seçim sistemi ortaya çıkarma gayretidir. Doğal olarak sadece iktidar partisi değil, muhalefet de kendi yararına olacak seçim sistemini kabul edilmesini ister ve bu yönde faaliyette bulunur. Bu realiteyi en iyi açıklayan örnek sık sık seçim kanunlarının çıkarılmasıdır. Seçim kanunları yapılırken iktidar ve muhalefet partileri genellikle farklı seçim sistemlerini savunurlar. Belli bir partinin iktidarda veya muhalefette olmasına göre, değişik zamanlarda farklı seçim sistemlerinin kabul edilmesi yönünde politika izlediği çok sık görülen bir durumdur. Oysa demokrasilerde bir seçim sisteminin iyi ya da kötü oluşu, sonuçta hangi partilere yarar sağlayacağı açısından değil, demokratik seçim ilkeleri ve ülke menfaatleri çerçevesinde nasıl işleyeceği ve ne gibi sonuçlar açısından değerlendirilmelidir.

Yönetenler ve yönetilenler arasındaki bağı seçim gerçekleştirir. Yönetenlerin, gerçek anlamda yönetilenleri temsil ettikleri oranda rejimin niteliği demokratiktir. Çağdaş siyasal toplumlarda kitle iletişim araçlarının sürekli baskısı karşısın da seçmenin yaptığı iş, bir temsilci seçmek değil, yönetenlerin yürüttüğü siyasete evet yada hayır demekten ibaret kalmaktadır. Burada üzerinde durulması gereken önemli nokta seçmene çoğulcu bir seçme hakkının tanınmış olup olmamasından çok, seçmene hür bir seçme ortamının tanınıp tanınmamasıdır. Seçme ortamını belirleyen faktör de kanun koyucu tarafından yapılan seçim düzenlemeleridir.

Seçim sistemleri ile siyasi hayat arasında karşılıklı bir etkileşim vardır. Seçim sistemleri siyasi sistemin çeşitli unsurlarını belli bir dereceye kadar etkileyebilmektedir. Aynı şekilde siyasi sistem ve onun unsurları da seçim sistemlerini etkilemektedir.

Demokratik gelişmelerini büyük ölçüde gerçekleştirmiş olan ülkelerde seçim sistemi konusundaki arayışlara bir nokta konulduğu görölmektedir. Ancak, gelişmekte olan ülkeler ve bu arada Türkiye, virgül aralıklarıyla sürdürdüğu arayışlarına her seçim sonrası dönemde yeniden başlamaktadır.

Türkiye’de çok partili yaşantı ile birlikte seçim sistemi arayışlarına başlanmış, demokrasi terazisinde istikrar ve adalet keferinin dengelenmemesi yüzünden bu arayışlar belirginlik kazanmamıştır. Ard arda yapılan kanun değişiklikleri zaman zaman, parlamento çoğunluğunun iktidarını kalıcı kılmak için çözüm arayışları olarak yorumlanabilmiştir.

Ülke koşullarına uygun ve demokratik yaşama ivme kazandıracak bir seçim sistemi modelinin oluşturulabilmesi için geçmişin iyi değerlendirilmesi gereklidir. Bu çalışmada Türkiye’de dönemler itibariyle seçim sistemi arayışları incelenerek, en uygun seçim sistemini belirleme uğraşısı içerisinde yapılmış tercihlerin siyasal yaşam alanında yarattığı olumlu ve olumsuz durumlar gözler önüne serilmiştir. Bu sayede, uygulanan seçim sistemleriyle ilgili değerlendirmelerin Türkiye’de doğrulanıp doğrulanmadığı ve Türkiye için nasıl bir seçim sisteminin gerektiği ortaya çıkmaktadır.

Bu çalışma ile ilgili literatür taramasına başladığımızda gördük ki seçim sistemleri ve Türkiye uygulamalarında inceleme konuları kamu yönetimi ve siyaset bilimi perspektifinde yoğunlaşmış ve daha çok yeni seçim sistemleri arayışı ve önerileri incelenmişti. Bizde tüm bunlara katkı olması bağlamında seçim sistemlerinin Türkiye uygulamaları kronolojik sıra takip edip, tarihi perspektiften bakarak, sonuçlarının siyasi ve toplumsal yapıdaki yansımalarını incelemeye çalıştık.

Yapılan çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde demokrasi ve temsil kavramları ele alınarak, bu ikisi arasındaki ilişki ortaya konulmaya çalışılmıştır. İkinci bölümde seçim kavramı ve seçim sonuçlarının değerlendirilmesiyle ilgili bir teknik yöntem olan seçim sistemleri üzerinde durulmuş, seçim sistemi türleri hakkında bilgi verilmeye çalışılmıştır. Üçüncü bölüm Türkiye’de uygulanan seçim sistemleri ve siyasi yaşama ne tür etkiler yaptığı ile ilgili ilgilidir. Bu bölüm de kendi içinde sınıflandırılarak; Cumhuriyet öncesi dönemde, Osmanlı ve Milli Mücadele dönemindeki seçim sonuçları ile ülkedeki siyasal etkileri belirtilmiştir. Cumhuriyet Dönemi de tek partili ve çok partili süreç olarak ayrılmış,

ilk kısımda tek partili süreçte yapılan seçimler ile bu seçimlerin sonuçları ve değerlendirmelere yer verilmiştir. Çok partili süreçte yaşanan seçimler ise tarih sırasına konularak, yapılan son seçimlerle birlikte incelenmiştir

1980 yılına kadar kadar Türkiye’de uygulanmış olan tüm seçim sistemleri ve dünyada uygulanan bazı sistemler ile bu sistemlerin olumlu- olumsuz yönlerinin incelenmiş olduğu bu çalışma yapılırken titiz bir literatür taraması gerçekleştirilmiştir. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Kütüphanesi ve TBMM kütüphanesinden istifade edilmiştir. Çok sayıda kitap, dergi, makale, sempozyum ve panel bildirileri ile gazetelerden yararlanılmış, Türkiye’de seçim sistemi ile ilgili olarak yayınlanan eserlerin pek çoğu incelenerek kaynak olarak kullanılmıştır. Bütün bu yapılanlara rağmen hatalarımızda olmuştur, takdiri okuyucuya bırakıyoruz.

I. BÖLÜM

DEMOKRASİ VE TEMSİL

1.1. Demokrasi Kavramı

Sürekli bir amaç için kurulmuş olan her sosyal toplum, bir düzene ve otoriteye ihtiyaç duymaktadır. Nitekim insanlık tarihine bakılacak olursa ilk çağlardan bugüne kadar bütün insan topluluklarında, kişinin yaşamını düzenleyen bir teşkilat ve otoritenin varlığı görülecektir.¹ Sosyal ilişkiler ilk insan topluluğundan çağımıza kadar yavaş yavaş gelişerek bugünkü hak ve görev esasına dayanan karışık şeklini alırken, doğal olarak sosyal bir denetim mekanizmasına, hukuki bir düzene ihtiyaç duyulmuş, böylece, bugünkü dünya düzeninin temeli olan ve bütün diğer kurumların dayanağı olarak kabul edilip “*kurumlar kurumu*” olarak nitelenen devlet de ortaya çıkmıştır.

Belli sınırlar içerisinde yerleşmiş insan topluluğu ve kurumsallaşmış bir siyasi örgüt olarak 16. yüzyılda beliren devleti;

- devlet yetkilerinin kullanıldığı, sınırları belli bir arazi parçası olan ülke,
- zorlama gücünü elinde bulunduran siyasi ve hukuki teşkilat, ve
- devlet yetkilerinin, yönetenler aracılığı ile yönetilenler üzerinde kullanıldığı ve bireylerden oluşan halk topluluğu olarak tanımlamak mümkündür.²

Devlet yetkilerini elinde tutarak devleti yönetme gücüne sahip olmak demek olan siyasal iktidarın, kim tarafından kullanılacağı ve siyasal iktidarı kullanacak olanların nasıl belirleneceği sorunu ise toplumsal hayata geçildiğinden bu yana çözülmeye çalışılmaktadır.

Başlangıçta fiziksel yönden güçlü olanlar iktidarı ele geçirmişler, sonraları tanrısal güçler, servet ve veraset ilişkileri siyasal iktidarı ele geçirebilmek için kıstas

¹ Vakur Versan, **Niçin Demokrasi?**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yıllığı -2, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yayın No:3436,1987, s.225.

² Erdoğan Teziç, **Anayasa Hukuku, Genel Esaslar**, İstanbul, Beta Basım Yayım, 1996, s.111.

olmuştur. Yönetilen - Yönetici ilişkileri ile birlikte, siyasal iktidar sahibinin yetkileri ve bu yetkilerin nasıl kullanılacağı tartışması da ortaya çıkmış, önceleri mutlak bir nitelik taşıyan yöneticinin yetkileri ve idare özgürlüğü giderek yönetilenlerce sınırlandırılmaya, denetlenmeye ve hatta paylaşılmaya başlanmıştır. “*Halkın bütünüünün toplumun yönetimine katıldığı demokratik rejime geçiş*” bu gidişin en ileri aşaması olarak gösterilebilir.³

Modern siyasal kültürün en önemli ve en çok sözü edilen kavramlarından biri olarak Yunanca “*demos*” (halk) ve “*kratos*” (iktidar) sözcüklerinden türeyen “*demokratia*” (demokrasi) sözcüğü İ.Ö. 5 yy’da ortaya çıkmış ve o tarihten, yaklaşık bir yüzyıl öncesine gelinceye kadar bir siyasal kavram olarak kullanılmış, demokrasi deyince bundan siyasal demokrasi anlaşılmıştır.⁴

Sözcük anlamına göre “*halk iktidarı, iktidarın halka ait olması*” demek olan demokrasi kavramı pek çok düşünür tarafından pek çok şekilde tanımlanmış olup bunlardan bazılarını aşağıda yer verilmiştir.

H. Kelsen’ e göre, “*iktidarın objesi ile subjesinin, yönetenler ile yönetilenlerin benzerliğini, halk tarafından halkın hükümetini ifade eden*” demokrasi Duverger tarafından; “*yöneticilerin dürüst ve serbest seçimler yoluyla yönetilenler tarafından seçildiği rejim*” olarak tarif edilmektedir.

Locke’ a göre, “*siyasal düzenin kurulmasını sağlayan toplum, yasaları kendi yapar ve yasaları uygulayacak görevlileri de yine kendi belirlerse, bu yönetim biçimine demokrasi denmektedir.*”

Lipset⁵ demokrasiyi, “*yönetimin görevlilerini değiştirmek için anayasaya uygun düzenli imkânlar sağlayan bir siyaset sistemi ve nüfusun mümkün olan en geniş kısmının, siyasal iktidar için yarışanlar arasında bir seçme yaparak önemli kararları etkilemesine izin veren bir sosyal mekanizma*” olarak tanımlamaktadır. Görülüyor ki, “*demokrasinin siyasi prensibi, halk veya milletin, devlet iradesinin*

³ Oya Araslı , **Adaylık Kavramı ve Türkiye de Milletvekilliği Adaylığı** , Ankara,Sevinç Matbaası , 1972, s.1.

⁴ Giovanni Sartori, **Demokrasi Teorisine Geri Dönüş**, Çev; Tunçer Karamustafaoğlu, Mehmet Turhan, Ankara, Yetkin Basımevi, 1993,s.9.

⁵ Seymour Martin Lipset, **Siyasal İnsan**, Çev: Mete Tuncay, İstanbul, V Yayınları, 1986, s.23.

oluşumuna ve mümkün olduğu oranda devlet faaliyetlerine en geniş ölçüde katılımını sağlamasıdır.”⁶

Sartori'nin⁷ “*liderliğin yarışmalı bir yöntemle yenilenmesi*” olarak ifade ettiği kavram, ABD başkanlarından Abraham Lincoln tarafından, kapsayıcı ve açık bir ifade şekli ile “*halkın, halk tarafından, halk için yönetimidir*” biçiminde tanımlanmaktadır.

Amerikan sosyal bilimcileri tarafından yaygın olarak kullanılan Joseph Schumpeter' e ait tanıma göre'de “*demokrasi; siyasal kararlar almak için yapılan, bireylerin halkın desteğini kazanmak amacıyla yarışmacı bir uğraş sonucunda karar alma gücünü elde ettikleri kurumsal düzenlemelerdir.*”⁸

Kavramla ilgili olarak yapılmış kuşkusuz daha birçok tanımlama vardır. Demokrasiyi; iktidarın kaynağını halkta bulan, halkın halk tarafından ve halk iradesi doğrultusunda yönetilmesini, yani yöneten – yönetilen özdeşliğini sağlamaya yönelmiş, özgürlüğe ve eşitliğe dayalı bir yönetim biçimi olarak anlatan bir tanımlamanın bu tanımlamalardaki ortak paydayı oluşturulabileceği değerlendirilmektedir.

1.1.1. Demokratik Yönetim Biçimleri

Bir yönetim biçimi olarak demokrasinin toplumsal yaşamda dört şekilde uygulandığı görülmektedir.

1.1.1.1. Doğrudan Demokrasi

Kamusal faaliyetlerin doğrudan halk tarafından gerçekleştirildiği ve yönetenlerle yönetilenlerin adeta özdeş oldukları⁹ bu tip demokrasilerde halk, yasaların kabulü için toplanarak doğrudan doğruya karar alır.¹⁰ Doğrudan demokrasi ile halk kendi kendini araya başka kimseler almadan yönetmekte, önemli kararları

⁶ Yavuz Abadan, **Amme Hukuku ve Devlet Nazariyeleri** , Cilt:1, Ankara, Ankara Üniversitesi , Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını, 1952, s.322.

⁷ Sartori, **Demokrasi Teorisine Geri Dönüş**, s.166.

⁸ C.Philippe Schmitter –Terry Karl, **Demokrasi Nedir, Ne Değildir** Çev;Levent Gönenç, Ankara, Siyasal Kitapevi, 1993, s.22.

⁹ Teziç, **Anayasa Hukuku, Genel Esaslar**, 1996 , s.217.

¹⁰ Halk yığınlarının bir araya toplanıp devlet işleri hakkında hep birlikte karar alabildikleri dönemler artık çok geride kalmıştır. Eski Yunan sitelerinde uygulanabilen ve “*doğrudan demokrasi*”, “*aracsız demokrasi*” diye adlandırılan bu yol, şimdi artık İsviçre’ deki bazı dağ kantonlarında, yani pek küçük yönetim kuruluşlarında, neredeyse “*turistik*” bir kalıntı olarak yaşatılabilmektedir. Bkz. Mümtaz Soysal, **Anayasaya Giriş**, Ankara, Sevinç Matbaası, 1969, s.79

almak, yasaları yapmak ama bunun yürütülmesini yöneticilere bırakmak yoluyla bir anlamda parlamentonun işini yapmaktadır.¹¹

Atina sitesi genellikle doğrudan demokrasi uygulamasının örneği olarak gösterilir. Ancak bilinmektedir ki bu, temsili demokrasiyi gerektiren bir genişliği olmayan bir site demokrasisiydi. Atina’da yabancıların, kadınların, kölelerin dışındaki, yönetilen toplumun ancak çok dar bir kesimine vatandaşlık sıfatı ve siyasal haklardan yararlanma olanağı sağlanmıştı.¹² Bu nedenle buradaki demokrasinin aslında ergin erkeklerin katıldığı bir aristokrasi yönetimi olduğu da söylenebilir.

1.1.1.2. Yarı Doğrudan Demokrasi

Yurttaşların istisnai olarak yönetenlerin yerine karar aldıkları¹³ bu demokrasilerde halk yine temsilcilerini seçmekte ancak çok önemli konularda, özellikle yasama alanında kendi karar alma yetkisini kullanmaktadır. Halkın bu yetkisini kullanma usulleri; veto, referandum ve teklif hakkıdır. bu tip yönetimlerde parlamentonun etkinliği arttıkça milli egemenlik anlayışına, seçmenin etkinliği arttıkça halk egemenliği anlayışına yaklaşılmaktadır.¹⁴

1.1.1.3. Yarı Temsili Demokrasi

Yurttaşların yönetimle ilgili kararların alınmasına bizzat katılmaksızın, yalnızca bu kararların alınmasını etkiledikleri bir yönetim biçimidir.¹⁵ Yarı temsili demokraside halk, parlamentonun feshi ve erken seçim, temsilcilerinin azledilmesi, dilekçe verme, danışma, referandum ve politik grevle yasama organını etkileyerek yasal düzenlemelerde etkinliğini gösterirse de doğrudan yasama işinin içinde değildir.¹⁶

¹¹ Esat Çam, **Siyaset Bilimine Giriş**, İstanbul, Der Yayınları, 1995, s.399.

¹² Şurası unutulmamalıdır ki, eski demokrasilerde demokrasinin sadece adı vardı. Çünkü meclise yalnızca yurttaşlar katılabiliyor, ne medeni ne de siyasal hakları bulunan köleler ise katılmıyordu. Beşinci yüzyıl Atina’ında yaşayan 400.000 kişiden 40.000’inin meclise katılma hakları vardı ve en kalabalık toplantılarda etkin olarak çalışmalarına katılan yurttaşların sayısı da 3.000-4.000 dolaylarındaydı. Bkz. Maurice Duverger, **Siyasal Rejimler**, Çev; Teoman Tunçdoğan, İstanbul, Sosyal Yayınlar, 1986, s.16

¹³ Teziç, **Anayasa Hukuku, Genel Esaslar**, s.217.

¹⁴ Saim Sezen, **Seçim ve Demokrasi**, Ankara, Gündoğan Yayınları, 1994, s.36.

¹⁵ Teziç, **Anayasa Hukuku, Genel Esaslar**, s.393.

¹⁶ Saim, **Seçim ve Demokrasi**, s.38.

1.1.1.4. Temsili Demokrasi

Yurttaşların pasif bir çerçevede tutulduğu, yalnızca seçme rolünü oynadıkları¹⁷ bu yönetim biçiminin hukuki temeli; seçmenlerle seçilenler arasındaki ilişkiyi belirleyen temsil yetkisine dayanmaktadır.¹⁸ Günümüzde hangi düzeyde olursa olsun demokratik ve etkili yönetimin temel özelliklerinden birinin katılmaya ve temsile dayanması olduğu konusunda genel bir uzlaşma vardır.¹⁹

Doğrudan demokrasinin, ancak, Atina gibi küçük ve basit bir şehir devleti için söz konusu olabileceği açıktır. Modern devletlerin gerek toprak unsuru ve gerekse insan unsuru bakımından sahip olduğu genişlik, demokrasiyi en mükemmel şekilde işletmek konusunda maddi bir imkânsızlık doğurmakta, bunun yanında vatandaşların zaman ve bilgi düzeyleri de karmaşık devlet işleriyle uğraşmada yetersiz kalmaktadır. O halde vatandaşların yapabileceği en rasyonel şey; yetişmeleri, eğitimleri, kültürleri ve tecrübeleri yönüyle hükümet idaresini sağlamak açısından yetenekli insanları belirlemek ve onları kendi adına karar vermek hususunda yetkilendirmek olacaktır.²⁰

Montesquieu da, *“akılcı bir yoldan giderek temsili demokrasiyi akılcı bir temele dayandırmıştır. Halk karar hakkına sahiptir ancak kararları almak için gerekli siyasal kültürü ve zamanı yoktur. Dolayısıyla bilgelikleriyle kendini kabul ettirmiş kişileri seçerek egemenlik hakkını kullanmakla yetinmeli, kararların alınmasına doğrudan doğruya katılmamalıdır.”*²¹ sözleriyle temsili demokrasiyi tarif etmektedir.

1.2. Temsil Kavramı

Klasik teoriye göre temsili demokrasi, egemenliğin sahibi olan milletin, bunun kullanılmasını kendisini temsil eden organlara devrettiği bir yönetim

¹⁷ Teziç, **Anayasa Hukuku, Genel Esaslar**, s.217.

¹⁸ Çam, **Siyaset Bilimine Giriş**, s.400.

¹⁹ Oya Çitçi, **“Yerel Yönetimlerde Temsil”**, İdare Dergisi, Ankara, TODAİE Yayın No:226, 1989, s.17

²⁰ Fahir Armaoğlu, **Seçim Sistemleri**, Ankara, Güney Matbaası ve Gazetecilik, 1953, s.5.

²¹ Montesquieu'ya göre; *“halk, egemenliğin bir parçasını emanet edeceği kişileri seçmekte son derece başarılıdır, ama işlerin nasıl yönetilmesi gerektiğini çok iyi bildiği halde kendi kendini yönetemez. Bunun nedeni de, devlet işlerinin ne çok hızlı ne de çok ağır olan belli bir tempoda yürütülmesidir. Halk ise ya çok hızlı gider ya da hiç ilerlemez. Bazen yüz bin kolu ile her şeyi devirir, bazen de yüz bin bacağı ile bir böcek kadar yol alamaz”*. Bkz. Ayferi Göze, **Siyasal Düşünceler ve Yönetimler**, İstanbul, Beta Basım Yayın Dağıtım A.Ş. 1993, s.177.

biçimidir.²² Demokrasi ancak “temsili rejimle” mümkün olabildiğine ve bu rejim de bir tarafta temsil eden bir organ ile diğer tarafta temsil edilen halk yani bir seçmen kitlesi olduğuna göre bu ikisi arasındaki ilişkinin hukuki dayanağı ne olacaktır? Bu ilişkinin niteliği daima bir temsil fikri ile izah edilmiştir.²³

Arapça bir sözcük olan “misal” den türetilmiş olan temsilin kelime anlamı, “bir şeyin, bir kimsenin, bir başka eşya, şey veya kimse tarafından herhangi bir şekilde canlandırılması”²⁴ ve halkın doğrudan doğruya müdahalesinin tabiatı gereği bertaraf edildiği her yerde temsil telakkisi ortaya çıkmaktadır. Aynı zorunluluk dolayısıyla asıl kökenine özel hukukta rastlanan temsilin aslında kamu hukukuna geçişi de buradan olmuştur.²⁵

1.2.1. Özel Hukukta Temsil

Bu açıdaki temsil kavramı; herhangi bir konuda bir kimsenin iradesinin, sanki onun tarafından açıklanmış gibi, hukuki sonuç doğuracak biçimde yetkilendirdiği bir başka kimse tarafından ortaya konulmasını ifade etmektedir.²⁶

Eğer vekâlet veren, vekili; kişisel hukukunu korumak, savunmak, işlerini yönetmek, gördürmek, izletmek, denetlemek amacıyla seçmiş ise burada hukuksal açıdan bir temsil söz konusu olmaktadır. Vekâlet veren, vekil olarak seçeceği kişiyi bizzat belirleme yetki ve olanağına sahiptir. Vekil ise vekâlete (vekâlet sözleşmesi veya akdi) dayalı olarak yalnız ve ancak müvekkilini temsil edebilecektir. Vekil, yaptığı işin hesabını vermeye mecburdur. Bununla birlikte müvekkilin, vekili hiçbir gerekçe göstermeden azletme hak ve yetkisi bulunmaktadır.²⁷

1.2.2. Kamu Hukukunda Temsil

Özel hukuktaki temsil kurumunun belirgin bir tanımı ve açıklaması olmasına karşın, kamu hukukunda siyasal temsil olarak nitelendirdiğimiz bu kavramın net bir tanımının yapılması oldukça güç olmaktadır. Çünkü siyasal temsil konusunda birçok kuram geliştirilmiş olmasına rağmen hiçbirisinin açıklaması doyurucu ve yeterli

²² Teziç, *Anayasa Hukuku, Genel Esaslar*, s.218.

²³ Armaoğlu, *Seçim Sistemleri*, s.7.

²⁴ Oya Araslı, *Seçim Sistemi Kavramı ve Türkiye’de Uygulanan Seçim Sistemleri (1876–1987)*, Ankara, 1989, s.4.

²⁵ Armaoğlu, *Seçim Sistemleri*, s.8.

²⁶ Araslı, *Seçim Sistemi Kavramı ve Türkiye’de Uygulanan Seçim Sistemleri (1876–1987)*, s.5.

²⁷ Sezen, *Seçim ve Demokrasi*, s.41.

görülmemekte, tartışmalar sürmektedir. Bu konuda geliştirilen kuramlardan başlıcalarına aşağıda kısaca değinilmektedir.

1.2.2.1. Hukuksal Temsil Kuramı

Temsilcinin tasarrufları temsil edilenin istenciymiş gibi bir sonuç doğurmaktadır.²⁸

1.2.2.2. Halk Egemenliği Kuramı

Egemenlik, halen yaşamakta olan ve siyasi haklara sahip bulunan yurttaşlara aittir. Örneğin; bir devlet siyasi ehliyete sahip olan 10.000 yurttaş barındırıyorsa her vatandaş bu egemenliğin 1/10.000'ine sahip bulunmaktadır.²⁹ Egemenliğin (iktidarın) kişilerin sahip olduğu iktidarların toplamından oluştuğu bu kurama göre; demokrasi de ancak kişilerin bu iktidarlarını bizzat kullandıkları rejimlerde söz konusu olabilmektedir.³⁰

1.2.2.3. Millet Egemenliği Kuramı

Millet kendisini meydana getiren kişilerden ve onların iradelerinden farklı, kendisine özgü bir kişiliği ve iradesi olan soyut bir hükmi şahıstır. Bölünmezlik, devredilmezlik ve mutlaklık niteliklerini taşıyan iktidar (egemenlik) millete aittir. Milletın soyut bir varlık oluşu egemenliğini bizzat kullanmasına engeldir. Bu nedenle millet, iktidarını, kendisini temsil eden sözcüler aracılığı ile kullanmaktadır.³¹ Bu durumda seçmenin seçilenle ilişkisi, seçim işi bitinceye kadar sürmektedir. Seçilen, milletin temsilcisi olarak kendisini seçenlerden bağımsız şekilde fakat millet adına, milletin çıkarını düşünerek davranmaktadır.³²

1.2.2.4. Organ Kuramı

Temsil edilen ve temsilci diye bir ikilik yoktur. İstemini organlarıyla açığa vuran millet denilen kolektif bir kişilik vardır. Milletın iradesi, bu iradeyi ortaya koyan organdan ayrılmaz.³³

²⁸ Sezen, *Seçim ve Demokrasi*, s.43.

²⁹ Armaoğlu, *Seçim Sistemleri*, s.10.

³⁰ Araslı, *Seçim Sistemi Kavramı ve Türkiye’de Uygulanan Seçim Sistemleri (1876-1987)*, s.10.

³¹ Araslı, *Seçim Sistemi Kavramı ve Türkiye’de Uygulanan Seçim Sistemleri (1876-1987)*, s.12.

³² Sezen, *Seçim ve Demokrasi*, s.43.

³³ Armaoğlu, *Seçim Sistemleri*, s.10.

1.2.2.5. Basit Seçim Kuramı

Parlamento üyelerinin seçimini belirlemek gibi kısıtlı bir yetkiye sahip olan seçmen ile seçilen arasındaki hiçbir hukuki bağ bulunmayıp; yaptığı seçim ile temsilciler denen aristokrasiyi tayin eden seçmenin bu yetkisi seçimle birlikte sona ermektedir.³⁴

1.3. Temsil Eden İle Temsil Edilen Arasındaki İlişkiler

“Halka ait olan iktidarın, halk adına halkın seçtiği ve halka karşı sorumlu temsilciler aracılığıyla kullanılması” yoluyla gerçekleştiğini bildiğimiz temsili demokrasi rejimi yaygın bir biçimde kullanılmakla birlikte teori ve uygulamaya ilişkin bir takım sorunları da barındırmaktadır. Örneğin; yönetilenlerle yöneticiler arasındaki irade uyumu nasıl sağlanacak, her bireyin özel çıkarları bulunduğu gerçeği karşısında toplum bütününe çıkarını kim ve nasıl ortaya koyacaktır? Bu gibi soruların yanıtları temsili demokrasi denemelerinin başlangıcında “*emredici vekâlet*” düşüncesiyle verilmeye çalışılmıştır.³⁵

1.3.1. Emredici Vekalet

Buna göre milletin her üyesi egemenlikten belirli bir paya sahiptir. Vatandaşlar bu haklarını seçime katılıp bir vekil seçerek kullanırlar. Seçmenler, milletvekiline egemenlikteki hisselerini devretmiş olduklarından milletvekili yalnız kendisini tayin eden seçmenlerin vekili olmaktadır.³⁶ Milletvekilinin, ancak seçim çevresinin vekili olduğunu kabul eden emredici vekâlet, hukuki açıdan şu esaslara dayanmaktadır.³⁷

— Seçmenler, temsilcinin hukuken dikkate alınması gereken bir programı ve direktifi temsil ederler.

— Belli bir konuda temsilcinin ne yönde davranacağına ilişkin bir direktif yoksa bu takdirde temsilci, seçmenlerin politik düşüncesi ve çıkarları doğrultusunda tutum alacaktır.

³⁴ Armaoğlu, *Seçim Sistemleri*, s.10.

³⁵ Araslı, *Seçim Sistemi Kavramı ve Türkiye’de Uygulanan Seçim Sistemleri (1876-1987)*, s.9.

³⁶ Armaoğlu, *Seçim Sistemleri*, s.12.

³⁷ Teziç, *Anayasa Hukuku, Genel Esaslar*, s.222.

— Temsilcilerini yaptıkları faaliyetler ve gördükleri işlerle ilgili olarak belirli süreler sonucunda seçmenlerine hesap vermeleri gerekir.

— Hesap verme sonunda, temsilcinin seçmenlerin direktiflerine uygun davranmadığı ortaya çıkarsa, bunlara karşı hukuki ve cezai sorumluluğu vardır.

— Seçmenler, temsilciyi istedikleri zaman görevden azledebilirler.

Emredici vekâletin, ancak, kısa süreli toplanan ve gündemi önceden belli, danışma nitelikli meclisler için uygun düşeceği açıktır. Sürekli toplantı halinde olan, kamu yönetimine ilişkin kararları bizzat alan ve bu kararlara tartışarak varan temsili organlar için, bu tür bir vekâlet ilişkisinin pek elverişli olduğu söylenemez.³⁸ Halk adına kanun yapmak üzere parlamento oluşturulmasındaki amaç buradaki tartışmalarda farklı görüşlerden ve çıkar çatışmalarından gerçek ışığının ortaya konacağına umududur. Bunun ilk koşulu da; temsilcinin, parlamento çatısı altında kendisini seçenlere karşı tamamen bağımsız olması, böylece de, tartışmalar sonucunda kamuya yararlı olduğuna inandığı görüş ya da karar doğrultusunda bir tutum alabilmesi, oyunu kullanabilmesidir. Oysa emredici vekâlette temsilci, doğruluğuna inandığı görüş ya da ülke yararına en uygun olan çözüm biçimine göre değil fakat mutlak bir biçimde ilgili konularda bilgi düzeyleri pek yeterli olmayan seçmenlerin emirlerine göre hareket edecektir.³⁹

Emredici vekâletin pratik olarak tatminkâr biçimde düzenlenmesinin imkânsızlığı da uygulamadaki engellerden biridir. Bu vekâlet, seçmenler tarafından değil fakat gerçekte temsilcinin seçilmesini sağlayan siyasi parti tarafından verimli olmaktadır. Şu halde, çok sınırlı bir profesyonel politikacılar grubu, eninde sonunda temsilcinin tutumunu değerlendirecek, bu da her zaman seçmenlerin görüşü ile uyum içinde olmayabilecektir.⁴⁰

Bu gibi uygulama güçlüklerine karşın, emredici vekâletin kuramsal alanda “*halk egemenliği*” anlayışını benimseyenlerce desteklendiği belirtilmelidir. “*İktidarı kişilerin sahip oldukları iktidarların toplamı olarak*” kabul eden bu anlayışa göre demokrasi de, kişilerin iktidarlarını devretmeyip bizzat kullandıkları rejimlerde söz konusu olabilecektir. Ancak, gelişen toplumsal koşullar böyle doğrudan demokrasi uygulamalarının ortadan kalkmasına sebep olmuş ve yeni toplumsal gereksinimlere

³⁸ Araslı, *Seçim Sistemi Kavramı ve Türkiye’de Uygulanan Seçim Sistemleri (1876-1987)*, s.10.

³⁹ Araslı, *Seçim Sistemi Kavramı ve Türkiye’de Uygulanan Seçim Sistemleri (1876-1987)*, s.10.

⁴⁰ Teziç, *Anayasa Hukuku, Genel Esaslar*, s.223

cevap vermeyen emredici vekâlet uygulaması terk edilerek “*temsili vekâlet*” uygulamalarına geçilmiştir.

1.3.2. Temsili Vekalet

Buna göre, tek ve bölünmez toplum tarafından bir meclise verilmiş bir vekâlet vardır.⁴¹ Temsilciler kendilerini seçen seçmenleri değil bütün bir milleti temsil etmektedirler.⁴² Bu anlayışta, “*vekâlet*” her milletvekiline bireysel olarak değil fakat bir bütün olarak, milletin kendisini temsil etmesini sağlamak için oluşturduğu organa yada parlamentoya verilmiştir.⁴³

Temsili vekâlet, milli egemenlik kuramını savunanlarca da desteklenmiştir. Egemenlik millete ait olmakla birlikte soyut bir varlık olan millet, iktidar hakkını kendisini temsil eden sözcüler aracılığıyla kullanacaktır. Böylece yönetim, milleti temsil eden sözcüleri aracılığıyla ve milli irade olarak adlandırılan irade doğrultusunda gerçekleşecektir.⁴⁴

Temsili vekâlet ilişkisinde, temsilcilerin seçmenlerinden emir ve talimat almaları ve buna uymaları söz konusu değildir. Temsilciler, yönetimi ilişkin kararlar verirken kendi özgür iradeleri doğrultusunda hareket ederler, Seçmenler de, herhangi bir talimat vermedikleri için, talimata uymadıkları gerekçesiyle temsilciyi azledemezler.⁴⁵ Bu açıdan, seçmenin pasif bir durumda olup, yalnızca seçme rolünü oynadığını söylemek mümkündür. Bir kez temsilciyi seçtikten sonra, artık alınacak kararlara ya da çıkarılacak kanunlara karşı etkili olabilecek bir imkâna sahip değildir.⁴⁶

⁴¹ Armaoğlu, **Seçim Sistemleri**, s.16.

⁴² Burada “temsili” kelimesi, hukuki bir ilişki hakkında değil, sosyolojik bir olgu hakkında kullanılmakta ve ulusun siyasal kanaatleriyle parlamentonunkiler arasındaki benzerliği ifade etmektedir. Milletvekilleri seçmenlerini, bir müvekkilin vekilini temsil edişi gibi değil, bir fotoğrafın bir manzarayı, bir portrenin kendi modelini temsil edişi gibi temsil ederler. Temel problem, temsilin doğruluk derecesinin yani kamuoyu ile onun parlamentodaki ifadesi arasındaki uygunluğun derecesini ölçmektedir. Bkz. Duverger, **Siyasal Rejimler**, s.477.

⁴³ Teziç, **Anayasa Hukuku, Genel Esaslar**, s.218

⁴⁴ T.C. Anayasası’ nın 80.nci maddesi, “*Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri, seçtikleri bölgeyi veya kendilerini seçenleri değil, bütün milleti temsil ederler*” demektedir. Böylece 1924 ve 1961 Anayasaları gibi 1982 Anayasası da seçilenlerle seçenler arasındaki bağlar bakımından “*temsili*” teorisini benimsemiş olmaktadır. Bu teoriye göre, seçilenler, kendilerini seçenlerden aldıkları herhangi bir “*emir*” ile bağlı sayılmazlar ve bütün toplum için en uygun olacağını düşündükleri kararı, yine bütün toplum adına ve herhangi bir vaade bağlı kalmaksızın serbestçe alabilirler. Bkz. Soysal, **100 Soruda Anayasanın Anlamı**, s.293.

⁴⁵ Araslı, **Seçim Sistemi Kavramı ve Türkiye’de Uygulanan Seçim Sistemleri (1876-1987)**, s.11.

⁴⁶ Teziç, **Anayasa Hukuku, Genel Esaslar**, s.223.

Halk iradesi kavramının yerini “*parlamento*”nun aldığı, halk yönetiminin ise, bir “*temsilciler yönetimi*”ne dönüştüğü böyle bir durumda yönetimin demokratikliği tartışılabilir hale gelebilmektedir. Pareto ve Mosca’nın elitizm anlayışlarına göre; bütün siyasal rejimlerde toplumlar yönetici azınlıklarca yönetilmekte ve aslında bütün siyasal rejimler oligarşik bir niteliğe sahip olmaktadır. Ancak bu durum demokrasi açısından çok tehlikeli bulunmayabilmektedir. Çünkü demokrasilerde bu yönetici azınlık ilke olarak herkese açıktır. Siyasal elit grupları arasında yarışma vardır. Seçilen grup güttüğü politikadan dolayı seçmenlere hesap vermek durumundadır. Toplumdaki eğitim ve gelişme düzeyi arttıkça, kişiler seçimden seçime kendilerine verilen hesabı daha sağlıklı değerlendirmekte, oylarını kullanırken tercihlerini daha bilinçli yapmaktadırlar. Siyasal katılım ve değerlendirme alanındaki kalite “*halkın kabul ettiği yönetimi*” halkın yönetimine kuşkusuz dönüştürecektir.⁴⁷

⁴⁷ Araslı, *Seçim Sistemi Kavramı ve Türkiye’de Uygulanan Seçim Sistemleri (1876-1987)*, s.13

II. BÖLÜM

SEÇİM VE SEÇİM SİSTEMLERİ

2.1. Seçim Kavramı

Demokrasinin en popüler tanımı, onu, tarafsız bir şekilde idare edilen ve oyların dürüstçe sayıldığı düzenli seçimlerle eş tutmaktadır.⁴⁸ Demokrasinin varlığı için şart olduğu politik bilimciler tarafından yaygın kabul görmüş dört özelliği Myron Weiner politik bir süreç olarak demokrasinin esasını ifade eden bir listeye ortaya koymuştur. Buna göre;

—İktidarlar, muhalefet partilerinin de katıldığı seçim mücadelesiyle seçilirler.

—Muhalefettekilerde dâhil olmak üzere bütün partiler halk desteğini alenen sağlamak için, basından yararlanmak, toplantı düzenlemek ve keyfi tutuklamalardan masum olmak hakkına sahiptirler.

—Seçimleri kaybeden hükümet iktidardan ayrılır ve seçimleri kaybedenler kanunları ihlal etmemişlerse cezalandırılmazlar, yürürlükte olan kanunların himayesi altındadırlar.

—Seçilen hükümetler yönetimin gerçek sahibidirler ve seçilmemiş elitler yerine kendi iradeleriyle hareket ederler.

Bu niteliklerin, demokratik sürecin, iktidarın gücünün kanunlarla sınırlandırılması gibi çok önemli bir özelliğini ifade ettiğini söylemek aşırı bir basitleştirme olmaz. Demokrasi, iktidarda bulunanların seçimle iş başından uzaklaştırılmasını, iktidarın belli bazı şeyleri yapmasını teminat altına almaya çalışmaktadır. Kendine bu tür sınırlamalar getirmek ve kendi usullerinde “*kanun hâkimiyetini*” tanımakta başarısız kalan hiçbir devlet demokratik sayılamaz. Modern siyasal demokrasinin (polyarchy) varlığı için Robert Dahl’ın sunduğu “*asgari şartlar*” listeside bu görüşü desteklemektedir.⁴⁹

⁴⁸ Schmitter-Karl, **Demokrasi Nedir, Ne Değildir?**, s.12.

⁴⁹ Schmitter-Karl, **Demokrasi Nedir, Ne Değildir?**, s.14.

- Devlet politikası hakkındaki hükümet kararları üzerindeki kontrol yetkisi, anayasal olarak seçilmiş organlarda toplanmalıdır.
- Seçilmiş organlar, baskının nispeten nadir olarak görüldüğü, sık sık yapılan ve dürüstçe idare edilen seçimlerle iş başına gelmelidir.
- Pratik olarak bütün yetişkinler organların seçiminde oy hakkına sahip olmalıdır.
- Pratik olarak bütün yetişkinler devlette seçimle belirlenen organlara seçilebilme olanağına sahip olmalıdır.
- Vatandaşların geniş tanımlanmış siyasi meselelerle ilgili, ciddi cezaların tehdidi bulunmaksızın kendilerini ifade edebilme olanakları olmalıdır.
- Vatandaşlar alternatif bilgi kaynaklarına ulaşma imkânına sahip olmalıdır. Bunlardan’da öte, alternatif haber kaynakları mevcut olmalı ve kanunlar tarafından korunmalıdır.
- Vatandaşlar, aynı zamanda, bağımsız siyasi partileri ve menfaat gruplarını içine alan nispeten bağımsız kuruluş ve organizasyonları şekillendirebilme hakkına sahip olmalıdır.

Görüldüğü üzere, siyasal demokrasinin ölçütleri olarak belirtilen en temel hususlar seçimlerle doğrudan ilgilidir.

Bir rejimin önemi, geniş ölçüde onu oluşturan yönetici kişilerin değerine bağlıdır. Bu yüzden bunların seçilme yöntemleri rejimin esas temellerinden biridir. Ama özellikle, yönetenlerin otoritesiyle yönetilenlerin özgürlüğünü bağdaştırmak bu noktada doğrudan doğruya söz konusu olmaktadır. İktidarı sınırlamak ve liberal öğretinin gereklerini gerçekleştirmek konusunda gerçekte bugüne kadar denenen en etkili araçlardan biri yönetenleri yönetilenlere seçtirmek olmuştur.⁵⁰

Çağımızda seçim ve seçime katılma, hem seçmen vatandaşların kamu yönetimine karşı gösterdikleri ilginin derecesini, hem de siyasal iktidarın temelinde bulunması gereken anlaşma (consensus) unsurunun oranını göstermektedir.⁵¹ Seçmenleri oy vermeye iten sebep ve şartlar ne olursa olsun, seçim mekanizmasının

⁵⁰ Duverger, **Siyasal Rejimler**, s.13.

⁵¹ Oy verme, demokratik bir toplumda anlaşmanın kilit mekanizmasıdır. Seçimler sadece bir oy verme ve ondan sonra oyların istatistik metotlarla değerlendirilmesini öngören bir işlem değildir. Her seçimde bir yanda politikacı, öte yanda seçmenler arasında bir çeşit “ikili görüşme” (diyalog) cereyan etmektedir. Oylar uğruna girilen rekabet ise, eşyanın tabiatı icabıdır. Rekabetin olmadığı yerde seçim değil olsa olsa dikta rejiminin gereklerine uygun zorlanmış bir onay vardır.Bkz. Nermin Abadan Unat, **Anayasa Hukuku ve Siyasi Bilimler Açısından 1965 Seçimlerinin Tahlili**, Ankara, Sevinç Matbaası, 1966, s.69.

veya oy verme eyleminin belli sosyal ve siyasal fonksiyonları vardır. Ülkeyi kimler yönetecektir? Seçim, ilk önce bu sorunun cevabını bulur, yani seçim, kamu yöneticilerini ortaya çıkarır. Daha hukuki bir deyişle seçim, kamu siyasetini yönetecek olan kamu iktidarlarını kurar.⁵² Şu halde seçimin tanımını; *“halkın yasalara göre seçmen vatandaşı kimliği kazanmış kesimlerinin, siyasal iktidarı onlar adına kullanacak yöneticileri çok sayıda aday arasından seçtiği ve bir sonraki seçime kadar yönetim yetkisini devrettiği, izleyen dönemde ise yöneticinin siyasal iktidarı kullanma biçimini değerlendirerek onu denetlediği bir süreçtir.”*⁵³ şeklinde yapmak mümkündür.

Günümüzde batı ülkelerinde demokrasiyi seçimle tanımlamak eğilimi yaygın olmakla birlikte seçim uzun süre yaygınlaşmamış ve halkın iktidar üzerinde etkili olmasını sağlayamamıştır. Oy hakkının genelleşmesi konusunda büyük mücadeleler verilmiştir. XVIII. yüzyılın sonları ve XIX. yüzyılda yer alan hemen tüm siyasal mücadeleler genel oy için olmuş, demokrasi için mücadele genel oy hakkı talebinde somutlaşmıştır. Sosyal ve ekonomik bakımdan hâkim gruplar çoğunluğun oy hakkına sahip olmasından çekinmişlerdir.⁵⁴ 1789 Fransız Devrimi’nde burjuvazi, iktidarı aristokrat sınıfının elinden alırken geniş bir seçmen topluluğuna dayanmıştır. İngiltere’de oy hakkının genişletilmesi 1832 ve 1867’de yürürlüğe konan yasalarla gerçekleşmiş ve oy hakkı orta sınıflara devrime gerek kalmaksızın tanınmıştır. Amerika Birleşik Devletleri’nde oy hakkı, aristokrasinin yokluğu nedeniyle, diğer batı ülkelerinden önce ve bir devrim geçirmek zorunda kalmaksızın elde edilmiştir.⁵⁵

⁵² Tuncer Karamustafaoğlu, **Seçme Hakkının Demokratik İlkeleri**, Ankara, Sevinç Matbaası, 1970, s.15

⁵³ Tuncer Karamustafaoğlu, **Seçme Hakkının Demokratik İlkeleri**, s.16.

⁵⁴ *“Klasik demokrasinin beşiği”* olarak bilinen İngiltere’de, 21 yaşından büyük her bireye oy kullanma hakkı tanıyan yasa ancak 1918’de yürürlüğe girmiştir. Genel oy karşısındaki klasik kısıtlamalardan biri olan, *“oy kullanmak için belli bir oranda vergi vermek”* koşulu ABD’de 1964’e kadar geçerliliğini korumuştur. Sözü edilen ülkedeki bu kısıtlamanın amacı, *“kamu hayatının düzeyini yükseltmek perdesi altında”*, güney eyaletlerinin çoğunda zencilerin oy kullanmalarına engel olmuştur. Oy kullanma, *“nüfus başına vergi” (poll-tax)* adı verilen iki ya da üç dolarlık küçük bir miktar vergi ödemeye bağlıydı. Sonradan ABD Anayasası’nın 24. ncü maddesinde yapılan değişiklikle, bu kısıtlama federal seçimler için kaldırılmış, 1965 yılında çıkarılan *“Oy Kullanma Hakkı Yasası” (Voting Rights Act)* da yasaklamayı tüm seçimler için geçerli kılmıştır. Yine, uzun süreli demokrasiler arasında İsviçre, uzun ve güçlü demokratik geleneklerine rağmen 1971 yılına kadar kadın vatandaşlarına ulusal seçimlerde oy hakkı tanımamış olması bakımından istisnai bir durumdur. Bkz. Jean Marie Cottoret - Claude Emeri , **Seçim Sistemleri** , Çev; Tanju Gökçil, İstanbul, Gelişim Yayınları, 1975, s.12.

⁵⁵ Çam, **Siyaset Bilimine Giriş**, s.482.

Demokrasinin vazgeçilmez koşulları arasındaki yerini uzun mücadeleler sonunda alan genel ve eşit oy ilkesinin belirlenmesi “seçimin demokratikliği” açısından gerek olmakla birlikte yeter şart niteliği taşımamaktadır. Seçimler sonucu ortaya çıkan “halk onayı”nın özgür ve serbest bir ortamda belirlenmiş olması da gereklidir. Bu seçim rejiminin demokratik ilkelere ve kurallara uygun olabilmesi için sağlaması gereken temel koşullar şunlardır:

— Meclisin, milleti tam olarak temsil edebilmesi için, ülkenin her bölgesinin parlamentoya gerçek önemine uygun miktarda (nüfusu ile orantılı olarak) temsilci göndermesi gerekir.

— Seçmenlik hakkı genel olmalı ve hiçbir yurttaş zümresi (“kısıtlı” ve “mahdud” olanlar hariç) bu haktan yoksun bırakılmamalıdır. Başka bir deyişle genel oy ilkesine uyulmalıdır.

— Seçim yasası, seçmenlik hakkına sahip olan yurttaşların tümünün seçmen listesine yazılmalarını sağlamak için gerekli önlemleri almalıdır.

— Seçim yasası, yurttaşlara seçilmek için adaylıklarını koymaları konusunda tam bir özgürlük sağlamalıdır.

— Yasa, seçim işlemlerinin tümünde samimiyet ve dürüstlüğü sağlamalıdır.

— Yasa, oy verme işleminde gizliliği ve serbestliği sağlamalıdır.

— Yasa, oy verme işlemlerini kolaylaştırmalıdır.

— Seçimlere birden fazla siyasi parti katılmalıdır.

— Seçimlere katılan tüm partilere, devlet tekelindeki kitle iletişim araçlarından eşit oranda yararlanmaları koşulu ile propaganda yapma hakkı tanınmalıdır.⁵⁶

İnsanların, vatandaşı oldukları ülkenin yönetimine katılma, seçme ve seçilme haklarına sahip olmaları, çağdaş dünyada hem demokratik ülkelerin anayasalarıyla

⁵⁶ Hiçbir adayın güvenliğinin tehdit edilmediği, ifade ettiği fikirler dolayısıyla özgürlüğünün sınırlandırılması ve hayatının tehdit altına girmesi gibi bir korku ortamının olmadığı bir durumda seçimlerin yapılması gerekmektedir. Her adaya korkusuzca fikir, düşünce, program veya politik tercihlerini açıklama olanağı sağlanmalıdır. Bu serbest propaganda ortamında açıklanan görüş, fikir ve politikaların tüm seçmenler tarafından korkusuzca ve serbestçe (sansüre uğramadan) izlenebilmesi gereklidir. Seçmen bu tür bir propaganda ortamını izledikten sonra, belirli bir günde ve yerde, gizli olarak oyunu kullanmalı ve oyların kamuya açık olarak sayımı suretiyle adaylar arasındaki tercihini yapabilmelidir. Bkz. Ersin Kalaycıoğlu-Ergun Özbudun- Levent Köker, **Türkiye’de Demokratik Siyasal Kültür**, Ankara, Türk Demokrasi Vakfı Yayınları, 1993, s.23.

hem de uluslararası beyanname ve sözleşmelerle vurgulanan ilkeler haline gelmiştir. Örneğin, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nda vatandaşların siyasal nitelikli temel hakları arasında düzenlenen seçme, seçilme ve halkoylamasına katılma hakları (md. 67/1–11), İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nde bu yönüyle ele alınmış ve “*her insanın doğrudan doğruya veya serbestçe seçilmiş temsilciler aracılığıyla ülkenin yönetimine katılma*” ve “*kamu hizmetlerine eşit giriş*” haklarına sahip olduğu belirtilmiştir. (md.21/1–2)

Temsili demokrasilerde seçimler, ülkeyi yönetme yetkisinin kaynağı ve meşruiyetinin temelidir. Nitekim bu anlayış, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nde seçme hakkının niteliği ve seçim güvenliği ile ilgili bazı ilkelere de işaret eden şu hükümle dile getirilmiştir:

“Halkın iradesi, yönetim (hükümet) yetkisinin temelidir, bu irade, genel ve eşit oy hakkıyla olacak ve gizli oy ve eşdeğerli serbest oy verme usulleriyle yapılacak dönemsel gerçek seçimlerle açıklanır” (md.21/3).

Yeni Bir Avrupa İçin Paris Şartı'na göre de “*Demokratik yönetim (hükümet), düzenli aralıklarla yapılan serbest ve adil seçimlerle açıklanan halk iradesine dayalıdır.*” Aynı Şart'ın I. Ek'inde “*Taraf devletler, düzenli aralıklarla yapılan dürüst seçimler yoluyla serbest ve adil bir biçimde açıklanan halk iradesinin meşruiyetin temeli olduğunu*” ilan etmişlerdir.⁵⁷

2.1. Seçim Sistemleri

Seçim sistemi, halkın parlamentodaki temsilcilerini belirlemek için gerekli olan kuralları gösteren teknik bir usuldür. Yapılan bu tanım herkesçe bilinmesine rağmen kullanılan oyların değerlendirilmesine, başka bir deyişle, verilen oyların sayılarına göre seçime katılan parti veya bağımsız adayların parlamentoda kazandıkları sandalye sayılarının belirlenmesine ilişkin bu teknik usulün ne olacağı konusu çok tartışılmaktadır. Çünkü hiçbir seçim sistemi seçmenlerin tümünün iradesinin parlamentoya taşınmasına yetmez.⁵⁸ Bu nedenle de seçim sisteminin ne olacağı hususu demokratik siyasal yaşamın en kritik olguları arasında yer alır.

⁵⁷ Hikmet Sami Türk, “**Seçimden Alınacak Dersler Var**”, Nokta Dergisi, Sayı 38, Kasım, 1983, s.23.

⁵⁸ Nermin Abadan Unat, **Anayasa Hukuku ve Siyasi Bilimler Açısından 1965 Seçimlerinin Tahlili**, Ankara, Sevinç Matbaası, 1966, s.50.

Amacı Anayasa organlarından bir kısmının halk iradesine uygun biçimde kurulması olan seçim sistemleri çeşitli olup bu sistemlerden herhangi birinin tercihi de basit bir mesele değildir. Bu tercih keyfiyeti demokrasinin işleyiş durumunu belirttiği gibi, ona rengini ve gerçek yönünü verecek niteliktedir.⁵⁹ Çok partili demokrasilerde parlamento genel seçimlerinin amacı, belirli bir süre için hangi parti veya partilerin iktidar olacağını, hangi partilerin muhalefet olarak denetim görevi yapacağını belirlemektir. Seçim sisteminin hangi partinin hükümet kurmaya yeterli bir çoğunluk kazanacağını belirleme işlevine “*fayda*” veya “*istikrar*” ilkesi, seçime katılan parti veya bağımsız adayların güçleri oranında parlamentoda temsil edilmelerini sağlama işlevine “*adalet ilkesi*” denir. Her ülke aslında, ters yönlerde işleyen, o nedenle de birine öncelik verildiğinde diğerinin etkisi zayıflayan bu iki ilkeyi, her biri ayrı seçim sistemi olarak adlandırılan farklı yöntemlerle kendi koşullarına uygun bir sentez içinde dengelemeye çalışır.⁶⁰

2.1.1. Seçim Sistemlerinin Teknik Unsurları

Karmaşık yapılara sahip olan seçim sistemleri çok farklı teknik öğelerden oluşurlar. Seçim bölgesinin belirlenmesi, adaylık şekli, oylama şekli ve oyların hesaplanması şeklinde gruplandırabilecek olan bu öğelerin her biri tek başına belirli

⁵⁹ Oylama biçimlerini belirleyen seçim yasaları asla tarafsız değildir ve doğal olarak öncelikle, yerlerini korumaya çalışan seçilmişleri ilgilendirir; François Muselier mizahçı bir anlayışla şöyle yazar: “*Parlamento oyuncak kutusunda en öğretici ve en bilgi verici oyun, yağmurlu günlerde ve uzun tatil öğleden sonralarında oynanması öğütlenen oyun, seçim yasasıdır. Parlamento, hemen her yasama görevi döneminde, milletvekillerinin yeniden seçilmesini sağlayacağı umuduyla –bu umut çoğunlukla boşa çıkar- bir seçim yasası oylar*”. Bkz. Jean Marie Cottoret - Claude Emeri , **Seçim Sistemleri** , Çev; Tanju Gökçil, İstanbul Gelişim Yayınları, 1975, s.47.

Doğal olarak bu söylenenler demokratik kültürü gelişmemiş toplumlar için söz konusudur. Demokratik kültürü gelişmiş, demokratik hareketliliği yerli yerine oturmuş ülkelerde seçim sistemlerinin sık sık değiştirilmesi olağan değildir, seçim reformları pek kolay olmamaktadır. Seçim sistemindeki temel bir değişiklik genellikle önemli bir siyasal kriz döneminde bir siyasal reform paketinin içinde (Fransa, Japonya) ya da bir sistem değişikliği (diktatörlükten demokrasiye geçiş) sürecinde (Almanya, Rusya, Doğu Avrupa ülkeleri) gerçekleşmektedir. Ülkenin siyasal kurumlarında bir değişiklik olmadan seçim sistemini değiştiren tek ülke Yeni Zelanda’dır. Dar bölge basit çoğunluk sisteminden Almanya’daki gibi nispi temsil sistemine geçen bu ülkede reform tartışmaları yaklaşık 10 yıl sürmüştü ve 1992’de yapılan referandumla kabul edilmiştir. Tartışmanın temel eksenini toplumsal uzlaşma ve azınlıkların (Yeni Zelanda örneğinde Maorilerin) temsili olmuştur . Bkz. Nihal İnceoğlu, **Türkiye’de Siyasal Partilerin Seçim Sistemiyle İlgili Yaklaşımları Üzerine Bir Değerlendirme**, İstanbul, Friederich Ebert Vakfı Yayınları, 1996, s.77.

⁶⁰ Türk, **Seçimden Alınacak Dersler Var**, Nokta Dergisi, s.10.

etkiler yaratabilme yanında, çeşitli biçimlerde bir araya geldikleri seçim bünyeleri açısından da çeşitli siyasal sonuçlar yaratabilmektedir.

Seçim sistemleri incelenirken sık sık karşılaşılabileceği için kavramsal bütünlüğü yakalama adına bu ögelere aşağıda kısaca yer verilmiştir.

2.2.1.1. Seçim Bölgelerinin Belirlenmesi

Seçim bölgesi sayısının ve büyüklüğünün kararlaştırılması sürecidir. Seçim büyüklüğünden anlaşılan, alansal büyüklük değil çıkarılacak milletvekili sayısıdır. Buna göre, bir milletvekili çıkaracak seçim bölgeleri dar bölgelerdir. Geniş bölgeler ise, en az iki milletvekili çıkaran bölgeler olup, çıkarılacak milletvekili sayısına göre de, küçük (2-5 milletvekili), orta (6-10 milletvekili) ve büyük (10 ve üzeri) olmak üzere gruplandırılabilir.

2.2.1.2. Adaylık ve Oylama Şekilleri

Tek isim ve liste usulü şeklinde iki tür adaylık söz konusu olup oylama şekli de kanunla bağlantılıdır. Tek ismin oylanacağı tek isimli oylama ve listenin oylanacağı liste usulü oylama.

2.2.1.2.1 Tek İsim Yöntemi

Tek isim usulünde her bir seçim çevresinden çıkarılacak milletvekili için partiler tarafından birer aday gösterilmekte ve seçmenden bu adayları seçtirecek oylar beklenmektedir.

2.2.1.2.2. Liste Yöntemi

Liste usulünde, milletvekili adaylarından oluşturulmuş listeler üç değişik şekilde seçmene sunulmakta ve seçmenden bunları oylaması beklenmektedir. Bahsedilen üç liste türü şunlardır: Bloke Liste, Tercihli Liste, Karma Liste.

2.2.1.3. Oyların Hesaplanması

Oyların hesaplanmasında kullanılacak karar verme yöntemleri çoğunluk yöntemi ve nispi yöntem olarak ikiye ayrılabilir.

2.2.1.3.1. Çoğunluk Yöntemi

Çoğunluk yönteminde milletvekili seçilecek adayın istenilen oy çoğunluğunu alması gerekmektedir. O halde seçimi kazanmak için istenilen çoğunluk türlerinin neler olabileceğinden bahsedilebilir ki bunlar; mutlak (salt) çoğunluk, basit (nispi) çoğunluk ve belli oranlardaki (nitelikli) çoğunluk olarak sınıflandırılabilir.

2.2.1.3.2. Nispi Temsil Yöntemi

Nispi yöntemde sandalye dağılımı değişik adayların veya partilerin elde edecekleri oy oranına göre gerçekleşmektedir. Bu yöntemin uygulandığı durumlarda oyların sandalye sayısına dönüştürülmesi için birçok hesaplama yöntemine başvurulmaktadır ki bunların en önemlileri en yüksek ortalama yöntemi ve seçim sayısı yöntemidir.

2.2.1.3.2.1. En Yüksek Ortalama Yöntemi

Diğer adı bölenler yöntemi olan bu yöntemin özelliği; partilerin oy sayısının her parti için büyükten küçüğe doğru sıralanan aritmetik diziler oluşacak şekilde belirli rakamlara bölünmesidir. (Örneğin; d'Hondt metodunda: 1,2,3,4,5... vs.) Milletvekillerinin dağılımı en yüksek ortalamalara veya en yüksek paylara göre gerçekleştirilir.

2.2.1.3.2.2. Seçim Sayısı Yöntemi

Öncelikle bir seçim sayısının tespit edildiği bu yöntemde örneğin, basit seçim sayısı yönteminde bu sayı, geçerli oy sayısının o bölgeden çıkarılacak sandalye sayısına bölünmesi suretiyle bulunacaktır. Bu sayı partinin almış olduğu oy sayısında kaç kez mevcut ise söz konusu partiye o kadar milletvekilliği verilmektedir.

2.2.1.3.2.2.1. Çevre Seçim Sayısı

Her seçim çevresinde kullanılan geçerli oyların seçilecek milletvekili sayısına bölünmesiyle bulunmaktadır.⁶¹ Bu yöntemde her çevreden çıkacak milletvekili sayısı önceden bilinmektedir. Bir örnek vermek gerekirse;

⁶¹ Her seçim çevresi için değişen bir "çevre seçim sayısı" milletvekillerinin her seçim çevresinde farklı sayıda seçmeni temsil etmesine yol açar. Bu ise, oy hakkının eşitliği ilkesini zedeleyen sonuçlar

Örnek: Seçim çevresinde 10 milletvekili seçilecektir ve kullanılan geçerli oyların Partilere dağılımı şu şekildedir.

$$A=20.000, B=30.000, C=50.000.$$

Bu durumda önce geçerli oyların toplamı bulunmalıdır.

$$A+B+C = 100.000 \text{ geçerli oy söz konusudur.}$$

10 milletvekili seçileceğine göre bu sayı 10'a bölünmelidir. $100.000 / 10=10.000$.

Elde edilen bu sayı "seçim sayısı"dır. Hangi partinin kaç oy aldığı bulunmak istenirse, bu durumda her partinin sahip olduğu geçerli oy sayısında bu seçim sayısının kaç defa bulunduğu araştırılması gerekir. Bunun için her partinin geçerli oy sayısı seçim sayısına bölünmelidir ki çözüme ulaşılsın.

$$A=20.000 / 10.000 = 2 \quad B=30.000 / 10.000 = 3 \quad C=50.000 / 10.000 = 5$$

Görüldüğü gibi, Partilerden A=2, B=3, C=5 milletvekili çıkarmıştır.

2.2.1.3.2.2.2. Değişmez Tek Sayı

Kazanacak adayı saptamak konusunda en belirleyici rolü oynayan sayı, çevre seçim sayısından farklı olarak kanun koyucu tarafından seçimin başında, bütün seçim bölgeleri için aynı olacak şekilde saptanır. Seçim çevrelerinde listelerin kazanacağı milletvekillikleri, o seçim çevresinde aldıkları oyun bu değişmez sayıya bölünmesi suretiyle ortaya konulur. Dolayısıyla şu söylenebilir: Ülkede çıkacak toplam milletvekili sayısı önceden bilinmez, milletvekili sayısı geçerli oy sayısına bağlıdır.

Örneğin; değişmez seçim sayısı olarak 75.000 saptandıysa ve o seçim çevresinde Partiler, A=225.000, B=120.000, C=185.000 oy aldılarsa;

$$A=225.000 / 75.000 = 3$$

$$B=120.000 / 75.000 = 1$$

$$C=185.000 / 75.000 = 2$$

Milletvekili çıkaracaklar, dolayısıyla o çevreden çıkacak milletvekili sayısı $3+1+2=6$ olacaktır.

doğurur. Bkz. Türk, **Türkiye İçin Nasıl bir Seçim Sistemi? Sistem Önerileri, Seçim Uygulamaları**, s.111

2.2.1.3.2.2.3. Milli Seçim Sayısı

Seçilecek milletvekili sayısının önceden belirgin olduğu bu yöntemde siyasi partilerin yurt çapında elde ettikleri geçerli oyların milletvekili sayısına bölünmesi sonucunda seçim sayısı hesaplanmaktadır. Elde edilen bu tek seçim sayısı her seçim çevresinde uygulanır. Buna göre her seçim bölgesinde listelere kaçar milletvekili düşeceği, her listenin seçim çevresinde aldığı oyun ulusal seçim sayısına bölünmesi sonucu tespit edilmektedir.

Partilerin oy kaybını engelleme, her milletvekilinin temsil ettiği seçmen sayısının eşitliğini sağlama gibi amaçlarla nispi temsilin tam şekilde uygulanmasını gerçekleştirmek isteyen bu sistemin sakıncalı yanı, seçim sayısını belirleyebilmek için tüm oyların sayılmasını ve dolayısıyla belli bir zaman dilimi içerisinde beklemede kalmayı gerektirmesidir.

2.2.2. Seçim Sistemlerinin Tipolojisi

Seçim bölgelerinin belirlenmesi, adaylık şekli, oylama şekli, oyların hesaplanması gibi teknik öğelerin çok farklı şekillerde kombine edilmesi sonucu oluşacak farklı kombinasyonlara ve buna bağlı olarak gerçekleşecek siyasal sonuçlara dayalı olarak çoğunluk ve nispi sistemler kapsamında pek çok seçim sistemi oluşturulmuştur.

2.2.2.1. Çoğunluk Sistemleri

2.2.2.1.1. Tek İsimli (Dar Bölge) Tek Turlu Çoğunluk Sistemi

Bu sistemde, ülke yasama organına ne kadar temsilci seçilecekse tüm ülke o sayıda, eşit nüfusa⁶² sahip seçim çevrelerine bölünmektedir.

Seçim öncesinde partiler, her seçim çevresi için tek bir aday ismi belirtirler, seçmenler de seçim sırasında sahip oldukları bir tek oyu tek bir aday için kullanırlar. Seçim çevresinde kullanılan geçerli oyların basit çoğunluğunu elde eden aday seçimi kazanır.

⁶² Ülke seçim çevrelerine ayrılırken nüfus eşitliği esas alınacaktır. Ancak tarihi, coğrafi, mülki sınırlar, göç ya da nüfus artışı gibi sebepler nedeniyle küçük oranlı sapmalar makul karşılanmaktadır. Bkz. Jean Marie Cottoret - Claude Emeri , **Seçim Sistemleri** , Çev; Tanju Gökçil, İstanbul, Gelişim Yayınları, 1975, s.52.

Bu sistemde oy ve milletvekili sayısı arasındaki orantısızlık etkisi en fazla oyu alacak olan partiye avantaj sağlamakla birlikte bu, seçilen adaya seçmen çoğunluğunun oy vermiş olduğu anlamına gelmemektedir. Çünkü basit çoğunluk sisteminde seçilen bir adayın seçmen çoğunluğu açısından en kötü alternatif olarak görülmesi mümkündür. Bu durum bir örnekle açıklanırsa;

Örnek : 100.000 oyun kullanıldığı bir seçim çevresinde, Partilerin oy dağılımının aşağıdaki gibi olduğu varsayalım:

A=30.000, B=25.000, C=20.000, D=15.000, E=10.000

Basit çoğunluk uygulandığı için seçimi 30.000 oy alan A kazanmış sayılacaktır. Ancak geriye kalan $100.000 - 30.000 = 70.000$ oy $\frac{3}{4}$ gibi bir seçmen çoğunluğunun alternatif olarak A'yı benimsememiş olduğunu göstermektedir.

Basit çoğunluk sistemi, Amerika Birleşik Devletleri, Kanada, Rusya, İngiltere⁶³ ve Anglo-sakson etkisi altında kalmış birçok ülkede en çok oyu alan adayın seçilmesi şeklinde uygulanmaktadır.

Basit oluşundan dolayı büyük uygulama kolaylığı sağlayan bu sistemin kuşkusuz hem yararlı hem de zararlı yönleri vardır. Yararlarını şöyle sıralamak mümkündür.⁶⁴ Seçim çevresinin küçüklüğü sebebiyle seçmen ve temsilci birbirini daha yakından tanımakta olduğundan temsilci seçmenin sorunlarını iyi bilmektedir. Yine, seçim çevresinin küçüklüğü adaylara rahat ve kolay bir seçim kampanyası imkânı sağlamaktadır. Seçmenler oylarının boşa gitmemesi için ülkede kazanma yarışı içindeki iki büyük partiden birisine oy vermek istemekte, dolayısıyla tercihlerini kolay yapmaktadırlar. Seçimin sonucu bir partinin parlamentoda çoğunluğu sağlamasını kolaylaştıracağından, genellikle hükümeti kurmaya yetecek kadar bir çoğunluk oluşabilmektedir.

Sistemin bu yararları yanında sakıncalı yönleri de vardır. Milletvekilleri seçmenlerin yerel, kişisel sorunlarını çözme konusunda baskı altında kalabilirler, bu problemlerin çözümü yükümlü oldukları ulusal sorumlulukların önüne geçebilir.

⁶³ Bu sistem, İngiltere'de Henry III'ü 1265'te tutuklayan Simon de Monfort'un, her idare bölümünden onun adına parlamentoya girecek iki şövalye, büyük kasabalardan da ikişer burjuva seçmelerini istediği günden bu yana yürürlüktedir. Bkz. Jean Marie Cottoret - Claude Emeri , **Seçim Sistemleri** , Çev; Tanju Gökçil, İstanbul , Gelişim Yayınları, 1975, s.52.

⁶⁴ Necmi Yüzbaşıoğlu, "Türkiye'de Uygulanan Seçim Sistemleri ve Bunlara İlişkin Anayasa Mahkemesi Kararlarına Göre Nasıl Bir Seçim Sistemi?" , İstanbul Üniversitesi, Hukuk Fakültesi Mecmuası , Cilt:4, Sayı:1-2 , (1996), s.107.

Mezhep, etnik ayrılıklar, feodal yapı, kişisel veya ekonomik nüfus adayların seçiminde etkili olur. Bunlardan destek alan kişi ve aileler için “seçim kaleleri” oluşur. Kişilerin birbirlerini yakından tanımaları seçim kampanyası sırasında parti ve programların yarışmasına engel olur, kişilik yıpratma mücadelesiyle seçim kazanma yoluna gidilir. Dolayısıyla seçimi parti veya program değil kişi kazanmış olacağından adayların partiye olan bağlılıkları azalabilir, parti disiplini zayıflayabilir. Seçim çevrelerinin olabildiğince denk sayıda nüfustan oluşması gerektiği halde bu denkliği sağlamada zorluklar yaşanabilir, eşitsizlik durumlarında adil olmayan sonuçlarla zaman zaman karşılaşılabılır. Sistemin iki partili bir siyasal yaşama yol açması nedeniyle iktidarın iki büyük parti arasında el değiştirdiği bir ortamda üçüncü bir partinin iktidar yarışına ağırlığını koyabilmesi mümkün olamamaktadır. Sistem, bütünü itibariyle, iktidar ve muhalefet partilerinin aldıkları oylarla kazandıkları milletvekilliği sayısı arasında orantısızlık⁶⁵ yaratmaya elverişlidir. Bu ise büyük adaletsizliktir.

2.2.2.1.2. Tek İsimli (Dar Bölge) İki Turlu Çoğunluk Sistemi

Bir zamanlar tarihi açıdan büyük önem taşımış olan bu sistem günümüzde batıdaki endüstri ülkeleri arasında sadece Fransa’da, Rusya, Peru ve Şili’de uygulanmaktadır.⁶⁶

Bu sistemin temel kuralı gayet basittir. Adaylardan biri salt çoğunluğu elde ederse ilk turda o seçilir. Eğer ilk turda hiçbir aday salt çoğunluk elde edemezse ikinci bir tur düzenlenir.

Adayların ilk oylamada genellikle bu çoğunluğa ulaşamamaları, bu sistemde seçimlerin ikinci turunu çok kere gerekli kılmaktadır. Ancak ikinci tura katılabilmenin bir koşulu vardır, o da adayın, o seçim bölgesindeki seçmen sayısının $\frac{1}{4}$ ’üne eşit sayıda oy elde etmesidir. Böyle bir koşula gerek duyulmasının sebebi,

⁶⁵ İktidar ve muhalefet partilerinin aldıkları oylarla kazandıkları sandalyeler arasındaki oransızlık “Küp yasası” denilen bir sosyolojik kuralla ifade edilir. Buna göre; eğer partililere verilen oyların birbirine oranı A/B ise; sandalyelerin birbirine oranı A^3/B^3 ’tür. Örneğin; A oyların %60’nın B oyların %40’ını almış olsun. Bunu basitçe 3/2 olarak ifade ettiğimizde; oyların 3’ünü alan A partisi küp olarak $(3*3*3)=27$, oyların ikisini alan B partisi $(2*2*2)=8$ sandalye kazanır. Böylece iki partiden biri %60, diğeri %40 oranında oy aldığı halde milletvekili sayıları 27 ve 8 olur. Bu, oldukça büyük bir adaletsizliktir. Bkz. Hikmet Sami Türk, **Türkiye İçin Nasıl bir Seçim Sistemi ? Sistem Önerileri, Seçim Uygulamaları**, Ankara, TESAV Yayınları, 1995. s.111.

⁶⁶ Kosta Rika’da bu sistemde ilk turda seçilme koşulu %50’den %40’a çekilmiştir. İkinci tur yine aynı şekilde uygulanmaktadır Bkz. Fuat Aleskerov – Ali Çarkoğlu, **Seçim Sistemleri ve İstikrar Araştırma Raporu**, İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 1998, s.5

katılım oranının düşük olduğu bir seçimde adayın salt çoğunluğu sağlayarak seçilmesini önlemektir. Birinci turda bu koşulları yerine getiremeyen adaylara balotajda⁶⁷ olanlar denir ve ikinci tur yapılır. İkinci turda seçilebilmek için kullanılan geçerli oyların basit çoğunluğunu elde etmek yeterlidir.⁶⁸

Sistemin beşiği olan Fransa’da, parlamento seçimlerinde ikinci turda yer alabilmeleri için adayların, seçmenlerin en azından %12,5’ününün (ki bu da her zaman mevcut olan çekimser oylar düşünüldüğünde seçmen sayısının %17 ile %20’si arası anlamına gelir) oyunu almaları gerekmektedir. Bu yüksek sınır genellikle – bu yasal bir gereklilik olmadığı halde – ikinci turda yalnızca iki adayın yer almasını ve bunlardan birinin salt çoğunluğu elde etmesini sağlar. Üç ya da bazen dört adayın yer aldığı ikinci tur seçimlerinin olması yasaldır fakat bu çok nadir rastlanan bir durumdur. Eğer adaylardan yalnızca biri yukarıdaki sınırı aşabilmişse, bir sonraki aday gerekli minimum sınıra bakılmaksızın ikinci tura katılmaya hak kazanır.⁶⁹

Bu sistemi bir örnekle açıklamak gerekirse;

Örnek: 80.000 seçmenin bulunduğu bir seçim çevresinde seçilecek bir milletvekilliği için seçime katılan adaylardan

A=20.000, B=19.000, C=9.000, D=25.000 oy almış olsun.

Kullanılan geçerli oy sayısı 74.500 olan seçim çevresinde adayların hiçbirisi 36.250 olan mutlak çoğunluğu sağlayamadığından ikinci tur seçimlere gidilir. Burada C adayı, kayıtlı seçmen sayısının %12,5’ü oranındaki oyu elde edemediğinden dolayı ikinci tur seçimlere katılamaz. İkinci tura A, B, D adayları katılabilir. Bu turda kullanılan geçerli 75.000 oy adaylar arasında ,

A=40.000, B=21.000, C=19.000 şeklinde paylaşıldığından

A adayı seçilmiş olacaktır.

Doktrin, program ve eğilimleri birbirine yakın partiler, rakiplerini zayıflatabilmek için biri diğeri lehine seçimlerden “çekilme” veya “vazgeçme”

⁶⁷ Balotaj olması, seçmenin yaptığı seçmeyi ilk turda açıkça ortaya koymasını sağlarken partilere de ikinci turda gruplaşma olanağı yaratır. Bkz. Cotteret - Emeri, **Seçim Sistemleri**, s.50.

⁶⁸ İkinci turda seçilebilmek için basit çoğunluğun yetmesi bu sistemin mutlak basit çoğunluk karışımı bir sistem olarak nitelendirilmesine yol açmaktadır. Bkz.Araslı, **Seçim Sistemi Kavramı ve Türkiye’de Uygulanan Seçim Sistemleri (1876-1987)**, s.220.

⁶⁹ Guy Carcassone, **Fransa’da İki Turlu Sistemin Eleştirel Bir Değerlendirmesi, Başkanlık,Parlamento ve Belediye Seçimleri ,Türkiye’de ve Avrupa’da Seçim Sistemleri**, İstanbul , Friederich Ebert Vakfı Yayınları,1996, s.59.

yoluna gidebilmektedir. Örneğin; A, B, C, adaylarından A dayı B'nin lehine seçimden çekilebilir ve ikinci turda B ve C adayları arasında yapılır.⁷⁰

Sisteme faydaları açısından yaklaşıldığında tek turlu sistemin faydaları burada da görülür. Bu sistemin kendine özgü faydalarından biri, seçimi kazananın, seçmenlerin yarısından fazlasının veya buna yakın bir kısmının desteğini sağlamasıdır. Bunun dışında; birbirine yakın görüşleri savunan partiler arasında işbirliği ve bütünleşmeyi sağlaması önemlidir. Sistemin kuralları güçlü müttefik partilerin mevcut olabilmelerini sağlamaktadır. Ancak büyük bir partinin aday olduğu zaman kazançlı çıkılabileceğini bilen adaylar nihai fikir ayrılıkları ne olursa olsun bir arada olmanın yollarını ararlar. Yer alacakları parti içinde muhalif olsalar da, yine de ayrı ayrı katılmaları halinde yenilmeleri kaçınılmaz olan seçim kavgasını birlikte göğüslemeden kaynaklanan güçlü bir birliktelik yaşanır. Diğer yandan müttefik olma iki turlu sisteme özgü bir özelliktir. En önemli partiler için bile mutlaka gerekli olan şey, seçim ittifakları kurabilecek yeterlilikte ve istekte olup bunu seçmenin huzurunda gerçekleştirebilmektir. Hiçbir adayın ilk turda çoğunluğu elde edemediği durumlarda ikinci tura katılacak olan adayların seçilebilmek için bir ya da birkaç başka adayın sesine kulak vermesi gerekir. Bu gereklilik büyük partileri bütün adaylarının yenilmesi ihtimaline karşı ortaklar aramaya ve ittifaklar oluşturmaya iter. Sağ ve sol kanatta doğal olarak büyük bir ittifak oluşturulması da bu yolla gerçekleştirilir.⁷¹ Sağ ve sol partilerin kendi aralarında bütünleşmelerinin sağ ve sol bloklaşmayı sağlaması, çoğunluğa dayalı hükümet kurulmasını ve istikrarı kolaylaştırır. Bu mantık zinciri zaman zaman kesintilere uğramakla birlikte sistemin bütününe etkin kılmaktadır.

Bu sistemin de kuşkusuz sakıncalı yönleri bulunmaktadır. Tek turlu çoğunluk sisteminin bütün sakıncalarının dozunu azalarak devam ettiği bu sistemde, ikinci turun temelde partiler arası anlaşma ve pazarlığa dayalı oluşu nedeniyle aslında seçmen bu turda seçimi açısından pek de serbest değildir. Partiler, zayıf oldukları yerde ittifak ettikleri partileri desteklerken, kuvvetli oldukları yerde destek alırlar.

⁷⁰ Teziç, **Anayasa Hukuku, Genel Esaslar**, s.275.

⁷¹ Carcassone, **Fransa'da İki Turlu Sistemin Eleştirel Bir Değerlendirmesi, Başkanlık, Parlamento ve Belediye Seçimleri , Türkiye'de ve Avrupa'da Seçim Sistemleri** , İstanbul , 1996 , Friederich Ebert Vakfı Yayınları, S.60.

Seçmenler de partilerinin bu pazarlık ve anlaşmaları doğrultusunda oy kullanırlar. İkinci tur kararsız oyların hedefini bulması açısından faydalı olmaktadır.

2.2.2.1.3. Listeli (Geniş Bölge) Tek Turlu Çoğunluk Sistemi

Her partinin, seçim bölgesinde seçilecek temsilci sayısı kadar isim saptaması ve bu adayları listeler halinde seçmenlerin oyuna sunmasından dolayı sistem, liste usulü olarak adlandırılır.

Bu sistemde basit çoğunluk aranmakta olduğundan; partiler tarafından hazırlanan listeler seçmenlere sunulur, seçmenler oylarını beğendikleri adaylara verirler ve en çok tercih edilen listedeki adaylar milletvekili seçilmiş sayılırlar.

2.2.2.1.4. Listeli (Geniş Bölge) İki Turlu Çoğunluk Sistemi

Mutlak çoğunluk prensibinin liste usulü ile uygulandığı durumlarda söz konusudur. Mutlak çoğunluk, yapılacak oylamada aday veya listenin yarısından bir fazlasını gerektirdiğinden genellikle gereken sayıda aday bir hamlede bu çoğunluğu sağlayamamaktadır. Bu nedenle ikinci tur oylamaya gidilir, gerekirse, oylamaya yeterli sayıda isim belirlenene kadar başka tur sayıları da eklenebilir.

Fransa'da III. Cumhuriyet Dönemi'nde 16 Haziran 1885 tarihli kanunla benimsenen bu sistem,⁷² mutlak çoğunluk yanında seçmen sayısının ¼'lik kısmının oyunu almış olmayı da gerektirmiştir. Sistem, kural gereği birinci turda mutlak çoğunluk, ikinci turda basit çoğunlukla uygulanmaktadır. İkinci tura, birinci turda seçilemeyen, ancak, en çok oyu alan adaylardan seçilmesi gereken sayının iki katı kadarı katılabilir. Son tura girecek adayların miktarının bu şekilde sınırlanmasının sebebi, katılım oranının düşük olduğu bu turda oyların lüzumsuz bir şekilde dağılmasını önlemek ve basit çoğunlukla seçilenlerin de temsil kuvvetini zayıflatmamaktadır.⁷³

⁷² Fransa dışındaki birçok Avrupa ülkesi daha, özellikle 19. yüzyıl içinde liste usulünü uygulamışlardır. Örneğin; Portekiz 28 Mart 1895 kanunu ile iki turlu mutlak çoğunluğu kabul ederken, 30 Aralık 1877 kanunu ile 1896'ya kadar Hollanda'da, 1899'dan önce Belçika'da, 1907'den önce İsveç'te ve Birinci Dünya Savaşı'ndan önce Rusya'da bu sistem kabul görmüştür. Bkz. Armaoğlu, **Seçim Sistemleri**, s.27.

⁷³ Armaoğlu, **Seçim Sistemleri**, s.27.

2.2.2.2. Nispi Temsil Sistemleri

Çoğunluk sisteminin adil olmayan sonuçlarını ortadan kaldırmak, nüfus içinde var olan sosyal güçlerin ve siyasi grupların mümkün olduğunca aynı oranda parlamento'ya yansıtılması hedefleri nispi temsil sisteminin ortaya konmasını sağlamıştır.

Prensibinde çok basit olan nispi temsil sistemine göre, milletvekilleri, seçime katılan listeler arasında aldıkları oy oranına göre paylaştırılacaktır. Bunun yapılmasını sağlayacak hesaplamalara dayanak ölçüt olarak da “*seçim sayısı*” benimsenmiştir. Seçim sayısı üç değişik biçimde saptanabilir:

2.2.2.2.1. Artık Oyların Kullanılması

Nispi temsil sistemi teorik olarak basit olmakla birlikte; bu sistemde, bir seçim bölgesinden çıkacak milletvekillerinin partiler arasındaki dağılımını belirleyebilmek için yapılan hesaplamalar her zaman tam sonuç vermemekte; bazen dağıtılamayan milletvekillikleri ve milletvekili çıkarmaya yetmeyecek artık oyların kaldığı görülmektedir.

O halde bu boş oyların en rasyonel şekilde değerlendirilmesi sağlanmaya çalışılmalıdır. Bunun, ya genel plandaki seçim çevrelerinde ya da ülke çapındaki ulusal çerçevede değerlendirildiği görülmektedir.

2.2.2.2.1.1. Yaklaştırmalı Nispi Temsil

Yaklaştırmalı nispi temsil; artık oyların ya da temsil edilmeyen oyların ülke çapında değil de seçim çevresinde değerlendirilmesini ifade eder. Nispi temsil büyük sayılara uygun olmasına karşılık küçük seçim bölgelerinin dar çerçevesine uygun düşmemektedir. Çünkü kullanılan oy sayısı yüksek değilse ortaya çıkan seçim sayısı siyasi partilerin elde ettikleri sayıdan yüksek olabilmektedir. Bir sandalyeyi bölme olanağı olmadığına göre yaklaştırmalara başvurulur. Bahsedilen problem bir örnekle ifade edilebilir.

Örnek: Seçilecek 5 milletvekili ile kullanılmış 200.000 oyun olduğu ve 4 partinin katıldığı bir seçim bölgesinde seçim sonuçları şöyledir:

$$A=86.000, \quad B=56.000, \quad C=38.000, \quad D=20.000$$

Bu durumda milletvekillikleri bu dört parti arasında nasıl paylaştırılabilir? Bunu çözmeye kullanılabilecek üç yol vardır. Bunlar; en yüksek artık, en yüksek ortalama ve d'Hondt sistemleridir.

2.2.2.2.1.1.1. En Yüksek Artık Sistemi

Öncelikle, kullanılmış geçerli oy sayısı kazanacak sandalye sayısına bölünmelidir ki seçim sayısı hesaplanınsın.

$$\text{Seçim Sayısı} = 200.000 / 5 = 40.000$$

Seçim sayısının tespit edilmesinden sonra, her partinin aldığı oy sayısının seçim sayısına bölünmesi yolu ile her partiye, bu sayıya kaç kez ulaştı ise o kadar sandalye verilecektir.

$$\text{A Partisi} = 86.000 / 40.000 = 2.150 \text{ artık oy ve 2 sandalye,}$$

$$\text{B Partisi} = 56.000 / 40.000 = 1.400 \text{ artık oy ve 1 sandalye,}$$

$$\text{C Partisi} = 38.000 / 40.000 = 0.950 \text{ artık oy ve 0 sandalye,}$$

$$\text{D Partisi} = 20.000 / 40.000 = 0.500 \text{ artık oy ve 0 sandalye elde eder.}$$

Bu paylaştırmanın sonucunda 3 sandalyenin dağıtıldığı ancak 2 sandalyenin açıkta kaldığı görülüyor. Şu halde; kullanılan yöntemin gereği olarak en büyük artıktan başlayarak sandalyeler dağıtılacaktır. Bu durumda C partisi 1 sandalye kazanırken, 1 sandalye de D partisi elde etmiş olmaktadır. Kesin sonuca göre $A=2$, $B=1$, $C=1$, $D=1$ milletvekilliği kazanmıştır.

En büyük artığı genellikle en küçük parti bırakacağından bu sistemin küçük partiler yararına sonuç doğurduğu söylenebilir.

2.2.2.2.1.1.2. En Yüksek Ortalama Sistemi

Buna göre, yine ilk örnekteki gibi, her partiye, aldığı oylar seçim sayısına kaç kez ulaşıyorsa o kadar sandalye verilir. Ancak geri kalan iki sandalyenin dağıtımı farklı olacaktır. Açıkta kalan iki sandalye listeler arasında paylaştırılırken, her iki listenin seçim sayısına göre aldığı sandalye sayısına hayali bir sandalye eklenir ve her listenin aldığı oy sayısı, böylece elde edilen sayıya bölünür. Bu işlem bir ortalama verir. En yüksek ortalamayı tutturan parti geri kalan sandalyelerden birini alır. Bütün sandalyeler dağıtılıncaya kadar işlem tekrarlanır. (Sandalye kazanmamış listeler varsa bunlar 1 ile bölünürler.)

Örnek: Önceki örnekteki veriler kullanılmaya devam edilirse;

$$A=86.000/2+1=28.666$$

$$C=38.000/1=38.000$$

$$B=56.000/1+1=28.000$$

$$D=20.000/1=20.000$$

En yüksek ortalamayı tutturana C'ye 1 sandalye verilir. Böylece açıkta 1 sandalye kalmıştır. Sonucu sandalye için işlem tekrarlanır.

$$A=86.000/2+1=28.666$$

$$C=38.000/1+1=19.000$$

$$B=56.000/1+1=28.000$$

$$D=20.000/1=20.000$$

En yüksek ortalamayı bu kez A partisi yakaladığı için bu milletvekilliğini o kazanır.

Benimsenen bu yöntem sonucu kazanılan sandalye sayıları bir önceki yöntemle karşılaştırılırsa;

Sandalyelerin En Yüksek Artığa

Göre Dağılımı

$$A=2$$

$$B=1$$

$$C=1$$

$$D=1$$

Sandalyelerin En Yüksek Ortalamaya

Göre Dağılımı

$$A=3$$

$$B=1$$

$$C=1$$

$$D=0$$

Bu sistemin büyük partiler lehine sonuç verdiği görülür.

2.2.2.1.1.3. d'Hondt⁷⁴ Sistemi

En yüksek ortalama mekanizmasıyla aynı sonuçları vermektedir. Ancak burada izlenen yol farklıdır. Bu sistem uygulanırken; her partinin aldığı oylar teker teker, sırasıyla bire, ikiye, üçe, o bölgeden çıkacak milletvekili kadar sayıya bölünür ve elde edilen sonuçlar, büyüklük sıralarına göre sıralanır. Sandalyeler, en büyükten küçüğe doğru yapılan bir sıralama sonucu sahiplerini bulur.

Kullanılan örnek değerlere bu sistem uygulanırsa;

<u>Partiler</u>	<u>1.Bölme</u>	<u>2.Bölme</u>	<u>3.Bölme</u>	<u>4.Bölme</u>	<u>5.Bölme</u>
A	86.000 (1)	43.000 (3)	28.666 (5)	21.500	17.200
B	56.000 (2)	28.000	18.666	14.000	11.200
C	38.000 (4)	19.000	12.666	9.500	7.600
D	20.000	10.000	6.666	5.000	4.000

⁷⁴ Victor d'Hondt (1841-1901), Belçikalı Hukuk Profesörü ve Matematikçi.

Elde edilen sonuçlar büyükten küçüğe doğru sıralandığında sonuç da ortaya çıkmaktadır:

$$86.000 < 56.000 < 43.000 < 38.000 < 28.666$$

A B A C A

Görüldüğü üzere A partisi 3, B ve C 1'er milletvekilliği kazanmışlardır. Bu sistem de büyük partiler lehine sonuçlar doğurmaktadır.⁷⁵

d'Hondt sisteminde en son sayı seçim ölçüsü olduğundan, partilerin oyları bu sayıya bölüldüğü takdirde alınacak milletvekilliği yine bulunabilecektir. Şöyle ki;

$$A=86.000/28.666= 3 \text{ milletvekilliği}, \quad C=38.000/28.666= 1 \text{ milletvekilliği},$$

$$B=56.000/28.666= 1 \text{ milletvekilliği}, \quad D=20.000/28.666= 0 \text{ milletvekilliği}$$

2.2.2.2.1.2. Tam Olarak Uygulanan Nispi Temsil

Temsil edilmeyen oyların mümkün olduğu kadar az olmasının sağlanması amacıyla artık oyların ve açık milletvekilliklerinin ulusal planda değerlendirilmesi yoluna gidilir. Burada üç yöntem söz konusudur. Milli Seçim Sayısı, Ulusal Artık ve Değişmez Tek Sayılı Ulusal Artık Sistemidir.

2.2.2.2.2. Barajlı Sistemler

Orantılı temsil sistemlerinde, temsil adaleti ile birlikte istikrarlı bir hükümetten beklenecek yararları da elde etmek için bir takım çözümler aranmıştır. Bunların büyük bir kısmı, parlamentodaki parti sayısını azaltmak amacıyla, küçük partilerin temsil olanaklarını sınırlandırmaya yönelmişlerdir. Bu doğrultuda kullanılan en yaygın yöntem "*Baraj*" olmuştur.

⁷⁵ Daha çok büyük partilerin işine yarayan d'Hondt sistemi büyük partilere aşırı temsil de sağlamaktadır. Bu eksiklik, küçük partileri koruyan ama yine d'Hondt sistemindeki basit hesap tekniğinden yararlanan bir yöntemle, Sainte – Lague sistemi ile giderilmek istenmiştir. Bu sistemde; partilerin aldıkları oylar sadece tek sayılı bölenlerle, yani 1.3.5.7... ile bölünür. Bir sayı daha büyük sayılarla bölüldüğü zaman elde edilecek paylar daha küçük olacağından küçük partilerin bu payları yakalama şansı daha fazla olmaktadır. Bu düşünceye dayanan Sainte – Lague sisteminde bölme işlemlerinin yapılması ve elde edilen payların büyüklük sırasına göre sandalyelerin partiler arasında dağıtılması tıpkı d'Hondt sisteminde olduğu gibidir. Şunu da belirtmelidir ki; İskandinav ülkeleri, bu sistemin aynen uygulanmasının çok küçük marjinal partilerin de parlamentoya girmesine ve bu durumun bir istikrarsızlık unsuru olmasına yol açabileceği kaygısıyla ilk böleni 1,4 olarak tespit etmişlerdir. Buna göre İskandinav versiyonunda bölenler 1,4 , 3, 5, 7, 9... olarak sıralanır. Bkz. Hikmet Sami Türk, **Türkiye İçin Nasıl Bir Seçim Sistemi ? Sistem Önerileri, Seçim Uygulamaları**, s.31.

2.2.2.2.1. Basit Seçim Sayısı Baraj

Bu yöntemle göre bir seçim çevresinde, çevre seçim sayısını (yani çevrede kullanılan toplam geçerli oyların, o çevreden çıkacak milletvekili sayısına bölünmesiyle elde edilecek sayıyı) aşacak kadar oy almayan bağımsız aday veya partiler oradan milletvekili çıkaramazlar. Bu yöntem küçük partilerin milletvekili çıkarma şanslarını büyük ölçüde azaltır.

2.2.2.2.2. Yüzde Oranlı Baraj

Bir partinin bir seçim çevresinden milletvekili çıkarabilmesi için, o çevredeki geçerli oyların %5 - %10 gibi belli bir oranını alması zorunludur. Bu barajın yüksek tutulması, sadece ülke çapında genel planda değil, aynı zamanda seçim çevreleri düzeyinde de haksızlıklara yol açar.

2.2.2.2.3. Ülke Düzeyinde Baraj

Bir tür yüzde oranlı baraj olan bu uygulamada baraj, belli bir seçim çevresinde değil ülke düzeyinde konulmaktadır. Bu baraj, seçim öncesinde, ülke düzeyinde kullanılan geçerli oyların belli bir oranı olarak belirlenmekte olup bu oranı aşamayan partiler, hiçbir seçim çevresinde milletvekili dağılımına katılamamaktadırlar.⁷⁶

2.2.2.2.3. Parti Listelerinde Seçilenlerin Saptanması

Listeli olarak uygulanan nispi temsil sistemi açısından önemli bir sorun da parti listesinde bulunan adaylardan hangilerinin seçileceğidir. Bu problem, seçmenlerin oy verme biçiminin çeşitli şekillerde düzenlenmesi yoluyla çözümlenmeye çalışılmaktadır. Tercih edilen üç yol; bloke liste, karma liste ve tercihli oy listesidir.

2.2.2.3. Karma Sistemler

Karma sistemler ise Nispi sistem ile Çoğunluk sisteminin farklı şekillerde karışımından oluşan sistemlerdir. Birleşik Listeli Nispi Sistem, Kişileştirilmiş Çift

⁷⁶ Araslı, *Seçim Sistemi Kavramı ve Türkiye de Uygulanan Seçim Sistemleri (1876-1987)* , s.229.

Oylu Sistem, Devredilebilir Tek Oy, Devredilemez Tek Oy Sistemi, Alternatif Oy gibi değişik versiyonları vardır.

2.3. Seçim Sistemlerinin Değerlendirilmesi

Geçmiş yıllarda, çoğunluk sistemi ve nispi sisteme dair yapılan tartışmalarda genelde teoriye dayalı tezler öne sürülmüş ve bunlar parlamenter hükümet modellerine dayandırılmıştır. Artık günümüzde seçim sistemlerine dair edinilmiş olan deneyimler de dikkate alınmakta ve bunlar yapılacak değerlendirmelerde vazgeçilmez denetim unsurlarını oluşturmaktadırlar. Dolayısıyla seçilecek sistemin belirlenmesinde deneyime dayanan bilgiler'de bilimsel değer kazanmış bulunmaktadır. Teori ve uygulamanın bir araya gelmesiyle, seçim sistemleri değerlendirilirken bazı hususların dikkate alınması gerektiği anlaşılmaktadır.⁷⁷

- İdeal bir seçim sistemi mevcut değildir. Seçim sistemlerinin etkileri çok değişik faktörlere bağlıdır. Bu nedenle mekân ve zamanın sistematik olarak dikkate alınması gerekmektedir.
- Seçim sisteminin ağırlıklı olarak hangi işlevleri yerine getirmesi gerektiği hususu, demokrasi teorisine dair değerlendirmelere ve siyasi güç hesaplarına bağlıdır. Bu konuda soysa-kültürel koşullar da büyük önem taşımaktadır
- Seçim sistemlerinin tüm işlevleri aynı anda veya aynı oranda yerine getirmesi mümkün değildir. Hiçbir seçim sistemi her açıdan azami sonucu sağlayacak durumda değildir. Bu alanda hedeflerin, örneğin; daha fazla katılım ve daha fazla istikrar sağlanması gibi hedeflerin çakışması kaçınılmazdır. Seçim sisteminin belirli bir hususta daha etkili olması, bir başka alanda zorunlu olarak etkisini kaybetmesine neden olacaktır. Bu nedenle seçim sistemleri belirli işlevleri fazlasıyla yerine getirirken, diğerlerinde aynı etkiyi sağlayamamaktadırlar.
- Kararlaştırılan seçim sistemi, hangi işlevlere öncelik verildiğini ve hangilerinin daha az önemsendiğini ortaya koyacaktır. Ancak bazen seçim sistemi opsiyonları seçim sisteminin yeterli ölçüde tanınmadığı gerçeğini de

⁷⁷ Dieter Nohlen, **Seçim Sistemleri; Türkiye'de ve Avrupa'da Seçim Sistemleri**, İstanbul, Friederich Ebert Vakfı Yayınları,1996, s.19.

gösterir veya seçim sistemlerinin belirli bir işleve hizmet ederken başka bir işlevden ödün vermeyeceğine dayanan hatalı beklentilerin söz konusu olduğunu ortaya koyar

- Seçim sistemlerinin, örneğin; siyasi kararlara katılım, siyasi istikrar gibi birçok farklı işlevi yerine getirmesi beklenmektedir. Tek bir işleve dayanan teoriler ve sistemler genelde yetersiz kalacaktır
- Aynı zamanda birçok işlevi yerine getirmeye çalışan seçim sistemleri genelde karmaşık olurlar. Bu tür seçim sistemleri kısmen birbirleri ile tezat oluşturan ve biraraya geldiklerinde karmaşık bir etkileşime giren çok sayıda farklı teknik öğeden meydana gelirler. Bu sistemlerin işlevlerini ve etkilerini belirlemede çoğu zaman zorluk çekilir.

III. BÖLÜM

TÜRKİYE'DE UYGULANAN SEÇİM SİSTEMLERİ

VE

SONUÇLARI

3.1. Türkiye’de Çoğunluk Sistemi Uygulamaları

3.1.1. Cumhuriyet Öncesi Dönem

3.1.1.1. Birinci Meşrutiyet Döneminde Seçimler

3.1.1.1.1. 1877 İlk Seçimleri

Türkiye’de seçme ve seçilme ile ilgili kavramlara 19.yy’ın ikinci yarısından itibaren rastlanmaktadır. Avrupa’da 14. ve 15. yy.dan bu yana tartışılan seçim ve temsil kavramlarıyla Osmanlı’nın çok sonraları tanışmasının, Avrupa insanı genel oy hakkını elde ederken Osmanlı toplumunun çağın çok gerisinde kalmasının nedenleri Osmanlı toplum düzeninin temelinde yatmaktadır.⁷⁸

Uzun yıllar boyunca mutlakıyetçi bir monarşi rejimi ile yönetilmiş olan ve düşünce hayatı başlangıçtan beri Batı’dan kopuk olan⁷⁹ Osmanlı Devleti’nde siyasal reformların ancak Tanzimat ile başladığı görülmektedir. Uzun süre halkının demokratik bağlamda çok basitçe istemlerinin bile olmadığı, egemenliğin kendisinde olduğu ile ilgili bir serzenişin bile bulunmadığı bu iktidarın tüm dünyada yaşanan gelişmelere duyarsız kalmaya devam etmesi kuşkusuz mümkün değildi. Varlığını sürdürebilmek için modernleşme çabalarına önce orduya el atarak başlayan Osmanlı’da, bunun ardından yönetim sisteminin yeniden yapılandırılması çalışmalarına gidildiği görülmektedir. Ancak, süreç içerisinde kuşkusuz Osmanlı toplumuda değişmiştir. Osmanlı yöneticileri “*devletin kurtuluşu*” için halkın

⁷⁸ Sonnur Bakır - Semra Küçüköğlü- Sevgi Pehlivan, “**Seçim,Seçim Sistemleri ve Türkiye’deki Uygulamaları**”, Ankara ,TBMM Basımevi , TBMM Kütüphane ve Dokümantasyon Müdürlüğü Yayınları;No:5 ,1982, s.323.

⁷⁹ Soysal, **Anayasaya Giriş**, s.40.

isteklerini göz önünde tutan, halkı ciddiye alan daha etkin bir yönetim kurmak gerektiğini anlamışlar⁸⁰ ve Osmanlı Devleti'nde siyasal reformlar Tanzimat'la birlikte başlamıştır.

Siyasal açıdan kurumlaşmanın başlangıcını oluşturan Tanzimat'ın önemini, dönemin ve daha sonrasının yeniden yapılanmasında bir dönüm noktası olması oluşturmuştur. İktidarın kendi kendisini sınırlaması eğilimlerini özellikle fermanlardan gözlemlediğimiz bu çağdaşlaşma süreci ne yazık ki, modern bir bürokrasi oluşturulmasına başlanması, mülkiyet düzeninin değiştirilmesi gibi konularda bazı değişiklikler yaratmakla birlikte, o sırada batılı toplumların gündeminde olan seçim sisteminin demokratikleşmesi meselesini Türkiye'ye taşımamıştır.⁸¹ Osmanlı döneminde meşruti bir rejime geçme yolundaki ilk adım 23 Aralık 1876'da atılmış ve Osmanlı tarihinde Parlamenter Monarşi'ye (Meşrutiyet) dayanan ilk Anayasa (Kanun-u Esasi) yürürlüğe girmiştir.⁸²

Bu Anayasaya göre yasama yetkisi iki meclisten kurulu bir parlamentoya (Meclis-i Umumi), yürütme yetkisi başta padişah olmak üzere bir bakanlar kuruluna (Heyet-i Vükela), yargı yetkisi ise bağımsız mahkemelere verilmiştir.⁸³

Meclis-i Umumi yani parlamento iki ayrı meclisten oluşmuştur. Bunlardan biri "*Mebusan Meclisi*" ve diğeri de "*Ayan Meclisi*" adını taşımaktadır. Ayan Meclisi, padişahın tayin ettiği üyelerden oluşup Meclis-i Umumi'nin seçimle oluşan kanadı Heyet-i Mebusan'dır.

Ülkede ilk seçimler 1877 yılında yapılmıştır. Kanun-u Esasi bir takım kurallar koyduğu halde bu seçimlerde, Kanun-u Esasi'den daha önce (28 Ekim 1876) ve ilk seçimler için geçerli olmak üzere Meclis-i Vükela'da çıkarılan Talimat-ı Muvakkate (Geçici Yönetmelik) hükümleri uygulanmıştır. Ayrıca seçimlerle ilgili bir başka mevzuat da, İstanbul ve çevresi için gerekli şartları belirten 1 Ocak 1877 tarihli bir hükümet bildirisi olan Beyanname'dir. Şu halde seçim mevzuatı başta Kanun-u Esasi olmak üzere, Talimat-ı Muvakkate, Beyanname ve bir de seçilecek Mebusların vilayetlere göre dağılımını gösteren cetvelden oluşmuştur.

⁸⁰ Mehmet Alkan, "**Osmanlıdan Günümüze Türkiye'de Seçimlerin Kısa Tarihi**", Görüş, TÜSİAD Yayın Organı, Sayı 39 , (1999), s.48.

⁸¹ Şirin Tekeli, **Cumhuriyet Döneminde Seçimler**, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, İstanbul, İletişim yayınları,1983, s.1800.

⁸² Muzaffer Sencer, **Türklerin Yönetim Yapısı** , İstanbul , Alan Yayıncılık , 1992, s.83.

⁸³ Vakur Versan, **Kamu Yönetiminde Siyasi ve İdari Teşkilat**, İstanbul , Der Yayınları, 1990, s.156.

1876 Anayasası'nın Meclis-i Mebusan seçimleri ile ilgili olarak öngördüğü esaslar şunlardır:⁸⁴

— Her 50 bin erkek Osmanlı vatandaşı bir milletvekili seçecektir.(md. 65)

— Seçimler 4 senede bir gizli oy ile yapılacaktır. (md. 66–69)

—Milletvekili seçebilmek için aşağıdaki koşulların yerine getirilmesi gerekmektedir (md. 68):

- Osmanlı vatandaşı olmak,
- 30 yaşını bitirmiş olmak,
- Türkçe bilmek,
- Devlet memuru olmamak,
- Yabancı bir devletin hizmetinde olmamak,
- İflas etmişse itibarını yeniden kazanmış olmak,
- Kısıtlanmasına karar verilmişse bu kararın kaldırılmış olması,
- Yabancı devlet vatandaşlığı iddiasında bulunmamak,
- Medeni haklardan mahrum olmamak,
- Seçildiği yöre halkından olmak.

Seçimlerle ilgili kurallar daha sonra bir yasa ile düzenlenecektir.(md. 66)

Türkiye'deki ilk seçimler bu Anayasa'ya göre değil de Talimat-ı Muvakkate adlı bir belgeye göre yapıldığından bu belgedeki esaslara da değinmekte fayda vardır.⁸⁵

1- Bu talimat yalnız ilk içtima devresi için uygulanacaktır. Talimat-ı Muvakkate, seçimlerin “bu defaya” değil “bu seneye mahsus” olduğunu bildirmiştir.⁸⁶

2- Mebus sayısının asgari haddi tespit edilmiştir. Bu da 130'dur. (md. 1) Bunun da 80'i Müslim, 50'si gayrimüslimdir.

3- Seçilebilmek için aranan şartlar şunlardır:

- Her hali ile emin ve itimada layık olmak,

⁸⁴ Bakır - Küçükoğlu - Pehlivan, “Seçim,Seçim Sistemleri ve Türkiye'deki Uygulamaları”, s.70.

⁸⁵ Servet Armağan, “Türkiyede Parlamento Seçimleri”, İstanbul Üniversitesi,Hukuk Fakültesi Mecmuası, Cilt-33 , Sayı 3,4, 1968, s.51.

⁸⁶ Nitekim 1877'de yapılan ilk seçimlerde Meclis-i Mebusan, İrade-i Seniye ile kendisine tanınan üç aylık çalışma süresini biraz aşip kendiliğinden dağılmıştır. Bkz. Bülent Tanör, **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri 1789–1980**, İstanbul, Alfa Yayınları, 1996, s.118.

- 25 yaşını bitirmiş olmak,
- Devletin resmi dili olan Türkçeyi bilmek,
- Cinayet sebebi ile veya siyasi bir suçtan mahkûm olmamak,
- Türkiye’de az çok emlak sahibi olmak,
- Osmanlı vatandaşı olmak,
- Memur olmamak. (Seçilmek istiyorsa memuriyetten ayrılmalıdır.)

4- İstanbul ve çevresindeki yerlerde mebuslar doğrudan doğruya seçmenlerce değil vilayet, liva ve kaza idare meclislerince seçileceklerdir. Bu meclislerin üyeleri vakti ile “seçim” yolu ile bu yerlere gelmiş sayıldıklarından bunların, pekâlâ “ikinci seçmen” rolü oynayabilecekleri kabul edilmiş oluyordu.⁸⁷

Seçim mevzuatının üçüncü halkasını oluşturan Beyanname ise İstanbul ve civarı için tespit edilen şartları belirlemekte idi. Buna göre:⁸⁸

- İstanbul için 5’i Müslüman 5’i de Müslüman olmayan 10 mebus seçilecektir.
- İstanbul 20 daireye ayrılmıştır.
- Mahalle muhtarları seçmenlerin yazılacağı bir defter düzenleyecektir. Ancak bu deftere girebilmenin şartı, 1 yıldır İstanbul’da oturuyor olmaktır.
- Oy verme süresi 5 gündür.

Bu kurallara dayanılarak gerçekleştirilen seçim, seçim sistemi açısından değerlendirilecek olursa şunlar söylenebilir:

— Kanun-i Esasi seçim usulünü yani seçimlerin tek dereceli mi yoksa iki dereceli mi olacağını açıkça belirtmemiştir. Ama “seçmenlerin seçecekleri mebuslardan söz eden 72. Madde, “birinci seçmen- ikinci seçmen” ayrımı yapmadığından tek dereceli seçime daha yatkın görünmektedir. Buna karşılık Talimat iki dereceli usulü benimsemiştir. Karışık bir durum arz eden bu konuda kesin bir yargıya varmak mümkün olmamaktadır.⁸⁹

— Seçimlerde basit çoğunluk yöntemi uygulanmış ve en çok oyu alan kişi seçilmiştir.

— Seçimler genel oya dayanmamıştır. Burada sınırlı oy esasına yer verilmiştir.

⁸⁷ İstanbul çevresinde birinci seçmen olmanın da özel koşulları vardı: Osmanlı vatandaşı olmak, seçim yapılan dairenin ahalisinden olmak, 25 yaşından büyük olmak ve emlake mutasarrıf olmak. Bkz. Bakır - Küçüköğlü - Pehlivan, “Seçim, Seçim Sistemleri ve Türkiye’deki Uygulamaları”, s.77.

⁸⁸ Armağan, “Türkiyede Parlamento Seçimleri”, s.53.

⁸⁹ Armağan, “Türkiyede Parlamento Seçimleri”, s.55.

Kanun-i Esasi dönemin pek çok anayasası gibi oy hakkını yalnız erkeklere tanımıştır. Ayrıca mevzuatta servete ve vergi esasına dayalı sınırlamalar da vardır. Taşrada 1870 tarihli Vilayet Nizamnamesi'ne göre vaktiyle yapılmış olan idare meclisleri seçimlerinde oy kullanabilmek için, devlete belli miktarda doğrudan vergi ödüyor olma koşulu aranmış idi. İstanbul ve çevresinde de seçmen olabilmek için “*emlake mutasarrıf olmak*” gerekiyordu. Şu halde sistem nüfusun en büyük dilimini oluşturan köylülerin, diğer yoksul kesimlerin ve kadınların katılımına kapalıydı. Siyasal katılma alanı Osmanlı'nın varlıklı, egemen sınıflarının ve erkeklerin temsilini sağlayacak yönde düzenlenmişti.⁹⁰

28 Ekim 1876 tarihli Talimat-ı Muvakkate ile hükümet merkezi ve çevresi hakkında yayımlanan Beyanname hükümlerine göre yapılan seçimler sonunda ilk Osmanlı Parlamentosu 69'u Müslim ve 46'sı gayrimüslim olmak üzere 115 mebus ve 26 ayan üyeden oluşmuştur.⁹¹

İlk Osmanlı Parlamentosu 19 Mart 1877'de padişahın söyleviyle açılmıştır. Söylevin ilginç yanı, II. Abdülhamit'in uygarlıkla demokratik yaşam arasında bağ kurmasıdır. Uygar devletlerin ayırt edici özelliklerini, yasaları herkesin oy ve görüşlerine dayalı olarak çıkarmalarında bulan padişah sözü Osmanlı Devleti'ne getirip şöyle demiştir. “*Binaenaleyh, bizce dahi esbab-ı terakkinin o yolda aranılmasını ve kavanin-i memleketin (ülke yasalarının) arayışını umumiyyete (genel oya) istinadını elzem gördüm ve Kanun-i Esasi'yi ilan eyledim*”⁹²

3.1.1.1.2. 1877 İkinci Seçimleri

Birinci Mebusan Meclisi'nin dağılmasından sonra hemen seçim hazırlıklarına başlanmış ve bu seçimlere uygulanacak bir kanun olmadığından yine, önceki seçimlere uygulanan hükümlere itibar edilmiş, 1877 yılı Kasım ayında seçimler Talimat-ı Muvakkate ve Beyanname hükümleri gereğince yapılmıştır. Bu seçimler gerek dayandığı belgeler gerekse uygulamada görülen özellikler açısından ilk seçimden farklı olmamıştır ve dolayısıyla fazla bir önem taşımamaktadır.

⁹⁰ Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri 1789–1980*, s.117.

⁹¹ Versan, *Kamu Yönetimi Siyasi ve İdari Teşkilat*, s.23.

⁹² Şeref Gözübüyük – Suna Kili, *Sened-i İttifaktan Günümüze Türk Anayasa Metinleri*, Ankara, Türkiye İş Bankası Yayınları, 1985, s.43.

13 Aralık 1877’de göreve başlayan meclisin eleştirici ve denetleyici tutumuyla karşılaşan padişah, yenilgiye giden Osmanlı-Rus Savaşı’nın da etkisiyle 14 Şubat 1878’de meclisi tatile sokmuştur. Tatil edilen ve bir daha da toplantıya çağrılmayan Meclis-i Umumi’nin ortadan kalkmasından sonra Kanun-i Esasi fiilen hükümsüz duruma düşmüş ve ilk meşrutiyet denemesi, ilk anayasanın tek yanlı bir işlemle askıya alınmasıyla sona ererek Osmanlı İmparatorluğu parlamentosuz bir döneme girmiştir.⁹³

3.1.1.2. İkinci Meşrutiyet Döneminde Seçimler

3.1.1.2.1. 1908 Seçimleri

Osmanlı İmparatorluğu döneminde seçimle belirlenen temsilcilerin iktidara ortak olduğu ikinci aşama II. Meşrutiyettir.⁹⁴ İkinci Mebusan Meclisi’nin tatil edilmesinin üzerinden otuz yıl geçtikten sonra 23 Temmuz 1908’de Kanun-i Esasi’nin yeniden yürürlüğe konması ve Meclis-i Mebusan’ın yeniden toplantıya çağrılmasıyla II. Meşrutiyet yönetimi yeniden başlamıştır.

İlk Meşrutiyet’in ikinci yılında hazırlanan fakat padişahça onaylanmayan seçim kanunu taslağı otuz yılı aşkın bir bekleyişten sonra onaylanarak 3 Ağustos 1908’de yürürlüğe girmiş ve yeni Meşrutiyet’in ilk seçimleri bu geçici yasa ve bunun nasıl uygulanacağını gösteren “talimat” uyarınca yapılmıştır.

II. Meşrutiyet Seçimleri için yasal dayanağı oluşturan İntihab-ı Mebusan Kanunu ülkemizde, bazı değişiklikler yapılmak suretiyle 1942 yılına kadar yapılan bütün seçimlerde uygulanmış⁹⁵ olduğundan bu kanunun temel hükümlerinin bilinmesinde fayda görülmektedir.

Buna göre:

—Seçim, her sancak bir seçim bölgesi, her kaza da bir seçim şubesi temel alınarak yapılacaktır. (md. 1)

— Her 50 bin erkek nüfus bir milletvekili seçecek; sancak nüfusu 50 binden az da olsa yine 1 milletvekili çıkaracaktır. 75 bine kadar yine bir milletvekili, 125

⁹³ Şeref Gözübüyük, **Anayasa Hukuku**, Ankara, Turhan Kitabevi, 1997, s.104.

⁹⁴ Şirin Tekeli, **Cumhuriyet Döneminde Seçimler**, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, İstanbul, İletişim yayınları, 1983, s.1801.

⁹⁵ Tuncer Karamustafaoglu, **Seçme Hakkının Demokratik İlkeleri**, Ankara, Sevinç Matbaası, 1970.s.106.

bine kadar 2, 175 bine kadar 3, 320 bine kadar 4 milletvekili seçilecek, bu miktardan fazlası için bu oran esas alınarak arttırılacaktır. (md. 2)

—Her kazada Osmanlı seçmen nüfusunu gösteren bir defter düzenlenecektir. Bundan, belediye başkanları, idare meclisleri üyeleri ve muhtarlar sorumlu olacaktır. (md. 3,4,5)

—İki dereceli seçim yöntemi uygulanacaktır. Seçmenlerin hem birincide hem de ikincide 25 yaşını doldurmuş olmaları gerekmektedir. (md. 8)

—Defterlerde kayıtlı bulunan her 500 birinci seçmen bir ikinci seçmeni seçecektir. (md. 21) Eğer kazada 550'den fazla birinci seçmen varsa 750-1250 seçmen 2, 1250-2250'ye kadar 4 ikinci seçmeni seçecektir. Daha fazla birinci seçmen bulunması durumunda, bu orana göre ikinci seçmen sayısı da arttırılacaktır.(md. 23)

—Verilen oylar sayıldıktan sonra, en fazla oyu almış olanlar ikinci derece seçmen olarak seçilmiş olurlar. (md. 43) Bu ikinci derece seçmenler sancaktan kaç temsilci çıkacaksa o kadar kişinin ismini yazarak oy kullanacaklardır. (md. 45-46)

—İkinci seçmenlerden en fazla oyu almış olanlar milletvekili olarak seçilmiş olurlar. (md. 52)

—Seçmen olabilmek için şu koşulların varlığı gerekmektedir: (md. 11)

- 25 yaşını bitirmiş olmak,
- Medeni haklardan mahrum olmamak,
- Yabancı bir devlet vatandaşı olmamak, böyle bir iddiada bulunmamak,
- Geçici olarak yabancı bir kimsenin hizmetinde bulunmamak,
- İflas etmişse yeniden itibarını sağlamış olmak,
- Kısıtlanmasına karar verilmişse bu kararın kaldırılmış bulunması,
- Devlete az çok vergi vermek,
- Kadın olmamak⁽⁹⁶⁾

— İkinci seçmen olabilme koşulları ise şunlardır (md. 22):

- Osmanlı vatandaşı olmak,
- Yabancı bir devletin hizmetinde bulunmamak,

⁹⁶ Genel oy hala uygulanamıyor, kadınlar hala oy veremiyor.Bkz.. Araslı, **Adaylık Kavramı ve Türkiye'de Milletvekilliği Adaylığı**, s.93.

- 25 yaşını bitirmiş olmak,
- İflas etmişse yeniden itibarını sağlamış olmak,
- Seçimin yapıldığı sırada kimsenin hizmetinde bulunmamak,
- Kısıtlanmasına karar verilmişse bu kararın kaldırılmış olması,
- Medeni haklardan mahrum olmamak,
- Yabancı devlet vatandaşlığı iddiasında bulunmamak,

—Milletvekili seçilebilme koşulları Kanun-i Esasi'nin 68. maddesinde belirtilen koşulların aynısıdır. (md. 17) Ancak, 4 sene sonra yapılacak seçimlerde milletvekili olabilmek için Türkçe okuyup yazmak koşulu da getirilmiştir.

—Devlet memuru olanlar aynı zamanda milletvekili olamazlar.

Ayrıca bu kanunun 44 ve 52. maddeleri de, seçimlerde basit çoğunluk sisteminin kabul edildiğini ortaya koymaktadır.⁹⁷

1908 seçimleri İntihab-ı Mebusan Kanunu'na göre yapılan ilk seçimler olmuştur. Türkiye'nin siyasi tarihinde siyasi partilerin (İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Ahrar Fırkası) yarışmasına sahne olan ilk seçimler olarak da nitelendirilebilecek, iki dereceli sistemin tam olarak uygulandığı bu seçimleri İttihat ve Terakki Cemiyeti ezici bir çoğunlukla kazanmıştır.

3.1.1.2.2. 1912 Seçimleri

1912'de yapılarak edebi ve siyasi literatüre “*dayaklı ve sopalı*” seçimler olarak geçen bu seçimlerden önce 1911 yılında bir ara seçim yaşanmıştır. Bu ara seçimin siyasal hayat açısından bir dönüm noktası olduğunu söylemek mümkündür çünkü, ittihatçıların adayı karşısında Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın adayı bir tek oyla seçimi kazanmıştır. Bu, aynı zamanda İttihat ve Terakki'ye yönelik muhalefetin arttığının da kanıtı olarak gösterilebilir.

İktidar olan İttihat ve Terakki'nin Meclis-i Mebusan'da oluşan ve gittikçe büyüyen muhalefet karşısında yeni bir seçim için acele etmesi sonucu 1912 yılında ilk erken seçim yapılmıştır. Bu ilk erken genel seçimin bir başka özelliği ise “*İdare-i Örfiye*” adı altında yapılan ilk seçim oluşudur.⁹⁸ Meşrutiyetin çok suçlanan ve

⁹⁷ Araslı, *Seçim Sistemi Kavramı ve Türkiye de Uygulanan Seçim Sistemleri (1876-1987)*, s.256.

⁹⁸ Tefvik Çavdar, *Siyasal Gelişmenin Evreleri*, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, İstanbul, İletişim Yayınevi, 1983, s.9.

kanunsuz sayılan seçimin⁹⁹ siyasal alandaki bu özelliğinden başka konumuz açısından bir özellik gösterdiği söylenemez.

3.1.1.2.3. 1914 Seçimleri

Dördüncü Osmanlı Meclisi'nin 5 Ağustos 1912'de feshedilmesinden sonra yeni seçim hazırlıklarına girilmiş ancak Balkan Savaşları'nın çıkması seçimlerin yapılmasını geciktirmiştir. Balkan Savaşı'nın yenilgiyle sonuçlanması üzere iktidardan çekilen İttihat ve Terakki yeni kurulan Hürriyet ve İtilaf hükümeti karşısında rahat durmamış ve "*Bab-ı Ali Baskını*" adı verilen darbeyi yaparak siyasal iktidara yeniden ve bu defa tam olarak oturmaya gelmiştir.

Nisan 1914'te yapılan beşinci genel seçime İttihat ve Terakki Partisi rakipsiz olarak katılmış, neredeyse tamamı İttihatçı adaylardan oluşan parlamento 14 Mayıs 1914'te çalışmalarına başlamıştır.

1914 seçimlerini konumuz açısından değerlendirdiğimizde, yine İntihab-ı Mebusan Kanunu'nun uygulandığını görmekteyiz. Ancak bu seçimlerden önce seçim yasasında bir önemli değişiklik yapılmış, ordu mensuplarının askerlik hizmetinde buldukları süre içinde birinci ve ikinci seçmen olamayacakları hükme bağlanmıştır. Siyasi tarihimizde bu seçimlerin asker kişilerin oy vermediği ilk seçim olduğunu söylemek yerinde olacaktır.¹⁰⁰

3.1.1.3. Kurtuluş Savaşı Döneminde Seçimler

Osmanlı İmparatorluğu, 1914 seçimleri sonucunda oluşan meclisin görev süresi içerisinde I. Dünya Savaşı'na girerek yenilmiş ve bu meclis Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından kısa bir süre sonra 21 Aralık 1918'de feshedilmiştir.

3.1.1.3.1. 1919 Seçimleri

Osmanlı döneminin son genel seçimlerine girildiği sırada ülkenin bir kısmı fiilen işgal altında bulunmaktadır. İkinci Meşrutiyet'in bir kriz içinde bulunduğu bu dönemde iktidar İstanbul dışında söz geçiremez durumdadır. Yine bu dönemde

⁹⁹ Z. Tarık Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler, İttihat ve Terakki, Bir Çağın, Bir Kuşağın Bir Partinin Tarihi, Cilt:3*, İstanbul, Türkiye Vakıf Yayınları, 1989, s.164.

¹⁰⁰ Armağan, *Türkiye'de Parlamento Seçimleri*, s.63.

Anadolu ve Trakya'daki iktidar boşluğunu dolduran gücün önce yerel kongre iktidarları, sonra da bunları adım adım birleştiren ve kendi bünyesinde eriten ulusal kongre iktidarı olduğu görülmektedir. Ulusal hareket, Kanun-i Esasi'nin öngördüğü resmi kurumların çalıştırılmasında, özellikle Meclis-i Mebusan'ın toplanmasında ve ona dayalı bir hükümet kurulmasında ısrarlıdır. Anadolu ve Trakya'da temsile dayalı kongrelerin toplandığı ve bağlayıcı kararlar aldığı bir dönemde, artık, iktidarlar için seçim dışında bir meşruluk kaynağı pek kalmamıştır; bu durumun farkında olan Ali Rıza Paşa kabinesi Müdafaa-i Hukuk hareketini bir “taraf” olarak tanımaya da yatkındır. Bahriye Nazırı Salih Paşa ile Mustafa Kemal Paşa arasında yapılan Amasya mülakatı ve üzerinde uzlaşılın Amasya Protokolleri genel seçimlere giden anlaşma kapısını da açmıştır.¹⁰¹

Sadece Müdafaa-i Hukuk teşekkülleri ve bazı teşekküllerinin katıldığı genel seçimler İntihab-ı Mebusan Kararnamesi uyarınca Aralık 1919'da yapılmış ve Müdafa-i Hukukçular ezici bir çoğunlukla seçimleri kazanmıştır. 12 Ocak 1920'de toplanan bu son Osmanlı Meclis-i Mebusan'nın kısa ömrü içerisindeki Misak-ı Milli Beyannamesi'ni kabul ettiğini ve 16 Mart 1920'deki İstanbul İşgali üzerine birleşimi erteleme kararı aldığı ancak 11 Nisan 1920'de padişah Vahdettin'ce feshedildiğini görmekteyiz.

3.1.1.3.2. 1920 Seçimleri

Bu seçimler hakkında söylenmesi gereken ilk şey, bunun normal bir parlamento seçimi olmadığıdır.¹⁰² Meclis-i Mebusan feshedilmiştir ve ortada hukuken ve fiilen bir meclis yoktur. Güvenliği açısından Ankara'da toplanması uygun görülen meclis için yapılacak seçimde uygulanacak kuralları Heyet-i Temsiliye adına Mustafa Kemal “*İntihab Hakkında Tebliğ*” olarak yayınlamış ve seçimler buna göre yapılmıştır.

19 Mart 1920 tarihli tebliğ gereğince, “*Milletin istiklalini ve devletin kurtuluşunu*” temin etmek için, olağanüstü yetkileri olan bir meclis Ankara'da toplanacak ve bunun için bir seçim yapılacaktır. Meclise gelecek mebuslar hakkında İntihab-ı Mebusan Kanunu'nun istediği şartlar aranacaktır.¹⁰³ Ancak bununla birlikte

¹⁰¹ M.Kemal Atatürk, **Nutuk**, İstanbul, Der Yayınları, 1934 ,s.158.

¹⁰² Armağan, **Türkiye'de Parlamento Seçimleri**, s.66.

¹⁰³ Armağan, **Türkiye'de Parlamento Seçimleri**, s.66.

bu tebliğ yürürlükteki seçim mevzuatına ters düşen hükümler de içermektedir. Nüfuslarına bakılmaksızın her livadan eşit olarak 5 mebus seçilmesi,¹⁰⁴ belediye meclisleri ile Müdafaa-i Hukuk örgütlerinin yerel yönetim kurulu üyelerinin bir tür “ikinci seçmen sayılmaları”, ayrıca, İstanbul Meclisi’nden geleceklerin de yeni seçilmiş üyeler olarak kabul edilmesi gibi esaslar buna örnektir.

Seçimin hukuki özelliklerini belirtmek açısından tebliğ hükümlerinin sıralanarak yinelenmesinde fayda görülmektedir. Buna göre:¹⁰⁵

- Bu meclis için seçilecek olanlar yine İntihab-ı Mebusan Kanunu’nun aradığı şartlara uyacaklardır.
- Seçimde livalar esas alınacaktır.(md. 3)
- Her livadan 5 üye seçilecektir. (md. 4)
- Seçim, her livada aynı günde yapılacaktır. (md. 5)
- Seçim gizli oyla ve mutlak çoğunluk yöntemine göre olacaktır. (md. 8)
- Meclis üyeliği için her fırka, zümre ve cemiyet aday gösterebilecektir.

Hükümlerde de belirtildiği üzere seçimde kullanılacak yöntem açısından bir farklılık söz konusudur ki buna göre; bu tarihe kadar basit çoğunluk yöntemiyle yapılmış olan seçimler bundan böyle mutlak çoğunluk sistemine göre yapılacaktır. Nitekim seçimlere derhal başlanmış ve seçimler gizli oyla gerçekleştirilmiştir. Oluşan yeni meclis (TBMM) üyeleri iki seçimden ve üç kanaldan gelmekteydiler. Seçimler; Meclis-i Mebusan için yapılan 1919 sonu genel seçimi ile Mustafa Kemal Paşa’nın Ankara’da toplanacak Meclis için yaptığı çağrı uyarınca gerçekleştirilen ikinci genel seçimdir. Geliş kanalları İstanbul Meclis-i Mebusan’ı, yeni seçim sandığı ve Malta Adası idi.¹⁰⁶ Üye tam sayısı tam bir kesinlikle bilinmemekle birlikte; meclis İstanbul’dan (Meclis-i Mebusan’dan) gelen 92, biri Yunanistan’dan olmak üzere diğerleri Malta’dan gelen 14 ve Mustafa Kemal’in “19 Mart 1920 Tebliği”ne

¹⁰⁴ Nüfuslarına bakılmaksızın livaların beşer temsilci göndermeleri, az nüfuslu ve az gelişmiş bölgelerin temsil gücünü artıran popüler, demokratik ve eşitlikçi bir düzenlemedir. Bu durum, bazı federal sistemlerde (ABD vb.) nüfusları ne olursa olsun bütün üye devletlerin (eyaletlerin) ikinci mecliste (senato) eşit sayıda temsilci bulundurmalarına benzemektedir. Bkz. Bülent Tanör, **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri 1789–1980**, s.176.

¹⁰⁵ Bakır - Küçüköğlü - Pehlivan, **Seçim, Seçim Sistemleri ve Türkiye’deki Uygulamaları**, s.123.

¹⁰⁶ Mebuslar partili olmamakla birlikte, 2. Meşrutiyet ve hatta Abdülhamit günlerinin siyasi faaliyetleri içinde pişmiş kişilerdi. Çoğuda, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’nin aktif elemanlarıydı. Bkz. Z. Tarık Tunaya, “**TBMM Hükümetinin Kuruluşu Ve Siyasi Karakteri**”, İstanbul Üniversitesi, Hukuk Fakültesi Mecmuası, Cilt-23, Sayı :3-4,(1958),s.213

göre seçilmiş 232 olmak üzere toplam 337 mebusan oluşmuş olup ¹⁰⁷ 23 Nisan 1920’de açılmıştır¹⁰⁸. Bu tarihten sonra yoğun şekilde çalışmalar yapan TBMM 20 Ocak 1921 tarihinde Teşkilat-ı Esasiye Kanunu’nu kabul etmiştir. Bu anayasa 23 madde ve bir “*Madde-i Münferide*”den (ayrı madde) oluşan kısa bir çerçeve anayasa niteliğindedir ve klasik anayasa tekniğe uygun değildir.¹⁰⁹

Anayasanın, seçimlerle ilgili olarak getirdiği temel hükümler şunlardır:

— Türkiye Büyük Millet Meclisi il halkı tarafından seçilmiş üyelerden oluşmaktadır. (md. 4)

— Seçimler iki senede bir yapılacaktır. (md. 5)

— Yeniden seçilmek mümkündür. (md. 5)

— Yeni seçime olanak bulunmadığı durumda, toplantı süresi bir sene için uzayabilir. (md. 6)¹¹⁰

Demokratik rejimin kuruluşuna bir geçiş Anayasası olduğu için seçim sistemiyle ilgili herhangi bir hüküm yer almamıştır.¹¹¹

3.1.2.Cumhuriyet Döneminde Seçimler

3.1.2.1. Tek Partili Dönem

Türkiye’de, Cumhuriyet döneminin ilk seçim yasası olan 4320 sayılı Mebus Seçimi Kanunu’nun kabul edildiği 1942 yılına kadar yapılan seçimlerde, birtakım

¹⁰⁷ Z. Tarık Tunaya, **Osmanlı İmparatorluğundan TBMM Hükümeti Rejimine Geçiş, Devrim içinde Atatürk ve Atatürkçülük**, İstanbul, Turhan Kitapevi, 1981, s.212.

¹⁰⁸ TBMM’nin toplanmasıyla birlikte, Türk devlet yapısında egemenliğin kaynağı ve kullanılışı bakımından önemli bir değişiklik olmaktadır. Osmanlı Devleti’nde bir parlamentonun belirmesi, hukuk açısından az çok Batı’daki gelişmelerin kalıplarına uygun biçimde olmuş ve padişahın yetkilerinden bir kısmı “yasama yetkisi” olarak parlamentoya geçmiştir. Başka bir deyimle, başlangıçta bütün yetkiler hükümdardayken, sonra bu yetki bütünlüğünün içinden ayrılıp kopan bir yasama yetkisi belirmektedir. Oysa, 23 Nisan 1920’de Ankara’da kurulan TBMM, yalnızca yasama yetkisini kullanan basit bir “parlamento” değildir; bütün yetkiler onda toplanmıştır. Bundan sonra, yürütmenin ayrı bir güç olarak ortaya çıkışı, hep, meclisin yetkilerinden bir şeyler alarak, ama daima o yetkilerin sınırları içinde kalarak gerçekleşecektir. Bkz. Soysal, **Anayasaya Giriş**, s.28.

¹⁰⁹ 1921 Anayasası “millet egemenliğini” yansıtan ilk siyasi belge olması bakımından önemlidir. 1876 ve 1909 tarihli Anayasalar padişahın yetkilerinden bir kısmını halkın temsilcisi olan parlamentoya devretmiş, fakat padişah devleti yöneten en üstün güç olarak statüsünü korumuştur. 1921 Anayasası, hakimiyetin kayıtsız şartsız millete ait olduğunu ve milletin tek temsilcisinin TBMM olduğunu hükme bağlayarak bu statüyü bozmuştur. Bkz. Şükrü Karatepe, **Darbeler, Anayasa ve Modernleşme**, İstanbul, İz yayıncılık, 1997.s.151

¹¹⁰ Bakır -Küçükkoğlu - Pehlivan, **Seçim,Seçim Sistemleri ve Türkiye’deki Uygulamaları**, s.82.

¹¹¹ Araslı, **Seçim Sistemi Kavramı ve Türkiye’de Uygulanan Seçim Sistemleri (1876–1987)**, s.257.

değişikliklerle birlikte, II. Meşrutiyet döneminde çıkarılmış olan İntihab-ı Mebusan Kanunu uygulanmıştır.¹¹²

I. Meşrutiyetten çok partili döneme kadar iki dereceli ve çoğunluk esasına dayalı bir seçim sistemi söz konusu olmuştur. Çoğunluk sistemi açısından milletvekilleri önceleri basit çoğunluğa göre seçilirken, daha sonra bunun yerine “mutlak çoğunluk” almıştır.¹¹³ Ayrıca iki dereceli bir sistemin benimsenmesi sonucunda, Anayasa’da belirtilen nitelikleri taşıyan vatandaşlar, önce ilk temsilcilerini, daha sonra bu temsilciler milletvekillerini seçmişlerdir. 1946 yılından sonra ise vatandaşların temsilcilerini doğrudan seçtiği tek dereceli seçim sistemi uygulanmıştır.¹¹⁴

1923–1946 döneminde seçimler, tek partili bir siyasal hayat içerisinde yapılmıştır. Üste, tek partili dönemle ilgili olarak, “1923–1945 yılları arasında ekonomik ve sosyal yapının geri kalmışlığı, çözüm bekleyen sayısız sorunlar ülkemizin bu dönem içerisinde tek parti yönetiminin sürdürülüşünün siyasal bir gerçekçiliğidir”¹¹⁵ demektedir. Ancak, bu dönemde çok partili bir düzene geçilmesi yolunda bir takım deneyimler de yaşanmıştır.

1924’te Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, 1930 yılında ise çok partili bir yaşam kavuşmak gerekliliği ve inancı ile kuruluşunu bizzat Mustafa Kemal Atatürk’ün desteklediği Serbest Cumhuriyet Fırkası kurulmuştur. Ne var ki her iki partinin de irticayı körükleyen yerler haline gelmeleri nedeniyle bu partileri kapatmak zorunda kalınmıştır.¹¹⁶ Dolayısıyla bu gelişmeler, çok partili dönem için ortamın henüz uygun olmadığını göstermiştir.

İncelememizin devamında bu dönemde gerçekleşen seçimler ayrıntılı bir biçimde ele alınacaktır.

¹¹² TBMM Enformasyon Müdürlüğü, **Dünya’da ve Türkiye’de Seçim Sistemleri**, s.21

¹¹³ Bakır-Küçükkoğlu-Pehlivan, **Seçim, Seçim Sistemleri ve Türkiye’deki Uygulamaları**, s.89.

¹¹⁴ Türkiye Genç İşadamları Derneği, **2000’li Yıllara Doğru Türkiye’nin Önde Gelen Sorunlarına Yaklaşımlar :Seçim Sistemi**, İstanbul, 1996, s.19.

¹¹⁵ R. Bahar Üste, **Türkiye’de Seçim Sistemi Arayışları: Bir Alternatif Model**, İzmir, 9 Eylül Üniversitesi Yayınları;1999,s.146.

¹¹⁶ Hazma Eroğlu, **Atatürk ve Milli Egemenlik**. Ankara,Atatürk,Kültür,Dil ve Tarih Yüksek Kurumu ,Atatürk Araştırma Merkezi, 1987, s.56.

3.1.2.1.1. 1923 Seçimleri

Türkiye Büyük Millet Meclisi, 1 Nisan 1923 tarihinde Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'ndaki "Madde-i Münferide"nin kaldırılmasına ilişkin bir öneriyi görüşmüştür. Bu madde, "Hilafet ve Saltanatın Vatanın ve Milletın kurtarılmasından ibaret olan Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin gayesi gerçekleşinceye kadar sürekli olarak toplanmasını" öngörüyordu. Artık, hem vatan ve millet kurtulmuştu hem de saltanat kaldırılmıştı. Bu maddenin varlığı artık gereksizdi ve seçimlerin yapılmasını engelliyordu. Bu nedenlerle o gün oybirliği ile bu madde anayasadan çıkarıldı ve seçimlerin yenilenmesine karar verildi.¹¹⁷

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde seçim kararı verildikten sonra Mustafa Kemal Atatürk, 8 Nisan 1923 tarihinde bir bildiri yayınlarak, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin çoğunluğunu, ülkenin ve milletin refahını sağlama amacı etrafında toplamak ve ülkeyi milli egemenlik ilkesi çerçevesinde siyasal örgüte kavuşturmak için bir Halk Fırkası'nın kurulacağını, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde oluşmuş bulunan Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu'nun da Halk Fırkası'na dönüşeceğini söylemiştir. Bundan başka, bildiriye belirtilen ilkelere dayalı olarak geniş ve ayrıntılı bir program hazırlanacağı belirtilmiş ve buna dayanak olan "*Dokuz Umde (İlke)*" açıklanmıştır. Bu ilkeler ise, milli egemenlik ilkesine bağlılık, TBMM'nin üstünde hiçbir kişi veya kurulun bulunmayacağı, asayiş ve düzenin sağlanması, adalet işlerinin düzenlenmesi, ekonomik ve kültürel alanda kalkınma için gereken önlemlerin alınması, askerlik hizmetinin yeniden düzenlenmesi, bürokrasinin iyileştirilmesi, özel sermayeyi özendirme olarak özetlenebilir. Bu ilkeler çerçevesinde inkılâpçı kadro hızla örgütlenme yoluna girmiştir. Bu hazırlıklar sırasında seçimler de yapılmıştır.¹¹⁸

1923 seçiminde temel olarak 1908 tarihli İntihab-ı Mebusan Kanunu uygulanmıştır. Ancak İntihab-ı Mebusan Kanunu, 3 Nisan 1923 tarihinde 320 sayılı Kanun ile birtakım değişikliğe uğramıştır. Buna göre:

İntihab-ı Mebusan Kanunu her 50 bin erkeğin 1 milletvekili seçeceğini hükme bağlamış, fakat bu değişiklik yasası her 20 bin erkeğin 1 milletvekili seçeceğini belirtmiştir. Ayrıca bu yasa 18 yaşındakilere oy hakkı vermiş ve vergi sınırlamasını ortadan kaldırarak daha geniş kitlelere seçme hakkı sağlamıştır. Bu yasadan sonra

¹¹⁷ TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu, **Milli Egemenlik ve TBMM**, Ankara, 1987, s. 63.

¹¹⁸ TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu, **Milli Egemenlik ve TBMM**, s. 64

diğer koşulları yerine getiren kimseler vergi vermek zorunluluğu olmaksızın 1. ve 2. seçmen olabileği gibi milletvekili de seçilebilecektir.¹¹⁹

320 sayılı Kanun'a göre nüfus 20.000'den az olsa da yine 1 milletvekili, fazlası için 30.000'e kadar 1, 50.000'e kadar 2, 70.000'e kadar 3, 90.000'e kadar 4 milletvekili seçilecekti ve bu sayının üstünde bir nüfus içinse milletvekili sayısı söz konusu oran içerisinde arttırılacaktır.¹²⁰

1923 seçimlerinde gerek nahiyelerde gerekse kaza, liva ve illerde 300 seçmene kadar bir, 301'den sonra her 200 seçmen için bir ikinci seçmen seçilmiştir. Bu seçimlerden önce seçmenlere oy pusulaları dağıtılmış ve seçmenlerden her bir nahiyeden ikinci seçmen sayısı kadar isim yazması istenmiştir. Seçmen ise bu konuda özgürdü ve kendi adının dışında istediği kişileri ikinci seçmen adayları olarak yazabilirdi. Ancak, yazının okunaklı olması, silinti olmaması, belirlenen sayıdan fazla adın yazılmaması gerekiyordu. Okur-yazar olmayanlar, güvendiği bir kişiye de adaylarının adlarını yazdırabilirdi.¹²¹

1923 seçiminde seçmen ve milletvekili olabilmek için birtakım koşullar aranmıştır. Bu koşullar şöyledir:

- Seçmen olabilmek için temel koşul Türkiye Devleti halkından olmak, 18 yaşını geçmiş ve erkek olmak, yabancı devlet vatandaşı olduğu iddiasında bulunmamak, yabancı bir devlete hizmet imtiyazı taşımamak, ticaret yaparken iflas etmiş ise tekrar itibarını kazanmış olmak, malına mülküne hükümetçe el koyma işlemini kaldırmış olmak, medeni haklarından yoksun bırakılmış olmamaktı.
- Milletvekili olabilmek için ise; yukarıda belirtilen koşulların yanında milletvekili adayının 30 yaşını geçmiş erkek olması, Türkçe konuşmasını bilmesi gerekiyordu".¹²²

1923 seçimi mutlak çoğunluk yöntemine göre yapılmıştır.¹²³ Sonuçta seçimi, yaptığı başarılı çalışmaları sonucunda Mustafa Kemal Atatürk'ün başında olduğu Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu ezici bir çoğunlukla kazanmıştır.¹²⁴

¹¹⁹ Bakır - Küçüköğlü - Pehlivan, "Seçim, Seçim Sistemleri ve Türkiye'deki Uygulamaları", s. 83

¹²⁰ Armağan, "Türkiye'de Parlamento Seçimleri", s.26.

¹²¹ İhsan Güneş, "1923 Seçimlerinde Oylar Nasıl Kullanıldı ?" Ankara Üniversitesi, SBF. Dergisi ,Cilt:46 , No:1-2 ,1992, s.254.

¹²² Güneş, "1923 Seçimlerinde Oylar Nasıl Kullanıldı ?" s. 259.

¹²³ Bakır - Küçüköğlü - Pehlivan, "Seçim, Seçim Sistemleri ve Türkiye'deki Uygulamaları" s. 84.

Seçimlerden sonra Mustafa Kemal Atatürk, 1923 Ağustos ayı başında yaptığı ve yaptırttığı bir dizi çalışmalarla Halk Fırkası Nizamnamesi'nin temel taslağını hazırlatmıştır. Bu nizamname taslağı üzerinde yapılan tartışmalar, 1923 Eylül'ünde tamamlanmış, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu 9 Eylül'de taslağı onaylayarak, Fırka başkanlığına 11 Eylül'de Mustafa Kemal Atatürk'ü seçmiştir. Partinin kuruluşuna ilişkin resmi başvuru ise 23 Ekim 1923'te yapılmıştır. Böylece Cumhuriyet'in ilanından önce yeni Türk Devleti'nin siyasal partisi de kurulmuştur.¹²⁵ Daha sonra “*Halk Fırkası*”, 1924 yılında “*Cumhuriyet Halk Fırkası*”, 1935 yılında yapılan Büyük Kurultay'da ise “*Cumhuriyet Halk Partisi*” adını almıştır.¹²⁶

3.1.2.1.2. 1927 Seçimleri

1923 seçiminden sonra kurulan İkinci Büyük Millet Meclisi yasama devresi içerisinde ülkemiz siyasal yaşamı açısından çok önemli bir değişimi gerçekleştirmiş, 29 Ekim 1923 tarihinde Cumhuriyeti ilan etmiştir. Bu meclis, ayrıca konumuz açısından önem taşıyan başka değişiklikler de getirmiştir ki bunlardan en önemlisi 1924 Anayasası'nın kabulü olup, diğerleri; İntihab-ı Mebusan Kanunu'nda değişiklik yapan 16 Haziran 1927 tarihli 1079 sayılı ve 21 Haziran 1027 1112 sayılı iki yasa ile ordu mensuplarının milletvekili seçilmemeleri konusundaki 385 sayılı yasadır.

1924 Anayasası'na göre yasama organı tek meclisli Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM)'dir ve TBMM, özel yasaya¹²⁷ göre seçilen mebuslardan oluşur. (md. 9)

Anayasa yapılırken seçim sistemi konusundaki tercih hakkı kanun koyucuya bırakılmak istenmiş¹²⁸ ve Anayasada seçimlerle ilgili iki temel konu olan seçme ve seçilme hakları düzenlenmiştir.

Buna göre;

—18 yaşını bitiren her erkek Türk, mebus seçme (md. 10) ve 30 yaşını bitiren her erkek Türk mebus seçilme hakkına sahiptir.(md. 11)¹²⁹

¹²⁴ TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu, **Milli Egemenlik ve TBMM**, s. 64.

¹²⁵ TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu, **Milli Egemenlik ve TBMM**, s. 64-65.

¹²⁶ Bakır - Küçüköğlü - Pehlivan, “**Seçim, Seçim Sistemleri ve Türkiye'deki Uygulamaları**” s. 84-87.

¹²⁷ Bu yasa, seçim kanunudur.

¹²⁸ Araslı, **Seçim Sistemi Kavramı ve Türkiye de Uygulanan Seçim Sistemleri (1876-1987)**, s.257.

— Milletvekili seçebilme koşulları şunlardır (md. 12)

- Yabancı devlet hizmetinde bulunmamak,
- Yüz kızartıcı suçlardan veya hırsızlık, dolandırıcılık, emniyeti suiistimal, hileli iflas gibi suçlardan birisiyle mahkûm olmamak,
- Kısıtlı olmamak,
- Yabancı devlet vatandaşlığı iddiasında bulunmamak,
- Medeni haklardan mahrum olmamak,
- Türkçe okuyup yazma bilmek.

— Milletvekili seçimi 4 yılda bir yapılır, süresi dolan üyeler yeniden seçilebilirler.(md.13)¹³⁰

31 Ağustos 1927 tarihli seçimlerde Cumhuriyet Halk Fırkası tarafından seçilecek adayları gösteren bir tebliğ yayınlanarak halkın oyuna sunulmuştur. Vilayet halkına bir tezkereyle bildirilen bu tebliğde, seçmenlerden listede yer alan adayları seçmeleri istenmiş ve rakip başka partinin olmadığı bu seçimleri Cumhuriyet Halk Fırkası kazanmıştır.

3.1.2.1.3. 1931 Seçimleri

1927 seçimlerinden sonra Meclis 4 yıllık normal yasama dönemini tamamlamış, 1931 yılında yeni genel seçimlerin hazırlığına başlanmıştır. Bu seçimler için yeni bir seçim yasası çıkarılmamış 1927’de uygulanan yasalar aynen geçerli olmuştur. Bu açıdan 1931 seçimlerinde fazla bir özellik göze çarpmamaktadır.¹³¹

Cumhuriyet Halk Fırkası, 1931 seçimlerine, 1927 seçimlerine göre daha güçlü olarak girmiştir. Mustafa Kemal Atatürk, 21 Nisan 1931’de, Cumhuriyet Halk Fırkası programı ile birlikte aday listelerini bildirmiştir. Açıklanan adaylar arasında

¹²⁹ Komisyon tasarısında bu haklar “Her Türk” için öngörülmüştür. Böylece kadınların da seçme ve seçilme hakları tanınmış olacaktı. Genel Kurul’da ise bu hakların şimdilik yalnız erkeklere tanınması fikri ağır basmış, maddeler de bu yönde değiştirilmiştir. Bkz. Şeref Gözübüyük – Zekai Sezgin , **1924 Anayasası Hakkında Meclis Görüşmeleri**, Ankara, Ankara Üniversitesi S.B.F. Yayını,1957, s.112.

¹³⁰ 1921 Anayasası genel seçimlerin iki yılda bir yapılmasını kabul etmişti. (md. 5) Bu süre çok kısıydı, verimli bir yasama dönemi yaşanmasına elverişli değildi. 1924 Anayasası görüşmelerinde, komisyonun da önerisi doğrultusunda hemen herkes bu sürenin dört yıla çıkarılması zamanının geldiği kanıydı. Sonuçta da bu, kabul edildi. (md. 13) Bu konuda pek çok üyenin değişikliğinin ikinci meclis için uygulanmasının kendileri için haksız bir kayırma olacağı ve seçmen iradesine ters düşeceği yolundaki itirazları ve mevcut meclisin bu dört yıllık yasama dönemi hükmünden yararlanmaması önerileri gerekli çoğunluğu sağlamamıştır.Bkz. Şeref Gözübüyük – Zekai Sezgin , **1924 Anayasası Hakkında Meclis Görüşmeleri**, s.116.

¹³¹ Bakır - Küçüköğlü -Pehlivan, “**Seçim, Seçim Sistemleri ve Türkiye’deki Uygulamaları**”s. 86

yer alan işçi ve çiftçi sayısı eskisinden daha fazla olmuştur. Seçime katılım da %88 gibi öncekinden daha yüksek bir düzeyde gerçekleşmiştir. Seçimi Cumhuriyet Halk Fırkası kazanmıştır.¹³²

3.1.2.1.4. 1935 Seçimleri

Bu dönemde yapılan ve konumuz açısından değinilmesi gerekli olan en önemli mevzuat değişikliği 1931’de belediye yasasında yapılan bir değişiklikle kadınlara yerel seçimlere katılma hakkının tanınması ile 1934’de Anayasanın 10.ncu ve 11.nci maddelerine konulan “22 yaşını bitiren kadın erkek her Türk, mebus seçme ve 30 yaşını bitiren kadın erkek her Türk, mebus seçilme hakkına sahiptir” hükmüyle vatandaş tanımının genişletilmesidir.¹³³

1935 seçimlerine gelinmeden önce, meclis seçim yasasında yine birtakım değişiklikler yapan yasalar çıkarmıştır. Bu yasalardan ilki olan 5 Aralık 1934 tarihli ve 2598 sayılı yasa ile;

— Türkiye Cumhuriyeti halkından her 40.000 kişi bir milletvekili seçecek, nüfusu 40.000’den az olan yerlerde yine bir milletvekili seçilecektir. Ayrıca 55.000’e kadar 1, 95.000’e kadar 3, 175.000’e kadar 4 milletvekili seçilecek ve bundan fazlası aynı oranda arttırılacaktır. (md. 1)

— İntihab-ı Mebusan Kanunu’nun 5, 11, 16, 23 ve 58.nci maddelerindeki 18 yaşını bitirenler kaydı 22 yaşını bitirenler şeklinde değiştirilmiş ve bu maddelerdeki erkek kaydı kaldırılarak, “erkek-kadın” kaydı konulmuştur. (md. 2)

İkinci yasa olan 22 Aralık 1934 tarih ve 2631 sayılı yasa ile de; bir kaza dâhilinde bulunan kadın ve erkek nüfustan her 400 kişi için bir, 600’e kadar bir, 1000’e kadar iki, 1400’e kadar üç ve fazlası için aynı oranda ikinci seçmen seçileceği, hükmü getirilmiştir. Ayrıca yukarıda da belirtildiği gibi 5 Aralık 1934 tarih ve 2599 sayılı yasa ile kadınlar da seçme hakkına kavuşturulmuştur.¹³⁴

¹³² Armağan, “Türkiye’de Parlamento Seçimleri”, s. 29.

¹³³ 1934 tadilleri, kadınları seçme ve seçilme hakkına kavuşturmuştur. (md. 10 ve 11) Bu hükümlerin ilk şekillerinde bu haklar “erkek Türk” vatandaşlara tanınmıştı. Yeni düzenlemelerle “kadın erkek her Türk” bu haklara sahip kılınmıştır. Ancak, bu defa da, kadınların siyasal rüşde erkeklerden daha geç ulaştıklarına hükmedilmiş olacak ki, 1924 metninde oy kullanma yaşı 18 iken, kadınlara da bu hakkın tanınmasıyla birlikte çita 22 yaşını bitirmiş olma koşuluna yükseltilmiştir. Bkz. Tanör, **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri 1789–1980**, s.248.

¹³⁴ Bakır - Küçüköğlü - Pehlivan , **Seçim, Seçim Sistemleri ve Türkiye’deki Uygulamaları**, s.86-87.

Cumhuriyet Halk Fırkası'nın bu seçimde de daha önceki seçimlerde olduğu gibi adayları belirlediği, fakat bu defa birkaç milletvekilliği için boş yer bırakıldığı görülmektedir. Bununla beraber, bu boş yerlerin doldurulması konusunda da seçmenlere telkinlerde bulunulmuştur.

Türk siyasi hayatında “*genel oy*” ilkesinin ilk defa uygulandığı ve meclise ilk defa kadın milletvekillerinin girdiği bu seçimlerde aynı zamanda, Cumhuriyetten sonra ilk defa, Müslüman olmayan vatandaşlar da parlamentoda yer almışlardır.¹³⁵

3.1.2.1.5. 1939 Seçimleri

1939 seçimleri öncesinde Cumhuriyet Halk Partisi, milletvekili seçilme hakkına sahip olup, bağımsız olarak adaylığını koymak isteyenlerin partiye başvurularını bildirmiştir. Bu yolla Cumhuriyet Halk Partisi, bağımsız vatandaşların seçimlere girmesine teorik olarak izin vermiştir.¹³⁶

26 Mart 1939 yılında yapılan seçimlerde herhangi bir değişik uygulama söz konusu olmamış, bir önceki seçimde uygulanan yasalar bu seçim için de geçerli olmuştur. CHP yine seçimlere tek parti olarak katılmış ve kazanmıştır. 1939 seçimleri sonucunda seçilen 423 üyenin 13 tanesini kadınlar oluşturmuştur.¹³⁷

3.1.2.1.6. 1943 Seçimleri

Altıncı TBMM'nin 14 Ocak 1943'te seçimin yenilenmesine karar vermesiyle birlikte seçim hazırlıklarına başlanmıştır.¹³⁸ Bu seçim öncesinde CHP ilk defa olarak illerdeki adayların sayısını artırarak seçmene bunlardan birini tercih etme olanağını tanımış ve bu nedenle seçilecek 458 milletvekilliği için 530 aday göstermiştir.

Seçimler öncesinde, 1942 yılında çıkarılan 4320 sayılı “*mebus seçimi*” kanunu konumuz açısından önem arz etmektedir. Şöyle ki; bu yeni seçim kanunu sistem bakımından yenilik getirmese de meşrutiyet sonrasında ve kurulan demokratik

¹³⁵ Toplam 423 milletvekilinin seçildiği bu seçimlerde bir önceki seçime kıyasla beş artarak 13'e ulaşan kadın milletvekili sayısı mutluluk verici bir gelişmedir. Bkz. Tanör, **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri 1789–1980**, s.248.

¹³⁶ Armağan, “**Türkiye’de Parlamento Seçimleri**” s. 31.

¹³⁷ Bakır - Küçüköğlü - Pehlivan, **Seçim, Seçim Sistemleri ve Türkiye’deki Uygulamaları**, s. 88.

¹³⁸ 1943 seçimlerinde ilk kez propaganda plakları hazırlanmış ve Türkiye'nin çeşitli illerine dağıtılmış, Bu plaklar Belediye hoparlörlerinden dinlettirilmiştir. Bkz. Alkan, “**Osmanlıdan Günümüze Türkiye’de Seçimlerin Kısa Tarihi**” s.53.

devletin ilk seçim düzenlemesidir. Bu seçim kanunu ile seçim işleri dağınık bir takım özel kanunlardan kurtarılarak tek bir kanuna bağlanmıştır.¹³⁹

İntihab-ı Mebusan Kanunu ile ek ve tadillerini kapsayan 320, 385, 1079, 1760, 2598 ve 2621 sayılı kanunları 54. maddesi ile yürürlükten kaldırılan bu kanunun getirdiği temel ilkeler olarak şunlar söylenebilir:

—Seçimlerde iller esas alınacak,her il bir seçim bölgesi oluşturacaktır.(md. 1)

—Her 40.000 nüfus bir milletvekili seçecektir. (md. 2)

—Birinci ve ikinci seçmen olabilmek için şu koşullar gereklidir (md. 7):

- Türk olmak,
- 22 yaşını bitirmiş olmak,
- Kamu hizmetlerinden yasaklanmamış olmak,
- Kısıtlı olmamak,
- Yabancı devlet vatandaşlığı iddiasında bulunmamak.

—Silah altında bulunan erat, jandarmalar, subaylar, polisler, askeri memur ve hâkimler askeri okul öğrencileri birinci ve ikinci seçmen olamayacaklardır.(md. 8)

—Milletvekili seçilebilmek için gerekli koşullar şunlardır (md. 10):

- Yabancı devletlerin resmi hizmetinde bulunmamak,
- Ağır hapis cezasıyla veya hırsızlık, dolandırıcılık, emniyeti suistimal ve hileli iflas suçlarından biriyle mahkûm olmamak,
- Kısıtlı olmamak,
- Yabancı devlet vatandaşlığı iddiasında bulunmamak,
- Kamu hizmetlerinden yasaklanmamış olmak,
- Türkçe okuyup yazma bilmek,
- 30 yaşını doldurmuş olmak.

— Seçimler iki dereceli olacaktır (md. 18)¹⁴⁰

— En fazla ikinci derece seçmenin oyunu almış olanlar milletvekili seçileceklerdir. (md. 39)

¹³⁹ Armağan, **Türkiyede Parlamento Seçimleri**, s.76.

¹⁴⁰ 4230 sayılı bu kanunun 32 ve 39.ncu maddelerinden de yine basit çoğunluk sisteminin kabul edildiği anlaşılmaktadır. Bkz. **4320 sayılı Mebus Seçimi Kanunu**, md. 32,39

Katıldığı seçimleri kazanan CHP açısından, tek partili olarak katıldığı son seçim olması yönüyle önem taşıyan 1943 seçimleri Türk siyasal yaşamı açısından da tek partili ve yarışmacı olmayan bir dönemin son seçimi olması nedeniyle önemlidir.

3.1.2.2. Çok Partili Dönem

1945 yılı sonrası dönemi, II. Dünya Savaşı'nın etkisiyle bütün dünya çapında büyük sosyal ve siyasal değişimlere tanık olunan bir dönemdir. Yeni sona eren II. Dünya Savaşı'nın bu sürükleyici etkisi Türkiye'ye de yansımış ve siyasal yapıda değişiklik gereksinimi hissedilmeye başlanmıştır.¹⁴¹

Türkiye'de, II. Dünya Savaşı'ndan özgürlükçü anlayışların zaferiyle çıkan Batı Bloku'nda yer alma kararını veren yönetim, çok partili rejimi özgürlük garantisi sayan bu ülkelerle örtüşecek bir sistem oluşturma yolundaki çalışmalarını ön plana almıştır. Cumhuriyet Halk Partisi'nin, liberalleşme konusunda atacağı adımlarla ilgili olarak ilk açıklamaları, Birleşmiş Milletler Anayasası'nı hazırlayan Nisan 1945'teki San Francisco Konferansı'nda gözlenmiştir; daha sonra, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün 19 Mayıs konuşmasında, demokrasi yolunda ilerleneceği konusundaki açıklaması ise çok partili sisteme geçiş yolundaki ilk resmi açıklama olmuştur.¹⁴²

1945 yılında İsmet İnönü'nün Türkiye Büyük Millet Meclisi'ndeki açılış konuşmasında demokrasi prensiplerine ve ülkenin ihtiyaçlarına uygun bir muhalefetin ortaya çıkacağından ümitli olduğunu söylemesi üzerine 1945-1946 yılları arasında 15 parti kurulmuş, bunlardan sadece Demokrat Parti (DP) ciddi bir muhalefet oluşturmuştur.¹⁴³

Türkiye'de çok partili bir siyasal hayata geçildikten sonra, 1946-1960 dönemindeki 1946, 1950, 1954 ve 1957 seçimleri, "*listeli basit çoğunluk sistemi*"ne göre yapılmıştır.¹⁴⁴ Ayrıca bu dönemde, iki dereceli seçim terk edilerek, yerine tek dereceli seçim ilkesi benimsenmiştir.

1950–1960 arasında uygulanan seçim sistemine ilişkin temel kuralların büyük kısmının dönem içinde değişmeksizin kaldığı söylenebilir. Bunların başında, seçim çevrelerinin idari olarak saptanmış bulunan il sınırlarıyla aynı olması gelmektedir.

¹⁴¹ Bakır - Küçüköğlü - Pehlivan, *Seçim, Seçim Sistemleri ve Türkiye'deki Uygulamaları*, s. 90.

¹⁴² Bakır - Küçüköğlü - Pehlivan, *Seçim, Seçim Sistemleri ve Türkiye'deki Uygulamaları*, s. 90

¹⁴³ Üste, *Türkiye'de Seçim Sistemi Arayışları: Bir Alternatif Model*, s.149-150.

¹⁴⁴ Bülent Tanör –Necmi Yüzbaşıoğlu , *1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku*, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2001, s. 210.

Her ili bir seçim çevresi kabul eden kural uyarınca, 1950 seçimleri 61, 1954 seçimleri 64 ve 1957 seçimleri 67 ilde uygulanmıştır. Böylece dönemin seçim sistemi, “*geniş seçim çevresi*” modelini benimsemiştir. Bu biçimde saptanan seçim çevrelerinin her birinden seçilecek milletvekili sayısının nasıl saptanacağı konusundaki yasal düzenleme de, dönem içinde aynen korunmuş kurallardandır. Buna göre, her 40.000 vatandaş için bir milletvekili seçilecektir. Nüfusu 40.000’den fazla olan illerden ise, 55.000’e kadar bir, 55.001’den 95.000’e kadar iki, 95.000’den 135.000’e kadar üç milletvekili seçilecek, nüfus miktarı yükseldikçe, her ilin çıkaracağı milletvekili sayısı bu yolla artırılacaktır. Böylece, TBMM’nin üye sayısı doğrudan ülke nüfusundaki artışa değil, fakat tek tek illerdeki nüfus artışına bağlı olarak belirlenmiştir. Bu nedenle, 1950 seçimlerinde 487 olan milletvekili sayısı, 1954 seçimlerinde 541, 1957 seçimlerinde ise 610 milletvekiline yükselmiştir.¹⁴⁵

3.1.2.2.1. 1946 Seçimleri

II. Dünya Savaşı ertesinde tüm dünyada yaşanan ekonomik, sosyal ve siyasal değişimler karşısında Türkiye’nin kayıtsız kalması kuşkusuz mümkün olmamıştır. 1945 başlarında, mihver devletlerine karşı sembolik olarak savaş ilan eden Türkiye bu sayede Birleşmiş Milletler teşkilatına kurucu üye olmuş, iç politikasında da demokratikleşme gereksinimleri duymaya başlamıştır.¹⁴⁶

Savaş sonrası dünyada Türkiye’nin, yalnız kalmamak için demokratikleşme adımlarını hızlandırarak çok partili bir siyasal yaşamın gereklerini yerine getirmesi kaçınılmaz bir ihtiyaç olmuştur. Bu ihtiyaç, dönemin Cumhurbaşkanı İsmet İnönü’nün konuşmalarına’da yansımıştır. Nitekim İnönü, 19 Mayıs 1945 tarihli tören konuşmasında demokrasi yolunda ilerleneceği konusundaki açıklaması ile çok partili sisteme geçiş yolundaki ilk resmi açıklamayı yapmıştır.¹⁴⁷ İnönü bu konuşmasında: “*siyaset ve fikir hayatımızda demokrasi prensiplerinin memleketimizde daha geniş ölçüde hüküm süreceğini müjdelirim*” demiş ve aynı yılın sonuna doğru TBMM’yi açılış konuşmasında da (1 Kasım 1945) şu sözleri ile ifadesine açıklık getirmiştir: “*Demokratik karakter bütün Cumhuriyet devrinde prensip olarak hiçbir zaman kabul*

¹⁴⁵ Fuat Aleskerov- Hasan Ersel - Yavuz Sabuncu, **Seçimden Koalisyona Siyasal Karar Alma**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 1999, s.183

¹⁴⁶ Mete Tuncay , “**Siyasal Gelişmenin Evreleri**”, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, Cilt:7, İstanbul, İletişim Yayınları,1983, s.2023

¹⁴⁷ Bakır - Küçüköğlü - Pehlivan, **Seçim,Seçim Sistemleri ve Türkiye’deki Uygulamaları**, s.90-91

olunmadıktan başka, zararlı ve Türk milletine yakışmaz olarak daima itham edilmiştir. Bizim tek eksiğimiz, hükümet partisinin karşısında bir parti bulunmamasıdır.” Bu sözler partileşmeye karşı açık bir çağrıdır ve adresi de Bayar ve arkadaşları olmuştur.¹⁴⁸

7 Ocak 1946 tarihinde CHP’den ayrılan bazı milletvekilleri Celal Bayar’ın önderliğinde birleşerek Demokrat Parti’yi (DP) kurmuşlardır. DP’nin kısa süre içerisinde bazı konularda yasal düzenlemeler talep ederek hükümeti zorlamaya başladığı ve bu arada da ülke içinde büyük yığınların desteklediği bir parti haline geldiği görülmektedir. Ancak CHP çoğunluklu meclis 10 Haziran 1946 günlü kararıyla genç muhalefeti gafil avlamak için, 1947’de yapılması gereken meclis seçimlerini bir yıl öne alacaktır. Meclisin, seçimlerin 12 Temmuz 1946’da yapılmasını kabul ederek kendisini feshetmesi başlangıçta DP için şaşırtıcı bir etki yaratmıştır. Çünkü örgütlenme açısından gereken düzeye erişmeden yapılan bir seçim aleyhine olacaktı. Parti içinde ve basında bu seçimlere girilip girilmemesi uzun uzun tartışılmış, sonuçta, bir yerde partinin yasal anlamda kamuoyuna mal edilebilmesi için seçimlere girilmesine karar verilmiştir.¹⁴⁹

Cumhuriyet Halk Partisi, DP, Milli Kalkınma Partisi (MKP) ve bağımsızların katıldığı 21 Temmuz 1946 seçimleri¹⁵⁰, 1942 tarihli Mebus Seçimi Kanunu’nun yetersizliklerinden de doğan çeşitli yolsuzluklar sonucu¹⁵¹ İkinci Meşrutiyet döneminin ünlü 1912 seçimleri kadar çok tartışılan, dürüstlüğünden kuşku duyulan bir seçim olmuştur.¹⁵² Seçim sonuçlarının değerlendirilmesi gizli tasnif esasına göre yapıldığından bu seçim sonuçları netlik kazanmamış ve oldukça büyük tartışmalara yol açmıştır. Seçimlerde, 465 milletvekilliği için 273 aday gösteren ve toplumda büyük bir desteğe sahip olduğu bilinen DP’nin yalnızca 62 temsilcilik kazanması, seçimlerin dürüst esaslar içerisinde yapılmadığı iddialarını uzun zaman gündemde tutmuştur. İktidar partisi ise bu iddiaları yalanlayarak herhangi bir harekette

¹⁴⁸ Tanör, **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri 1789–1980**, s.258.

¹⁴⁹ Çavdar, **Siyasal Gelişmenin Evreleri**, s.2065.

¹⁵⁰ Bu seçimler tek dereceli olarak yapılan ilk seçimlerdir.

¹⁵¹ Tarhan Erdem, **Anayasalar ve Seçim Kanunu**, İstanbul, Milliyet Yayınları,1982, s.254.

¹⁵² Çavdar, **Siyasal Gelişmenin Evreleri**, s.2065.

bulunmamış ve bu da seçimlerin sonuçları hakkında ileri sürülen iddiaların gerçek olduğu kanaatini yaygın bir hale getirmiştir.¹⁵³

Seçimler konusundaki tüm karşı koymalarının işe yaramadığını gören DP 1946 seçim sonuçlarına ve uygulanan yasanın anti-demokratikliğine karşı protestosunu, 1950 seçimlerine kadar yapılan hiçbir mahalli ve ara seçime katılmamakla gösterecektir. Bunun yanında DP, 1947 yılındaki birinci büyük kongresinde “*Hürriyet Misakı*” adıyla anılan ve dört maddeyi kapsayan bir belge yayınlamış¹⁵⁴ ve yine 1949 yılındaki kongresinde de yayınladığı “*Milli Ant*” ya da “*Milli Teminat Andı*” adlı belgeyle de adil seçim yapmayan yöneticilerin “*Milletin husumeti*” ile karşılaşacakları şeklinde bir gözdağı vermeye çalışmıştır.¹⁵⁵

Böyle tartışmalı bir seçimde uygulanan yasadan söz etmek gerekirse; bu seçimlerde 5 Haziran 1946 tarih ve 4918 sayılı “*Milletvekili Seçimi Kanunu*” uygulanmıştır. Çok partili sisteme geçilirken 4320 sayılı kanun yürürlükten kaldırılmış ve yerine 1946 tarihli yeni kanun kabul edilmiştir. İki dereceli seçim sistemi yerine tek dereceli seçim sistemini getiren 4918 sayılı yasa birkaç yenilik dışında 1942 yasasıyla aynı sayılabilir. Köklü seçim sistemi değişikliklerine gidilmeyen¹⁵⁶ bu yasada seçmenlerin temsilcilerini aracısız seçmesi demek olan tek derece uygulamasının yanında, aday olmak için bir parti listesi içinde yer alma zorunluluğunun kaldırılması (md. 33) demokratikleşme yolunda atılan önemli adımlar olarak belirtilmesi gereken yenilikler olmuştur.

3.1.2.2.2. 1950 Seçimleri

1950 seçimlerine gidiş sürecinde gelişen muhalefet – iktidar çelişkisi artık açmazlara girme yolundadır. 1946 seçimlerinden sonra toplumsal muhalefetten güç alan parlamenter muhalefetin demokratikleşme yolundaki isteklerine karşı koyma gücü kalmadığından CHP’nin tek parti döneminin getirdiği alışkanlıkları ve ilkeleri

¹⁵³ Cemal Aygen, **Memleketimizde Seçimler ve Neticeleri**, Ankara Üniversitesi, SBF Dergisi, Cilt 17, 1962, s.204.

¹⁵⁴ Bu maddeler şunlardır: a)Yasalarımızdaki anayasaya aykırı ve anti-demokratik hükümlerin tasfiyesi, b)Yeni, demokratik ve tam güvenceli bir seçim yasasının yapılması, c)Parti başkanlığı ile Cumhurbaşkanlığı görevlerinin ayrılması, d)Yönetimin tarafsızlığının sağlanması, gerekmektedir.

¹⁵⁵ İktidara yakın çevreler bunu “Milli Husumet Andı” diye adlandırınca, yeni bir gerilimin eşğine gelinmiştir. Bkz. Tanör, **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri 1789–1980**, s.260.

¹⁵⁶ Demokrasiye geçişte genel oy ve seçim sistemi tartışmaları yaşanmamıştır. 1946 seçimleri, siyasal iktidarın henüz iktidarı devretmeye hazır ve istekli olmadığı, esas olarak muhalefetin ulaştığı boyutu ölçme amacı taşıyan bir giriştir.

teker teker bırakmaya, bunun da ötesinde, muhalefetle iyi geçinmek adına bir takım tavizler verip DP'nin muhalefet çizgisinin düşünceleri doğrultusunda bazı kararlar almaya başladığı görülmektedir.¹⁵⁷

1946 seçimlerinden sonra DP bütün gayretlerini yeni bir seçim kanunu çıkarılması üzerinde toplamıştır. Demokrat Parti'ye göre, serbest ve dürüst seçimlerin yapılmasını temin edecek bir seçim sisteminin kurulması, demokrasimizin gelişmesi için en köklü unsur ve şarttır.¹⁵⁸

İktidar ve muhalefet arasında seçim sistemi konusundaki görüş ayrılığı ortaya, 1948 yılının ortalarına doğru, boşalan milletvekilliklerinin bir ara seçim ile doldurulması söz konusu olduğunda bütün şiddetiyle çıkmıştır. Muhalefetin ve basının, hiç şüphesiz halkın da desteğiyle, 21 Temmuz seçimlerini “*kötü ve antidemokratik*” bir olay olarak ilan etmelerinin de etkisiyle meydana gelen olaylar sonucunda 1948 ara seçimlerinden sonra iktidara gelen Günaltay hükümeti yeni bir seçim kanunu hazırlamak zorunluluğu duymuştur.¹⁵⁹

16 Şubat 1950 tarihinde kabul edilen 5545 sayılı yasanın tasarısı, konusunda uzman olan bir bilim kurulu tarafından hazırlanmıştır. Bu tasarıyla birlikte bir kez daha görülen odur ki, seçimle ilgili tartışmalarda seçim sistemi üzerinde durulmamaktadır. Nitekim bu tasarının hazırlanmasındaki öncelikli amaç'ta ancak, seçimlerin serbestliğini ve dürüstlüğüne sağlamak konusunun ön planda tutulduğu; “*gizli oy – açık sayım*” ilkesini ve “*yargı denetimini*” gerçekleştirecek bir kanunun hazırlanması olmuştur. Bu tasarının temel ilkeleri şunlardır:

— Seçim bir hükümet işi değil, bir halk ve siyasi parti işidir. Öteden beri şikâyetlere yol açan idare amir ve memurları seçim mekanizması dışında bırakılmıştır.

— Seçim düzeninin gözetim ve denetimi ile seçim anlaşmazlıklarını çabuk ve etkili bir şekilde çözümlenmesi görevi yargıçlara bırakılmıştır.

¹⁵⁷ Çavdar, **Siyasal Gelişmenin Evreleri**, s.2025.

¹⁵⁸ Seçim mevzuatımızın 1950 seçimlerinden önce parti idarecilerini en fazla ilgilendiren ve partiler arası tartışmalara en fazla konu teşkil eden noktası seçim emniyetidir. Buna mukabil, 1950 ve özellikle seçimlerinden sonra seçim konusundaki tartışmalar alanında ön plana geçen seçim çevreleri ve seçim usulü meseleleri, bu sıralarda henüz tartışma konusu olmaktan uzaktır. Bkz. Haluk Ülman, “**Seçim Sistemimiz ve Başlıca Siyasi Partilerimiz**”, Ankara Üniversitesi. S.B.F. Dergisi, Cilt - 22,(1957), s.53.

¹⁵⁹ Ülman, **Seçim Sistemimiz ve Başlıca Siyasi Partilerimiz**, s.48.

- Seçmen kütük ve listelerinin, yargıçların ve halkın, bunları en pratik ve kolay yöntemlerle denetleyebilecekleri şekilde düzenlenmesine dikkat edilmiştir.
- Seçim işlemlerinin, seçmenlerin en kolay şekilde kontrol edebilecekleri yerde ve yöntemlerle yapılmasına özen gösterilmiştir.
- Seçim işlerinde açıklık ve halka en kolay şekilde şikâyet ve itiraf olanakları sağlanmıştır.
- Seçim işlemindeki kötü eylemler ve yasaya aykırı davranışlar birer suç sayılmıştır.

Seçim güvenliğini sağlamaya yönelik olarak kabul edilen bu öneriler yanında ilim heyetinde orantılı temsil sisteminin kabulü doğrultusunda da bir takım önerilerin yapıldığı belirtilmelidir. Ancak bu öneriler kabul edilmemiştir. Unat'a göre bunda; *“memleketimizde siyasal partilerin o tarihlerde programlarını henüz tam anlamıyla açıklamamış olmaları ve halkın “şahıslar” yerine özellikle programlara ve fikirlere oy verecek duruma gelmiş olmaması”* düşünceleri rol oynamıştır. Ayrıca, orantılı temsilin mecliste partilere hiçbir zaman mutlak çoğunluk sağlamayacağı, kurulmasında güçlüklerle karşılaşılacak koalisyonlar sebebiyle hükümet istikrarının tehlikeye düşeceği; Cumhurbaşkanı'nın da fesih yetkisi olmadığı için, çözümlenemeyecek boyutta siyasal bunalımların kendisini göstereceği, oysa çoğunluk sisteminin istikrarı, dolayısıyla kalkınmayı sağlayabileceği düşünceleri de etkili olmuştur.¹⁶⁰

16 Şubat 1950'de kabul edilen 5545 sayılı yeni yasaya göre, milletvekili seçimi tek derecelidir ve çoğunluk yöntemine göre genel, eşit, gizli oyla yapılır. Oy serbest ve kişiseldir. Oyların sayılması ve ayrılması açıktır. (md. 1) Yalnızca yöntem değişikliği getiren bu kanunda milletvekili seçilme şartlarında bir farklılık olmadığı görülmektedir.

İktidarla muhalefet arasındaki anlaşmayı yansıtan bir seçim yasasının varlığı, 1950 seçimlerine Türk seçim tarihinin gerçek anlamda demokratik – yarışmacı ve dürüst olarak yapılan ilk seçimleri olma özelliğini kazandırmıştır. Eşit, demokratik ve özgür koşullarda yapılan 14 Mayıs 1950 seçimlerine oldukça büyük bir katılım olmuş ve geçerli oyların büyük çoğunluğunu DP alarak mecliste büyük bir temsil

¹⁶⁰ Unat, *Anayasa Hukuku ve Siyasi Bilimler Açısından 1965 Seçimlerinin Tahlili*, s.72.

gücü sağlamıştır.¹⁶¹ Bu seçimlerde Türkiye’de halk ilk defa olarak serbest irade ve oy yoluyla iktidarı değiştirmiş, kendi yöneticilerini seçmiştir.

1950 Milletvekili Genel Seçimi Sonuçları

Partiler	Aldığı oy sayısı	Geçerli oy oranı (%)	Kazandığı milletvekili
DP	4.241.393	53.3	408
CHP	3.176.561	39.9	69
MP	250.414	3.1	1
Bağımsızlar	383.282	4.8	9

Kaynak: Devlet İstatistik Enstitüsü, **1950-1965 Milletvekili ve 1961-1964 Cumhuriyet Senatosu Üye Seçimleri Sonuçları**, Ankara: 1966, s. XXXVI-XXXVII

Böylece aynı zamanda, tek partili rejimden çok partili rejime geçiş süreci tamamlanmış, iktidar barışçı bir şekilde el değiştirmiştir. “*kansız ihtilal*” ya da “*genel oy devrimi*” diye adlandırılan bu büyük dönüşümle dünya tarihinde ilk defa otokratik bir rejim serbest seçimler neticesinde son bulmuştur.¹⁶²

3.1.2.2.3. 1954 Seçimleri

O zamana kadar seçim yöntemi konusunda çoğunluk yönteminin faydalarından başka bir şey düşünemeyen CHP 14 Mayıs 1950 seçimlerinde oyların aşağı yukarı %40’ını topladığı TBMM’de çok ufak bir milletvekili kitlesi tarafından temsil olunmaya başlayınca ilk defa olarak bu yöntemin sakıncaları üzerinde durmak zorunluluğunu hissederek 1950 ile 1954 seçimleri arasındaki devrede seçim

¹⁶¹ Yirmi yıl boyunca bir tek parti ve rejimi altında yaşamış bulunan ülkede, 1946 yılından itibaren hayli çeşitli eğilimler gün ışığına çıkmış; 1943’de, muhalefetteki DP’den kopan Millet Partisi bölünmesinin çok parti sistemine yol açacağı beklenebilirdi. Oysa, 1950 seçimlerinde İngiliz Tipi (ve liste usulüyle daha da ağırlaştırılmış olan) tek turlu çoğunluk usulü, iki parti sistemine vücut verdi. Türkiye Büyük Millet Meclisi’ndeki 487 milletvekilinden sadece 10’u yani %2.07’si, iki büyük partiye; DP’ye ve CHP’ne mensup olmayan kimselerdi. Bkz. Duverger, **Siyasi Partiler**, s.291.

¹⁶² 1950’de iktidarın seçimle el değiştirmesi gibi büyük bir olay, bu vakte kadar çeşitli açılardan yorumlanmaya çalışılmıştır. Konunun ileride de tartışılmaya devam edeceği kuşkusuzdur. Kimileri dış nedenlere ve başka istemsel etkinliklere ağırlık vermekte, kimileri yerleşik bir iktidara karşı yıllardır biriken yakınmaların (nasıl bir seçenek oluşturulabileceği pek hesaba katılmadan) üst üste yığılarak bu sonucu doğurduğunu ileri sürmekte, kimileri de olayı iki parti arasındaki yapısal farklarla açıklamaktadır. Gerçekte bütün bunların birer payı olmalıdır. Ancak, CHP döneminde siyasetle uğraşma tekeli elde etmiş (belki de II. Meşrutiyet’ten beri süregelen) bir egemen azınlığın dışında kalan bazı toplumsal sınıf ve tabakaların DP içinde örgütlenerek politika sahnesine çıkmış olmaları ne denli vurgulansa abartılmayacak bir önem taşımaktadır. DP’nin temsil ettiği taşra küçük burjuvazisininin, Batı Anadolu’daki büyük toprak sahipleri ve tüccarlarla yaptığı ittifak, köylünün önemli bir kesimini de peşinde sürükleyerek, bürokrasinin önderliğinde geleneksel CHP tabanını yenilgiye uğratmıştır. Bkz. Tuncay, **Siyasal Gelişimin Evreleri**, s.1977.

sonuçlarını partilerin aldıkları oy sayılarına yaklaştıracak ve bu suretle farklı kanaatlerin mecliste temsiline imkân verecek yeni bir seçim yöntemi arayacaktır.¹⁶³

Nitekim çoğunluk usulü uygulamasının sonucu olarak partilerin, kazandıkları oylar oranında parlamentoda temsil edilememeleri keyfiyeti 1950 – 1954 devresi arasında temel bir çekişme konusu olarak ortaya çıkacaktır. Ancak iktidar partisinin bu meselede kayıtsız kaldığı ve 1954 seçimlerinin de aynı esaslarla, yani çoğunluk ve liste usulü ile yapıldığı görülmektedir.¹⁶⁴

1950 yılında kurulan meclisin normal süresinin tamamlanması sonucu yapılan bu seçimlerde de yine 5545 sayılı yasa uygulanmıştır. Sadece 17.02.1954 tarih ve 6272 sayılı yasa ile teknik konularda bir takım değişikliklere gidilmiştir.

1954 Milletvekili Genel Seçimi Sonuçları

Partiler	Aldığı oy sayısı	Geçerli oy oranı (%)	Kazandığı milletvekili
DP	5.151.550	56.6	490
CHP	3.161.696	34.8	30
CMP	434.085	4.8	-
HP	57.011	0.6	5
Bağımsızlar	137.318	1.5	10

Kaynak: Devlet İstatistik Enstitüsü, s.XXXVI-XXXVII

1954 Mayıs başında yapılan seçimleri de DP, CHP ile arasındaki farkı büyüterek kazanmıştır.¹⁶⁵ Katılımın yine yüksek olduğu seçimlerde oyların yaklaşık %41,7'sine sahip olan muhalefet (CHP, CMP, HP, Bağımsızlar) sandalyelerin ancak %6,7'sini alabiliyorken, iktidar partisi oyları %56,6'sı ile sandalyelerin %93,2'sini alarak temsil edilmiştir. Bu sonuç kuşkusuz sistemin getirdiği adaletsizliğe açık bir örnek oluşturmaktadır. Böylece iktidar ve muhalefet arasındaki ilişkileri gittikçe sertleştiren bir dönemle birlikte seçim sisteminde değişiklik yapılması yolundaki tartışmaların yoğunluk kazandığı bir dönem de başlamıştır.

¹⁶³ Ülman, **Seçim Sistemimiz ve Başlıca Siyasi Partilerimiz**, s.57.

¹⁶⁴ Aygen, **Memleketimizde Seçimler ve Neticeleri**, s.208.

¹⁶⁵ Şu ufak gözlemi yapmakta da fayda olabilir: CHP, 1954 seçimleri arifesinde, Celal Bayar'ın köyde davar güden bir resmini dağıtarak onu yıpratmak istemiş ve DP örgütünden şiddetli karşılıklar görmüştür. Oysa, ileriki yıllarda sayın Demirel'i, çocukluğundaki "Çoban Sülü" imgesiyle tanıtmak için bizzat DP'nin kendisi çaba harcayacaktır. Bu karşılaştırma, Türkiye'de siyasal anlayış düzeyinin on yıl içerisinde ne kadar değiştiğinin ilginç bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Bkz. Tuncay, **Siyasal Gelişmenin Evreleri**, s.1979.

Muhalefete oy veren seçmenlerin ve seçim bölgelerinin cezalandırılması şeklinde beliren bir çeşit siyasal baskıyla DP, Türk siyasal tarihinde ilk kez rastlanan bir çeşit “*Gerrymandering*”¹⁶⁶ gerçekleştirmiştir. Cumhuriyetçi Millet Partisi’ne çoğunluk veren Kırşehir ilinin ilçeleri başka illere bağlanarak oyları bölünmüş, CHP’ye çoğunluk sağlayan Malatya seçmeninin cezalandırılması ise Adıyaman ilçesinin Malatya’dan koparılarak il haline getirilmesiyle gerçekleştirilmiştir.¹⁶⁷

Bütün bunların dışında DP yine muhalefeti hedef alan bir dizi değişiklikle Milletvekili Seçimi Kanunu’nu 30 Haziran 1954’te 6428 sayılı yasa ile yeniden düzenleyecektir. Buna göre; bir siyasi partide adaylığı reddedilmiş bir kimse başka bir siyasi parti tarafından ya da bağımsız olarak aday gösterilemeyecek, memurlar adaylık için seçimden 6 ay önce istifa edecek, çeşitli partiler seçim anlaşmaları yaparak seçimlere ortak liste halinde aday gösteremeyecektir. Bu arada siyasi partilerin radyodan seçim propagandası yapmalarına da son verilmiştir. Devlet ve hükümet işlerinde vazife alanların yapacakları konuşmalar ve yayımlar ise seçim propagandası sayılmayacaktır.¹⁶⁸ Böylece, radyonun partizanlaştırılması süreci de başlamıştır.

3.1.2.2.4. 1957 Seçimleri

1954 – 1957 seçim devresi, ülkemizin siyasi partileri bakımından oldukça önemli bir devredir. 1954 yılından sonra Türkiye’de baş gösteren enflasyon, Kıbrıs meselesi yüzünden 6 – 7 Eylül 1955’te İstanbul ve İzmir’de patlak veren gösteri ve karışıklıklar, ispat hakkı¹⁶⁹ isteyenlerin DP’den ayrılıp Hürriyet Partisi’ni (HP)

¹⁶⁶ Seçim çevrelerinin eşitsiz temsil edilişi parlamenter rejime geçiş aşamasını yaşayan bütün ülkelerin karşılaştığı bir sorundur. ABD’de de kırsal bölgeler kentlere nazaran daha ağırlıklı temsil edilmiştir. Zira, eyaletlerin seçim çevrelerine bölünmesinde nüfus eşitliği değil idare taksimat esas alınır, bu işlem yapılırken de eşit yoğunlukta nüfus gibi bir duyarlılık gösterilmez ve hatta, eyaletlerin seçim çevrelerine bölünmesinde siyasal amaçlar göz önünde tutulurdu. 1812 yılında Massachusetts Valisi Elbridge Gerry, kendi partisi lehinde bölge taksimatı yapan bir yasa çıkarmış, ortaya da kertenkele şekline benzeyen bir seçim haritası çıkmıştı. Valinin adı ile kertenkele sözcüğünün İngilizcesi’nden türetilen “*Gerrymandering*” terimi, o günden bu yana seçim çevrelerinin siyasal amaçlı düzenlendiği durumları ifade için kullanılır. Bkz. Türk, **Türkiye İçin Nasıl Bir Seçim Sistemi ? Sistem Önerileri, Seçim Uygulamaları**, s.43.

¹⁶⁷ Tanör, **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri 1789–1980**, s.267.

¹⁶⁸ Erdem, **Anayasalar ve Seçim Kanunu**, s.244.

¹⁶⁹ Ekonomik sorunlar büyüdükçe yığınlardan yükselen şikayetleri engellemek, muhalefetin bu şikayetler doğrultusunda ortaya çıkacak eleştirilerini önlemek için iktidar tarafından bir dizi baskı yasası gündeme getirilmiş, baskılar daha çok basına yöneltilmiştir. Basın kanununun “*ispat hakkı*”nı tanımlayan maddesi uzun tartışmalar sebep olduğu gibi DP’nin parçalanma ve içinden yeni bir muhalefet partisi doğurma aşamasına girmesi sonucunu da verecektir. İspat hakkına yönelik

kurmaları gibi olaylar 1957 sonbaharında devre bitiminden bir süre önce yapılması kararlaştırılan genel seçimler arifesinde Türkiye’de muhalefet güçlerini de birleşme yapmaya doğru gitmiş ve muhalefette bulunan 3 parti (CHP, HP ve CMP) iktidar partisi olan DP karşısında işbirliği yapmak ve seçimlere bir muhalefet cephesi oluşturularak katılmak üzere harekete geçmiştir. Bu hareket sırasında ortaya çıkan fikirler esas itibariyle şunlardır.¹⁷⁰

— Partiler, kendilerinin en kuvvetli olduğu bölgede seçime girmeli ve diğer muhalefet partileri tarafından bu bölgede desteklenmelidir.

— Genel seçimlere yalnız bir parti girmeli, kazandığı takdirde hemen Anayasayı değiştirerek seçimlerin nispi temsil esasına¹⁷¹ göre ayarlamalıdır.

Ancak, bu üç parti seçim sonunda meclisteki sandalyeleri paylaşma konusunda beliren teknik güçlükleri çözmeye çalışırken, DP iktidarı parlamentodaki çoğunluğa dayanarak çeşitli tarihlerde ele aldığı kanun değişiklikleri ile bu güç birliğini bozmuştur.¹⁷²

7 Temmuz 1957’de değiştirilen 6428 sayılı kanunla, bir adayın aynı seçim çevresinde iki ayrı siyasi partiden aday gösterilmesi yasak edildiği gibi bir parti listesine bağımsız olarak girme imkanı da kaldırılmıştır. Ayrıca seçmenin karma liste yapma serbestisi, “*kurşun kalem de bir teksir aletidir*” gerekçesiyle kısıtlanmıştır. Partilerin ortak matbu listeler düzenlemelerine de izin verilmemiştir. İki ay sonra iktidar partisi bu defa 13.09.1957 tarih ve 7053 sayılı kanunla seçimden 6 ay önce bir partiden istifa etmiş olan bir kimsenin başka bir partide aday olmasını yasaklamıştır.¹⁷³

tartışmalar ekonomik sorunların üst düzeye çıktığı 1954 yılı sonrasında muhalefetin adeta simgesi haline gelmiştir. Bkz. Çavdar, **Siyasal Gelişmenin Evreleri**, s. 2069.

¹⁷⁰ Aygen, **Memleketimizde Seçimler ve Neticeleri**, s.211.

¹⁷¹ Seçim sistemi konusundaki tercihlerini CHP, seçim öncesi yayınladığı seçim bildirgesindeki maddelere nispi temsil sistemi getirilecektir maddesini ekleyerek dile getirirken, genç bir siyasi parti olan Hürriyet Partisi ise, bu konudaki temennisini programında açıkça belirtmiştir. Programın dördüncü maddesine göre “Hürriyet Partisi” siyasi mücadelenin normal şartlarda yapılabilmesi, meclis murakebesinin daha verimli olması ve efkârı umumiye cereyanlarının parlamentoya daha iyi aksedilmesi için nispi temsilin kabulünü zaruri görmektedir. Bkz. Çavdar, **Siyasal Gelişmenin Evreleri**, s. 2069.

¹⁷² Unat, **Anayasa Hukuku ve Siyasi Bilimler Açısından 1965 Seçimlerinin Tahlihi**, s.74.

¹⁷³ Özgür bir seçim atmosferi siyasal rekabet sürecine ilişkin bütün yasal düzenlemelerin tarafsız ve nesnel olmasını gerektirir. Seçim yasalarına kadar uzanmak, siyasal iktidarın oyunun kurallarına el atmakla oyunu da değiştirmek istediğine yani siyasal demokrasiyi bir amaç olarak görmeye başladığına kuvvetli bir delildir. Bkz. Aydın Akagündüz, **Seçim Sistemleri ve Seçim Sistemlerinin Demokratikleşmesi**, İstanbul, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 1991.s.217.

Demokrat Parti bu değişikliklerle partiler arası iş birliğine ve ayrıca kendisinden ayrılarak Hürriyet Partisi'ne geçenlerin seçime katılmalarına engel olmuştur. Genel konjonktür içindeki yokluklar, pahalılık, kuyruklar ve bir dizi baskı tedbiri dolu bir hava içerisinde girilen 1957 seçim sonuçları DP'ye yönelik bir ihtar olarak değerlendirilebilir. 1957 seçimleri muhalefet açısından tam bir başarıyla sonuçlanmış, oyların %41'ini alan CHP mecliste 178 milletvekilliği ile temsil olanağına kavuşmuştur. Bu seçimlerde DP oyların %47'sini alarak 424 milletvekilliğini kazanmıştır. Ancak lehteki bu durum, yürürlükteki seçim sisteminin ona bir armağandır.

1957 seçimlerinden sonra muhalif olarak parlamentoda temsil edilen her üç parti arasında tekrardan bir birlik oluşturmaya çalışmışlardır. Ancak bu devre içerisinde iktidar partisi, H.P. ile CMP'i bertaraf edebilmek için meclis içtüzüğünde yaptığı bir değişiklikle, mecliste 15'ten az sayıda milletvekilliği ile temsil edilen partilerin parti grupları oluşturamayacaklarını kabul etmiştir. Bu karar muhalefet partilerinde başka bir hareketin meydana gelmesine sebep olmuş; HP 1957 seçimlerini takip eden zamanlarda yaptığı bir kongrede CHP ile birleşme kararı almış, CMP'de Köylü Partisiyle birleşerek Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi'ni (CKMP) meydana getirmiştir.

1957 Milletvekili Genel Seçimi Sonuçları

Partiler	Aldığı oy sayısı	Geçerli oy oranı (%)	Kazandığı milletvekili
DP	4.372.621	47.3	419
CHP	3.753.136	40.6	173
CMP	652.064	7.0	4
HP	350.597	3.8	4
Bağımsızlar	4.994	0.1	2

Kaynak: Devlet İstatistik Enstitüsü, s.XXXVI-XXXVII

Bu arada, seçimlerin nispi temsil esasına göre yapılması fikrinin yeniden gündeme geldiği, HP ile birleşen CHP'nin 14 Ocak 1959'da toplanan XIV. kurultayının kabul etmiş olduğu "*İlk Hedefler Beyannamesi*" ile, gerçekleştirmek istediği ideal bir anayasada yer almasını arzuladığı gayeler arasında seçimlerin

serbest, eşit ve dürüst yapılmasını sağlayan müeyyidelerle birlikte milli bünyemize uygun bir nispi temsil sisteminin savunuculuğunu ilan ettiği görülmektedir.¹⁷⁴

3.2. Türkiye’de Nispi Seçim Sistemi Uygulamaları

3.2.1. 1961 Anayasası Dönemi

3.2.1.1. 1961 Seçimleri

1957 seçimlerinden sonra iktidar partisinin diğer siyasi partileri baskı altına alan tutumu¹⁷⁵ ve bu tutumun muhalefet partisi tarafından halka ustalıkla aktarılması, bu tutumun karşısında halk topluluklarını, üniversiteleri, gençleri harekete geçirmiş ve muhalefete fazla yüklenen bir iktidarı iş başından uzaklaştırmak için gerekli zemini hazırlamıştır. Türk Silahlı Kuvvetleri’nin 27 Mayıs 1960¹⁷⁶ sabahı harekete geçmesiyle bu meşru iktidara gayr-i meşru yollarla son verilmiştir.

Harekâtın amacının kardeş kavgasını önlemek ve adil seçimlere gitmek olduğu açıklanmıştır. Ancak bu girişimin çok daha geniş kapsamlı hedefleri olduğu açıktır. Bunlar, askeri müdahale öncesinin iki temel talebi olan “Hürriyet” ve “Demokrasi” sözcükleriyle özetlenebilir. Anayasa hukuku dilinde bunların teknik karşılığı “*iktidarın sınırlandırılması*” kavramıdır.¹⁷⁷

Siyasal demokrasiyi kurumlaştırmak isteyen bir sivil toplumun canlılığı üzerine oturan hareket sonrasında Türk Silahlı Kuvvetleri feshedilen parlamentonun görevlerinin bir süre için Milli Birlik Komitesi (MBK) ne devredildiğini açıklamışlar

¹⁷⁴ Unat, **Anayasa Hukuku ve Siyasi Bilimler Açısından 1965 Seçimlerinin Tahlili**, s.75.

¹⁷⁵ Meclis içindeki sandalye yoğunluğunun gösterdiği kuvvet yoğunluğu, onun, halkın gerçek temsilcisi olduğu kompleksini kaçılıp arttırmış ve DP, bu itici nedenlerin gücüyle, bir “parti çoğunluğu mutlaklığına” yönelmiştir. Bu mutlaklık; ülkede tek kişi iktidarını durduracak siyasal mekanizma, sosyal merkezleri olmadığı için, kısa zamanda bir oligarşi ve tek kişi mutlaklığı haline geldi. Bu durum, bir demokrasi gelişmesi değil tersine çok parti biçimin altında olmasına rağmen, bir demokrasi sapması idi. Bu demokrasi sapmaları DP idaresini, 1924 Anayasası’nı, meşruluk platformundan dışarıya atmıştır. 1960 ihtilalinin siyasal anlamı da işte buradadır: “*Çok partili siyasal rekabetin vardığı bu sapmaları bertaraf ederek ve rejimin yeni sapmalara uğraması yollarını kapayarak, rejimi kendi doğal sıhhatli rayı üzerine oturtmak*”. Bkz. Bahri Savcı, “**1965 Seçimleri Üzerine Bir Analiz**”, Ankara Üniversitesi S.B.F. Dergisi Cilt,20, Sayı:4, 1965, s.181

¹⁷⁶ 27 Mayıs öncesinde ekonomik ve sosyal bazı çöküntüler yaşanmıştır. Ancak, 27 Mayıs’a götüren yakın nedenler ekonomik ya da sosyal değil siyasaldır: DP’nin baskıcı bir rejim kurma girişimleri ve buna karşı giderek güçlenen muhalefet ve gençlik hareketi. Din sömürülücülüğü ve Atatürk Devrimi ilkelerinden verilen ödümler de bir gerginlik unsuruydu. Menderes hükümetini muhalefet liderlerini yurt gezginlerini engellemede ordudan yararlanması ve 28 Nisan öğrenci hareketi üzerine sıkıyönetim ilan edilmesi ise silahlı güçleri politik arenaya iyice itmişti. Süregelen öğrenci hareketlerinin tırmandırdığı gerginlik ortamında orta rütbeli (Yüzbaşı-Tümgeneral) bir grup subay Türk Silahlı Kuvvetleri adına 27 Mayıs 1960 sabahı yönetime el koydu. Bkz. W.Weiker, **1960 İhtilali**, Çev; Ergin Mert, İstanbul, Cem Yayını 1967, s.25.

¹⁷⁷ Tanör, **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri 1789–1980**, s.278.

ve bir an önce anayasa ve seçim yasasını hazırlayıp en kısa zamanda seçimlere gidilmesini¹⁷⁸ sağlayacak bir kurucu meclis kurma yolunda girişimlerde bulunmuşlardır.

13 Aralık 1960 günü temsilciler meclisi üyelerinin seçimi ile birlikte MBK ve temsilciler meclisinde oluşan kurucu meclis, 158 sayılı yasa ile kurulmuştur.

Kurucu meclise iki önemli görev verilmişti: Halkoyuna sunulacak olan yeni anayasayı görüşüp kabul etmek ve yeni seçim kanunu hazırlamak. Bu amaçla kurucu meclis ilk olarak anayasa ve seçim kanunu komisyonlarını seçmiştir.

Anayasa komisyonu tarafından hazırlanan yeni anayasa tasarısında öncelikle yer alan konu; eskiden beri denetleyici bir kurum olarak düşünülen ikinci meclisin kurulması olmuştur.¹⁷⁹ Anayasa tasarısında bunun dışında seçimlerin, genel ilkeleri ile belirlenmiş olduğu görülmektedir.

1961 anayasa tasarısı gerek kurucu mecliste gerekse kamuoyunda serbest ve çok yönlü bir biçimde tüm ayrıntılarıyla tartışılıp oluşturulduktan sonra 9 Temmuz 1961'de halkoyuna sunulmuş ve %61 dolayındaki bir çoğunluğun "Evet"i ile kabul edilmiştir. 1961 ve sonrası seçim uygulamalarını anlayabilmek açısından anayasanın parlamentonun yapısı ve seçimler ile ilgili getirdiği temel kuralları incelemekte yarar vardır.

Anayasanın 63. maddesi TBMM'nin kuruluşu ile ilgilidir: TBMM, Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu'ndan¹⁸⁰ kuruludur.

¹⁷⁸ CHP'nin yeni harekâtı yapan askerlere karşı tutumu, özellikle İnönü'nün eğilimi hemen olmasa da kısa sürede seçimlere gidilmesi ve yönetimin sivillere bırakılması şeklinde belirdi. Fakat başta Cemal Gürsel olmak üzere Milli Birlik Komitesi üyeleri ülkenin getirdiği yasal ve ekonomik dönüşümler için zorunlu çerçeve tedbirleri hazırlamadan iktidardan çekilmek taraflısı görünmüyorlardı. Yani geçici anayasayı hazırlamakta görevli Ord.Prof.Dr. Sıdık Sami Onar ve ona bağlı diğer bilim adamları da Milli Birlik Komitesi'nin bu düşüncesine katılınca CHP de bir süre için seçim ve sivil yönetim isteklerini arka plana atarak tüm gücüyle yeni anayasanın hazırlanması çalışmalarına yönelmiştir. Bkz. Çavdar, **Siyasal Gelişmenin Evreleri**, s.2030.

¹⁷⁹ 1961 Anayasası'nda ikinci meclis, 1950–1960 döneminde ezici çoğunlukların eline düşmüş tek bir meclisin ürkütücü ağırlığına karşı başvurulmuş bir çözümdür. Bkz. Tanilli, **Devlet ve Demokrasi**, **Anayasa Hukukuna Giriş** s.274

¹⁸⁰ Türk siyasi yaşamına 1961 Anayasası ile girdi. Cumhuriyet Senatosu, genel oy ile seçilen 150 üye ile Cumhurbaşkanınca seçilen 15 üye ve 1960'da ülke yönetimine el koyan Milli Birlik Komitesi üyelerinin oluşturduğu "tabii üyeler"den kuruldu. Cumhuriyet Senatosu'na üyelik için "40 yaş" ve "yüksek öğrenim" şartları getirildi. Genel oy ve Cumhurbaşkanınca seçilenlerin görev süreleri 6 yıl olarak belirlendi, ancak bu şekilde seçilen üyelerin üçte biri her 2 yılda bir yenilendi. Senato, 12 Eylül 1980 hareketinden sonra TBMM'nin feshedilmesiyle ortadan kalktı.Bkz. http://www.belgenet.com/secim/cbsecim_01.html.

Milletvekili sayısı ve seçimle belirlenen senatör sayısı açısından, her yıl artan nüfusa orantılı olarak meclis üyelerinin sayısını arttırmama gerekçesiyle “sabit sayı” tercihi yapılmış; 67.nci madde ile milletvekili sayısı 450 olarak belirlenirken yine 70.nci madde ile Cumhuriyet Senatosu’nun seçimle belirlenen üye sayısı da 150 olarak tespit edilmiştir.

Seçimlerin, serbest, eşit, gizli, tek dereceli genel oy, açık sayım ve döküm esaslarına göre yapılacağıın 55. madde ile kural haline getirildiği anayasada milletvekili seçilebilmek için gereken koşullar da 68. maddede belirtilmiştir. Buna göre milletvekili seçilebilmek için:

- 30 yaşını doldurmak,
- Türkçe okuyup yazabilmek,
- Askerlik hizmetlerini yapmak ya da yapmış sayılmak,
- Kamu hizmetlerinden yasaklanmış olmamak,
- Ağır hapsi gerektiren bir suçtan dolayı kesin olarak hüküm giymemiş olmak,
- Yüz kızartıcı suçlardan dolayı hüküm giymemiş olmak gerekir.

Aday olabilmek için hâkim, subay, askeri memur ve astsubayların meslekten çekilmeleri zorunlu olduğu halde memur olanlar için bu bir şart olarak koşulmamıştır.

Cumhuriyet Senatosu’nun seçimle belirlenecek üyelerinin de yine bu maddede sayılan koşulları taşımaları yanında; ikinci meclisin gerek yaşça gerek kültürce daha yüksek seviyedeki kimselerden meydana gelmesi amacıyla, üye seçileceklerin kırk yaşını bitirmeleri ve yüksek öğrenimlerini tamamlamaları şartları konulmuştur.(md. 72)

Seçimlerin yenilenmesi süresi ise millet meclisi için 4 yıl (md. 64), Cumhuriyet Senatosu için 6 yıl olarak saptanmıştır. (md. 63) Ancak Cumhuriyet Senatosu üyelerinin 1/3’ü her iki yılda bir yenilenecektir.

Seçme ve seçilme hakları ile seçimlerin genel ilkelerini koyduğunu gördüğümüz anayasada seçmenlik koşulları ve seçim sistemi¹⁸¹ de dâhil olmak üzere diğer konular seçim komisyonunun yapacağı düzenlemelere bırakılmıştır. Kurucu

¹⁸¹ Kurucu Meclis, seçim sistemini Anayasaya koymaktan ve denenmemiş yöntemleri donmuş Anayasa maddesi haline getirmekten kaçınmıştır. Bkz. Soysal, **Anayasaya Giriş** s.240.

Meclis'in seçim hukukuna ilişkin çalışmaları sonucunda üç ayrı kanun kabul edilmiştir. Bunlar; 298 Sayılı Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkındaki Kanun (26.04.1961), 304 Sayılı Cumhuriyet Senatosu Üyelerinin Seçimi Hakkındaki Kanun (24.05.1961) ve 306 Sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu (25.05.1961) dur.

298 Sayılı Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkındaki Kanun 189 madde olup tüm seçimlerle ilgili en genel kuralları kapsamaktadır.

Yasanın ikinci maddesinde seçme esasları şu şekilde belirtilmektedir: Seçimler serbest, eşit, tek dereceli genel oy esaslarına göre yapılır. Seçmen, oyunu kendisi kullanır, oy gizli verilir; oyların sayımı dökümü ve tutanaklara bağlanması açık olarak yapılır. Özel yasalardaki çevre ayırmaları saklı kalmak şartıyla, seçimlerde her il bir seçim çevresidir. (md. 3)

Seçmen tanımı da; seçimlerin genelliği ilkesine uygun olarak ,21 yaşını bitiren her Türk seçmendir (md. 6) şeklinde yapılmıştır. Ancak, askeri öğrenciler ve erler¹⁸², (md. 7) kısıtlı olanlar ve kamu hizmetlerinden yasaklı bulunanlar seçmen olamazlar (md. 8) denilerek belirli bir sınırlama getirilmiştir.¹⁸³

1961 Anayasası'nın temel ilkeleri ışığında çıkarılan 298 sayılı yasanın yürürlüğe girmesiyle birlikte daha önceki 5545 sayılı Milletvekilleri Seçimi Kanunu ve onu değiştiren 6272, 6428, 7053 Sayılı yasalar yürürlükten kaldırılmıştır. (md. 187)

Bu dönemin ikinci seçim yasağı 304 sayılı yasadır. Meclis çoğunluğunun baskısına karşı kurtarıcı bir müessese gözüyle bakılan senatonun oluşum yöntemi önemli tartışmalar yaratmıştır ancak sonuç olarak, Kurucu Meclis Seçim Komisyonu tarafından hazırlanan bu yasa, seçim yolu ile seçilecek 150 senato üyesi için kullanılacak seçim çevrelerinin az sayıda üye çıkaracaklarını göz önünde tutarak seçimlerin çoğunluk sistemiyle yapılmasını ön görmüştür.¹⁸⁴

¹⁸² Kanun, bir yenilik olmak üzere subay ve astsubaylara, ileri ülkelerin seçim sistemine paralel olan bir oy verme hakkı tanımıştır. Ordunun siyasete gireceği düşüncesiyle bu ilkeler tenkitlere uğramış fakat sonucunda madde aynen konmuştur. Bkz. Unat, **Anayasa Hukuku ve Siyasi Bilimler Açısından 1965 Seçimlerinin Tahlili**, s.78.

¹⁸³ Bakır - Küçüköğlü - Pehlivan, **Seçim,Seçim Sistemleri ve Türkiye'deki Uygulamaları**, s.100.

¹⁸⁴ Bakır - Küçüköğlü - Pehlivan, **Seçim,Seçim Sistemleri ve Türkiye'deki Uygulamaları**, s.100.

Yasanın ilk maddesinde Cumhuriyet Senatosu üyeleri seçimi tek derecelidir, seçimler, çoğunluk yöntemine¹⁸⁵ göre genel, eşit ve gizli oyla bütün yurttta aynı günde yapılır. Bu madde ile ifade edilen çoğunluk sistemine göre partiler seçim çevresi olarak kabul edilen illerin nüfuslarıyla orantılı olarak aday göstermekte ve o bölgede çoğunluğunu sağlayan parti listesindeki adayların tümü seçilmelidir.

Senato seçimlerinde seçmenine oy kullanmada geniş bir serbesti tanınarak oyunu karma listeler halinde kullanabilme olanağı sağlanmıştır.

306 sayılı seçim yasınının kabulünden önceki dönem de, benimsenecek seçim sisteminin belirlenebilmesi amacıyla çeşitli tartışmalar sahne olunan bir dönem olmuştur. Orantılı temsili savunanlar, çoğunluk sisteminin özellikle 1950'den sonra yapılan seçimlerde iktidarı olağanüstü kuvvetlendiren etkili kontrol kuvvetlerini fazlasıyla zayıflatarak açık bir adaletsizlik yarattığını ileri sürmüşlerdir. Bu açıdan, adil bir temsil mekanizması oluşturarak halk iradesini meclise tam anlamıyla yansıtabilecek sistem orantılı sistemdir.¹⁸⁶

Çoğunluk sisteminin ise kendisine yine önemli bir taraftar kitlesi bulduğunu görmekteyiz. Hükümet istikrarına ihtiyaç duyan bir Türkiye'de orantılı temsil uygulamasına gitmenin sakıncalar doğuracağını savunan çoğunluk sistemi yandaşları; geçmiş dönemde yaşanan sıkıntıların sorumlusunun sistem değil sistemi keyfi biçimde uygulayanlar olduğunu vurgulamış, anayasa tarafından iktidarın kötüye kullanılmasını engelleyecek önlemlerin alındığını belirterek memleket işlerinin görüşülebilmesi için çoğunluk sisteminde ısrarlı olunması gerektiğini savunmuşlardır.

¹⁸⁵ Meclislerin, güçleri oranında birbirlerinin aynısı olması amacının güdülmesi sonucu çoğunluk sisteminin kabul edildiği senato seçim yöntemi 17.04.1964 tarih ve 447 sayılı kanunla değiştirilerek orantılı temsile geçilmiştir. Bkz. Unat, **Anayasa Hukuku ve Siyasi Bilimler Açısından 1965 Seçimlerinin Tahlili**, s.78.

¹⁸⁶ Bahri Savcı, bu sistemin tercihini yaratan ortamı şöyle ifade etmektedir: “1960'tan sonraki siyasal ortam, bir çoğunluk istibdadından korkan ve bu ihtimali önleme ihtiyacıyla dolu bir ortamdır. Ortaya siyasal iktidarı kendi tekeline alacak kadar kuvvetli bir parti çıkmamalıdır. Bir çoğunluk istibdadından korkarak bu istibdat yoluna düşecek siyasal kuvvetleri bulma ihtiyacını duyan siyasal ortam kendisine karşılık olmak üzere şu hukuksal ortamı da yaratmıştı: Seçimlerin, artık nispi temsil esasına göre yapıldığı bir ortam. Çoğunluk sisteminin getireceği siyasal iktidarı bir partiye veren yoldan kaçınmak istiyorsak ilk yapılacak iş, siyasal iktidarı bir parti tekeline verecek yolun karşıda olan yolları aramak olmalıdır. Bu yol, olsa olsa nispi temsil yoludur. Çünkü nispi temsilde iktidarı bulma, türlü partilerin meydana getireceği bir koalisyona verme istidadı vardır. Onun bu istidadını geliştirip kullanmalıdır. İşte bu düşünceyle, siyasal ortamın duyduğu ihtiyacı tahmin aracı olmak üzere, nispi temsil yolu ile bir hukuksal ortam yaratılmıştır.” Bkz. Savcı, “**1965 Seçimleri Üzerine Bir Analiz**”, s.182.

Temsilciler Meclisi 306 sayılı Milletvekili Seçim Kanunu'nda orantılı temsili kabul etmiş ve birinci maddesinde buna yer vererek bunu bir kanun hükmü haline getirmiştir. Buna göre, milletvekili seçimi tek derecelidir, seçim, nispi temsil yöntemine göre genel, eşit, gizli oyla, bütün yurttan aynı günde yapılır. Bu madde ile birlikte ilk kez seçimlere “*nispi temsil*” uygulaması getirilmiş olması yasanın en önemli yönüdür.

Türkiye'nin hiçbir seçiminde şimdiye kadar uygulanmamış olan bu sistemde en önemli sorun, siyasal partilerin elde ettikleri milletvekili sayısının hangi yöntemlerle hesaplanacağı olmuş ve yasa hazırlayıcılar küçük parti sayısının önlenmesi amacıyla bir tür barajlı d'Hondt sistemini¹⁸⁷ yeğlemişlerdir. Bu sistemde, bir seçim çevresindeki geçerli oy toplamının o çevreden çıkacak milletvekili sayısına bölünmesiyle elde edilecek seçim sayısından az oy almış partilerin veya bağımsız adayların oyları hesaba katılmamakta, geriye kalan partiler ve adaylar arasında milletvekillikleri bölüştürülmektedir. Bu işlem sırasında hesaba katılan partilerle adayların oyları bire, ikiye, üçe... ve o çevrenin çıkaracağı milletvekili sayısına ulaşıncaya kadar bölünmekte ve elde edilen sayılar büyüklük sırasına dizilerek, milletvekillikleri, sayıların ait olduğu parti veya adaylara verilmektedir. Böylece seçim çevresindeki geçerli oy toplamının çıkacak milletvekili sayısına bölünmesiyle elde edilen seçim sayısı, barajı oluşturmaktadır.

Partilere düşen milletvekilliklerinin parti adayları arasındaki dağıtımına gelince; 306 sayılı kanun tercih oyunu kabul ettiği için bunun hesabı biraz güç olmaktadır. Önce partilerin listesindeki isimler listedeki sırayla alt alta yazılmakta daha sonra, kazanılan milletvekili sayısı kadar adayın adı karşısında ve yine sırayla partinin aldığı, üzerinde tercih işareti bulunmayan oy sayısı gösterilmektedir. Geri kalan adayların adlarının karşısına hiçbir şey yazılmamaktadır. İkinci bir sütuna adayların her birisinin adları hizasına aldıkları tercih işaretleri; üçüncü bir sütuna da ikinci sütundaki tercih işaretleri ikiye çarpılarak tutarları yazılmaktadır. Dördüncü sütuna adayların isimleri hizasına birinci ve üçüncü sütunlardaki oy sayılarının

¹⁸⁷ Baraj sınırlamasının getirilmesiyle, küçük partilerin parlamentoda temsil edebilmek açısından var olan küçük şansları da ortadan kaldırılmıştır. Yasanın öngördüğü şekliyle uygulanacak bu yöntem, basit seçim sayısı ile d'Hondt yönteminin bir karması olmaktadır. Böylece nispi temsil sisteminin, her görüşün parlamentoda temsil edilmesi temel ilkesini oldukça zedeleyen barajlı d'Hondt yöntemi nispi özelliklerini büyük ölçüde yitirmektedir. Buna “*çoğunluk sistemi*” demek uygun olur. Bkz. Bakır- Küçükoğlu- Pehlivan“*Seçim, Seçim Sistemleri ve Türkiye'deki Uygulamaları*”, s.101.

toplamları yazılmakta ve partinin kazandığı milletvekillikleri bu sütundaki sayıların büyüklüklerine göre adaylara dağıtılmaktadır.¹⁸⁸

1961 Milletvekili Genel Seçimi Sonuçları

Partiler	Aldığı oy sayısı	Geçerli oya oranı (%)	Kazandığı milletvekili
CHP	3.724.752	36.7	173
AP	3.527.435	34.8	158
CKMP	1.415.390	14.0	54
YTP	1.391.934	13.7	65
Bağımsızlar	81.732	0.8	-

Kaynak: Devlet İstatistik Enstitüsü, s.XXXVI-XXXVII

Bu üç kanunun getirdiği kurallara uygun olarak 15 Ekim 1961 günü yapılan seçimlerde hiçbir parti, hükümeti tek başına oluşturabilecek kadar oy alamamış; (CHP=173, AP¹⁸⁹=158, CKMP=54, YTP=65) bunun üzerine koalisyonlar dönemi başlamış, ilk olarak CHP-AP koalisyon hükümeti kurulmuştur.¹⁹⁰ Uzun ömürlü olmayan bu koalisyondan sonra üç kez daha, değişik partilerden ve bağımsızlardan oluşan koalisyon hükümetleri güvenoyu olarak kısa süreli görev yapmışlardır.

3.2.1.2. 1965 Seçimleri

Millet Meclisi ve Senato seçimlerinde uygulanan d'Hondt sistemi, küçük partilerin kazandığı oyların parlamentoya yansımalarını önlediği ve küçük partileri eleyerek parlamentoda iki büyük partinin hâkim olmasını sağladığı gerekçesiyle eleştirilmeye başlanmış ve küçük partilere bir şans vermekte olan nispi temsil muhafaza edilerek, ayrıca, bu sistem içinde küçük partileri büyük partilere nazaran daha imkânlı kılan yöntem olan “*ulusal artık*” yöntemi 13.02.1965 tarihli ve 533 sayılı kanunla kabul edilmiştir.

Ulusal artık yönteminin çeşitli şekillerde nitelemek mümkündür. Fakat en hâkim olan niteliğin şu olduğu ileri sürülebilir: Bir nispi temsil içinde bir sandalyeye

¹⁸⁸ Araslı, **Seçim Sistemi Kavramı ve Türkiye de Uygulanan Seçim Sistemleri (1876-1987)**, s.265.

¹⁸⁹ 11 Şubat 1961 tarihinde kurulan Adalet Partisi, Demokrat Parti'nin mirasçısı olarak ortaya çıkmıştır. Bkz. <http://www.haberler.com/tarihte-bugun-38-haberi-yazdir/>

¹⁹⁰ CHP örgütü, seçim sonuçları üzerine bir süre muhalefette kalınmasının doğru olacağı yaklaşımıyla koalisyon çalışmalarına girilmemesini istiyordu. Ne var ki, İsmet İnönü aynı düşüncede değildi. Özellikle demokrasinin yerleştirilmesi açısından CHP'nin özveride bulunmasından yanaydı. Nitekim CHP lideri İsmet Paşa, Kendi başkanlığında AP ile ilk koalisyon hükümetini kurdu. Bu koalisyonlar 1965 bütçe konuşmalarına kadar devam etti. Önce AP ile sonra YTP ve CMKP ile, en sonunda da bağımsızlarla koalisyon hükümetleri kuruldu. Bkz. Çavdar, **Siyasal Gelişimin Evreleri**, s.2031.

düşen oy barajından artan oyların, daha çok küçük partiler aleyhine sonuç veren bir sistem. Çünkü nispi temsilde büyük partilerin oy artıkları daha azdır. Oysa ki, küçük partilerin artık oyları seçme girdikleri bölgenin sayısı arttıkça fazlalaşmaktadır. Bir çevre seçim bölgesinde işe yaramaz halde var olan bu artıklar bir araya getirilip değerlendirildiğinde, ister istemez büyük partilerin normal olarak sahip çıkacakları sandalyelerin bir kısmını onların elinden alıp bu türlü artıkların birleşmesinden meydana gelecek oylar sandalyelerin bir kısmını küçük partilere verecektir ki bu da, büyük partilerin hesabına küçükleri takviye Sisteminden ibaret ve büyüklerin iktidar çoğunluğuna doğru giden gelişme yeteneklerini önleme olacaktır.¹⁹¹

Yasaya göre ulusal artık yönteminin uygulama şekli nasıl olacaktır? Ulusal artık sisteminde partilerin kazandıkları milletvekili sayısının bulunması için, her ilde seçim sayısını aşan partiler arasında seçim sayısına göre milletvekilliklerinin dağıtılması; daha sonra seçim sayısını aşamayan partilerin oylarının bütün seçim çevrelerini kapsayan ulusal seçim çevresinde toplanması; toplanan bu oyların açık kalan milletvekilliklerine bölünmesi yoluyla seçim sayısının bulunması ve her partinin toplam oyu içerisinde seçim sayısı aranarak, bu milletvekilliklerinin de partilere dağıtılması gerekmektedir.

Bu dağıtımda ilk önce milletvekillikleri tamamıyla doldurulmamış her seçim çevresinde, her partinin bakiye geçerli oylarını gösteren sayının, o seçim çevresinin seçim sayısına oranı bulunmakta ve bu seçim çevreleri her parti için ayrı ayrı olmak üzere bu yüzde oranlarının büyüklüklerine göre, liste halinde sıraya konulmakta; daha sonra, her partiye ulusal seçim çevresinden düşen milletvekillikleri bu listelerin başından başlayarak verilmektedir.

Milletvekillikleri tamamıyla doldurulamamış bir seçim çevresi birden fazla parti listesinde yer aldığı takdirde boş milletvekillikleri partilerin o seçim çevresindeki bakiye oy sayılarının büyüklük sırasına göre verilmektedir. Bu suretle boş milletvekillikleri doldurulduktan sonra o seçim çevresinin adı diğer partilerin listelerinden silinmektedir.

Böylece belli seçim çevrelerinde bakiye oylardan partilere düşen milletvekillikleri belirlenince, bu milletvekillikleri parti aday listesindeki sıraya göre (oyların seçim çevresindeki değerlendirilmesinde milletvekili seçilenler hariç

¹⁹¹ Savcı, **1965 Seçimleri Üzerine Bir Analiz**, s.183.

tutularak) dağıtılmaktadır. Daha sonra yüksek seçim kurulu, seçilen milletvekillerinin adlarını her partinin genel başkanlığına derhal yazıyla bildirmektedir¹⁹².

1965 seçimleri öncesinde kabul edilen yenilikler “Ulusal Artık” sistemi ile sınırlı değildir. Bu seçimler öncesinde AP’nin karşı çıkışlarına rağmen diğer tüm partilerin desteğiyle “Birleşik Oy Pusulası”nın kullanılması kuralı da yeni yasada yer almıştır. Buna göre; daha önceki seçimlerde olduğu gibi her parti için ayrı ayrı hazırlanmak yerine bu seçimlerde, seçime girmeye ehil bütün partilerin resmi adaylarını parti sırasıyla ve partilere ayrılmış özel sütunlarda göstermek üzere ihtiva eden bir tek listenin yapılmasına; seçmenin, bu liste içinde beğendiği parti sütununu bir özel seçim mührü ile mühürleyerek o tek pusulayı sandığa atması yoluna gidilmiş; okuma – yazma bilmeyen seçmenlerin yanılmayarak mührü beğendiği parti sütunu üzerine basabilmesi için de her partiye ait sütunun üzerine, o partinin sembolü konulmuştur.¹⁹³

Bu seçimler öncesinde seçim yasasına getirilen yenilikleri siyasi partiler yasasının izlediği, adayların saptanmasında “ön seçim sistemi”nin getirildiği görülmektedir. 13 Temmuz 1965 tarih ve 643 sayılı Siyasal Partiler Yasası’nın 29.ncu maddesinde “siyasi partilerin TBMM üyeliği için yapılacak seçimlerde gösterecekleri adaylar her seçim çevresinde parti seçmen kütüğüne kayıtlı bulunan bütün parti üyelerinin katılabilecekleri bir ön seçimle tespit edilir.” şeklinde ifadesini bulan önseçim uygulamasının “dar önseçim” olarak mı “geniş önseçim” olarak mı

¹⁹² Araslı, **Seçim Sistemi Kavramı ve Türkiye de Uygulanan Seçim Sistemleri (1876-1987)**, .267.

¹⁹³ Bir seçimi her ne pahasına olursa olsun kazanma ihtirasından ötesini düşünmeyen partizanların seçimlere getirdikleri türlü liste oyunlarından kurtulmak için bu seçimlerde, birleşik liste denilen bir usule gidilmiştir. Gerçekten, partilerin her birinin, üzerinde kendi adları ve remizleri bulunan kendi oy listelerini kullandırmaları türlü seçim hilelerine yol açıyordu. Bunun en yaygın usulü de şu oluyordu: Bütün partiler, seçmene kolaylık olsun diye ve özellikle, okuma yazma bilmeyen sempatizanları sandık başında şaşırtmasın diye, kendi aday listelerini, daha önceden, seçmenin ayağına kadar giderek dağıtıyorlardı. Ayrıca da, birbirine pek rakip olan partiler, rakiplerinin, kendilerinden önce dağıtmış buldukları aday listelerini para ile satın alarak topluyorlar ve seçmenin elinde, yalnız kendi aday listelerinin bulunmasını sağlamaya uğraşıyorlardı. Bundan başka, sırf kendi aday listelerinin sandığa atılmasını sağlayıcı tedbirlere de başvuruyorlardı. Bu suretle, partiler arasında bir “aday listesi dağıtma ve toplama” yarışı, savaşı açılmış bulunuyordu. Bu savaş, korkutmalar ve kandırmalar yoluyla, seçimin samimiliği prensibini, yani seçmenin, bütün meseleler üzerinde tam bir aydınlanma sonucu tespit edeceği aday ve partilere oy verme serbestliği prensibini bozuyordu. İşte bundan kurtulmak için, 1965 seçimlerinde partilerin kendi adlarına, kendi aday listelerini düzenleyip dağıtmaları usulüne son verildi. Bkz. Savcı, “**1965 Seçimleri Üzerine Bir Analiz**” s.189.

yapılacağı yoğun tartışmalara sebep olmuş ancak 1965 seçimleri tartışmalar sona ermeden “*dar önseçim*” kurallarına uygun olarak yapılmıştır.¹⁹⁴

1965 Milletvekili Genel Seçimi Sonuçları

Partiler	Aldığı oy sayısı	Geçerli oya oranı (%)	Kazandığı milletvekili
AP	4.921.235	52.9	240
CHP	2.675.785	28.7	134
MP	582.704	6.3	31
YTP	346.514	3.7	19
TİP	276.101	3.0	14
CKMP	208.696	2.2	11
Bağımsızlar	296.523	3.2	1

Kaynak: Devlet İstatistik Enstitüsü, **1950-1965 Milletvekili ve 1961-1964 Cumhuriyet Senatosu Üye Seçimleri Sonuçları**, s. XXXVI-XXXVII

Yapılan seçimler sonucunda, AP'nin, tek başına oyların % 53'ünü toplayarak 240 milletvekili çıkarırken, CHP'nin % 29'a ulaşabilen oylarıyla ancak 134 milletvekili çıkarabildiği; bunun yanında ulusal artık sisteminin yardımıyla ilk kez sosyalist bir parti olan Türkiye İşçi Partisi'nin (TİP) parlamentoya temsilci gönderebildiği görülmüştür. Bu seçimle ilgili olarak yapılacak bir değerlendirme de “*ulusal artık*” sistemine rağmen gene'de bir kutuplaşmanın oluşmasıyla ilgili olmalıdır. Şöyle ki; seçime giren bütün partiler oyları bölüşmüş ve sandalye kazanmıştır. Bu daha çok, ulusal artık yöntemi ile kuvvetlendirilmiş orantılı temsilin sonucu olmasına rağmen bu seçim sistemi büyük oy paylarını ve sandalye sayılarını gene'de iki büyük partiye vermemelik edememiş hatta bu büyük partilerden birisinin oyların % 53'ünü alarak iktidara gelmesine engel olamamıştır. Ana

¹⁹⁴ Yapılan seçimlerde, seçmenlerin bir bölümünün “önseçim”(primary election) sistemi yüzünden sandık başına gitmeyi boş saydıkları görülecektir. Bundan önceki seçimlerde asıl seçmen parti içinde aday saptanması usulü ile fazla ilgilenmezdi. Çünkü bu safhayı bilmezdi. Önüne getirilen listenin parti içinde nasıl bir azınlık tarafından, nasıl entrikalarla düzenlendiğinin pek farkında değildi. Bu sebeple, önüne getirilen listeyi seçim sandığına atarken kendisine, ne de olsa millet temsilcilerini kendisinin gösterdiği bilinci hasıl olmuş oluyordu. Şimdi ise parti içi aday saptanması usulü kanunlaşıyordu. Bu ise seçmenlerde, seçimin, kendisinin dışında tespit edilen adayların adını sandığa atmaktan ibaret bir mekanik rolden başka şey olmadığı duygusunu uyandırdı. Millet, temsilcisini kendisinin gösterdiği hakkındaki bilincini gölgeledi. Bu sebeple bir çok seçmen seçim sandığı başına gitmeyi beyhude, hatta haysiyetine sığmaz sayacaktır. Bkz. Savcı, “**1965 Seçimleri Üzerine Bir Analiz**” s.190.

muhalefet partisi de oyların % 29'una yakın bir payını almıştır. Bu şekilde orantılı bir temsilin en koyu biçimlerinden birisi dahi uygulansa, bunun, nihayet küçük partilere de bir miktar şans getirdiği ve fakat iktidar bölünmesine yüzde yüz bir kesinlik ile yol açmadığı, iktidarın, gene de tüm olarak bir partide kalması imkânının mevcut olduğu, yeter ki, büyük partilerden birisinin, seçim sırasında seçmeni etkileme faktörlerini iyi tayin edebilmesinin şart olduğu gerçekleri ortaya çıkmıştır. Bunun üzerine, bu kutuplaşmanın, küçük partileri silme anlamında değil, fakat onların, iktidarı bölmelerini önleyerek, seçmeni en iyi etkileyen bir partinin iktidara gelmesi; bu işte ondan daha az başarılı olanın da ana muhalefeti oluşturması, öteki küçük partilerin de kendi küçük payları ile seslerini duyurma güçlerini gene de muhafaza edebilmeleri anlamında olduğu anlaşılmıştır.¹⁹⁵

3.2.1.3. 1969 Seçimleri

Milli artık yöntemine başından karşı çıkan ve kanunlaşmaması için çalışan AP, 20 Mart 1968 tarihinde 1036 sayılı Kanun'u Meclislerden geçirerek, seçim yönteminin yeniden değiştirilmesini sağlamıştır. Böylece Milletvekili Seçimi Kanunu ve Cumhuriyet Senatosu Üyeleri Seçimi Kanunu, 1036 sayılı Kanun ile yeniden değiştirilerek, barajlı d'Hondt uygulaması getirilmiştir. Ancak, 1036 sayılı Kanun'un baraj uygulamasıyla ilgili fıkraları, Anayasa Mahkemesi'nin 6 Mayıs 1968 tarihli kararı ile iptal edilmiş ve böylece baraj uygulaması kalkarak barajsız d'Hondt yöntemine geçilmiştir. Bundan sonra, 1969, 1973 ve 1977 yıllarında yapılacak olan üç genel seçimde uygulanacak olan bu yönteme göre, seçim çevrelerinde seçime katılan partilerin aldıkları geçerli oylar alt alta yazılmış, bu rakamlar önce 1'e, sonra 2'ye, sonra 3'e ... o seçim çevresinden çıkacak milletvekili sayısına ulaşıncaya kadar bölünmüş, daha sonra elde edilen sayılar büyükten küçüğe doğru sıralanarak, milletvekillikleri bu payların sahibi olan partilere rakamların büyüklük sırasına göre dağıtılmıştır.¹⁹⁶

Bu yöntemle, 12 Ekim 1969 günü yapılan milletvekili genel seçimleri sonuçları aşağıda gösterilmiştir.

¹⁹⁵ Savcı, "1965 Seçimleri Üzerine Bir Analiz", s.183.

¹⁹⁶ TBMM Enformasyon Müdürlüğü, **Dünya'da ve Türkiye'de Seçim Sistemleri**, s. 25

1969 Milletvekili Genel Seçimi Sonuçları

Partiler	Aldığı oy sayısı	Geçerli oya oranı (%)	Kazandığı Milletvekili
AP	4.229.712	46.3	256
CHP	2.487.006	27.4	143
CGP	597.818	6.6	15
MP	292.961	3.2	6
MHP	275.091	3.0	1
TBP	254.695	2.8	8
TİP	243.631	2.7	2
YTP	197.929	2.2	6
Bağımsızlar	511.023	5.6	13

Kaynak: Devlet İstatistik Enstitüsü, 14 Ekim 1973 Milletvekili ve Cumhuriyet Senatosu Üyeleri Seçim Sonuçları, Ankara:1974, s. 6-7

Barajsız d'Hondt sisteminin uygulandığı 1969 seçimleri birkaç önemli özelliği bünyesinde toplayan bir seçim olarak göze çarpmaktadır. Bu seçimler, 1965 yılı seçimleriyle karşılaştırıldığında yeni kurulanlar dışında kalan tüm partilerin oy oranlarının düştüğü görülmektedir. Sadece Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi'nin yeni bir isim almış hali olan Milliyetçi Hareket Partisi oylarında düşük oranda da olsa artış meydana gelmiştir. Bu seçimlerde 1965 seçimlerine göre AP'nin oy oranı yaklaşık % 6, CHP'nin oy oranı ise yaklaşık % 1.4 oranında düşüş göstermesine karşılık, AP' nin TBMM'deki sandalye sayısı 240'tan 256'ya, CHP'nin sandalye sayısı da 134'ten 143'e çıkmıştır. Bu seçimlerde de AP yine tek başına iktidar olabileceği çoğunluğu yakalamıştır. 1967 yılında CHP'den ayrılarak kurulan ve oy oranı % 6.6 düzeyinde olan Cumhuriyetçi Güven Partisi'nin de, gerek CHP gerekse oyları gerileme gösteren diğer partiler olan Millet Partisi, Yeni Türkiye Partisi ve Adalet Partisi'nin oylarının azalmasında etkisi olduğu söylenebilir. Bu seçimlerle, % 2.8'lik oy oranı ile sekiz milletvekilliği kazanan bir diğer yeni kurulmuş parti de Türkiye Birlik Partisi'dir (TBK). 1950 yılından 1995 yılı seçimlerine kadar bağımsızların en yüksek oy oranına sahip olduğu seçimlerde % 5.6 ile 1969 seçimlerdir. Diğer partilerin oy kaybında bağımsızların oy oranındaki artışın etkisi olduğu da açıktır. 1969 seçimlerinin bir diğer önemli özelliği de, 1950 yılından

günümüze kadar yapılan seçimler içinde, seçime katılım oranının % 64.3 ile en düşük olduğu seçim olmasındır.¹⁹⁷

Seçim sonuçları partilerin aldıkları temsil güçleri açısından da değerlendirilebilir. Buna göre, AP 256 üyelikle %56.9, CHP 143 üyelikle %31.8, Cumhuriyetçi Güven Partisi 15 üyelikle %3.3, Millet Partisi 6 üyelikle %1.3, Milliyetçi Hareket Partisi 1 üyelikle %0.2, Türkiye Birlik Partisi 8 üyelikle %1.8, Türkiye İşçi Partisi 2 üyelikle %0.4, Yeni Türkiye Partisi 6 üyelikle %1.3 temsil oranı elde etmişlerdir.

1969 Seçimleri, 1980 öncesinde uygulanan nispi temsil seçim sistemleri içerisinde partilerin aldıkları oy oranları ile temsil oranları arasındaki farklılığın %10.4 oranı ile en yüksek düzeyde gerçekleştiği seçimler olmuştur. 1969 seçimleri sonucunda AP % 10.4, CHP % 4.4 oranında aşırı; CGP % 3.3, MP % 1.9, MHP % 2.8, TBP % 1, T İP % 2.3 ve YTP % 0.9 oranında eksik temsil edilmişlerdir.

Sonuçta, temsilciliklerin %56.8'ini kazanan AP tek başına hükümet kurabilecek bir çoğunluk elde etmiştir. Ancak 1970 yılında AP içindeki bölünmeler sonucunda, hükümet istikrarı bir türlü sağlanamamıştır.¹⁹⁸

3.2.1.4. 1973 Seçimleri

1970'lerin başında dünya ülkelerinin yaşadığı ekonomik krizin Türkiye'ye de yansması ve o sırada iktidar olan hükümetin, hem bu ekonomik sorunlara hem de bundan kaynaklanan siyasal ve sosyal olaylara çözüm getirememesi 12 Mart 1971 tarihinde Türk Silahlı Kuvvetleri'nin yönetime bir muhtıra¹⁹⁹ vermesine sebep olmuş

¹⁹⁷ Türkiye Genç İşadamları Derneği, **2000'li Yıllara Doğru Türkiye'nin Önde Gelen Sorunlarına Yaklaşımlar :Seçim Sistemi**, s. 30-31.

¹⁹⁸ Bakır - Küçüköğlü - Pehlivan, "Seçim,Seçim Sistemleri ve Türkiye'deki Uygulamaları" s. 109

¹⁹⁹ 12 Mart Darbesi, [Türkiye Cumhuriyeti](#) tarihinde meydana gelen ikinci [askeri darbe](#) eylemidir. 1971 yılında [12 Mart](#) günü saat 13.00'da [TRT](#) radyolarından okunan aşağıdaki bildiri ile ilan edilmiştir: "*Meclis ve Hükümet, süregelen tutum, görüş ve icraatı ile yurdumuzu, anarşi, kardeş kavgası, sosyal ve ekonomik huzursuzluklar içine sokmuş, Atatürk'ün bize hedef verdiği çağdaş uygarlık seviyesine ulaşmak ümidini kamuoyunda yitirmiş ve anayasasının öngördüğü reformları tahakkuk ettirememiş olup, Türkiye Cumhuriyeti'nin geleceği ağır bir tehlike içine düşürülmüştür.*" Genelkurmay Başkanı Orgeneral [Memduh Tağmaç](#), Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral [Faruk Gürler](#), Hava Kuvvetleri Komutanı Orgeneral [Muhsin Batur](#) ve Deniz Kuvvetleri Komutanı Oramiral [Celal Eyiceoğlu](#)'nun imzasını taşıyan muhtıra şu maddelerden oluştu:1- Meclis ve hükümet, süregelen tutum, görüş ve icraatlarıyla yurdumuzu anarşi, kardeş kavgası, sosyal ve ekonomik huzursuzluklar içine sokmuş, Atatürk'ün bize hedef verdiği uygarlık seviyesine ulaşmak ümidini kamuoyunda yitirmiş ve anayasasının öngördüğü reformları tahakkuk ettirememiş olup, Türkiye Cumhuriyeti'nin geleceği ağır bir tehlike içine düşürülmüştür.2- Türk milletinin ve sinesinden çıkan Silahlı

ve 14 Ekim 1973'deki seçimlere kadar sürecek bir “*ara rejim*” yaşanmıştır. Bu ara rejimde, Parlamento ve Silahlı Kuvvetler destekli hükümetler (Erim, Melen ve Talu) görev yapmış, parlamento ve siyasal partiler feshedilmiş olmakla birlikte, aslında ülke sıkıyönetimle ve ayrı – askeri bir rejimle yönetilmiştir.

1973 seçimlerinden önce, 26 Haziran 1973 tarih ve 1783 sayılı kanunla 306 sayılı kanuna eklenen ve hem milletvekili, hem de Cumhuriyet Senatosu üyelerinin seçiminde kullanılan 33. madde ile tercih oyu geliştirilmiş ve bu durum, partilerin kazandıkları milletvekilliklerinin adaylara dağıtımında daha farklı bir yöntem kullanılmasını gerektirmiştir. Bunun için de partilerin aday listelerindeki sıra esas alınmaktadır. Önce adayların adları birleşik oy pusulasındaki sıraya göre alt alta yazılmakta; bunların hizalarına da aldıkları tercih oyu miktarı işaretlenmektedir. Tercih oylarının hesaba katılması için iki koşulun gerçekleşmesi gerekmektedir. Bunlardan birincisi, adayların adları hizasındaki tercih işaretleri toplamının, aday listesinde bulunduğu siyasi partiye, o seçim çevresinde verilmiş geçerli oyların 2, 3, 4 ve 5 milletvekili çıkaran seçim çevrelerinde yarısına, 6, 7, 8, 9 ve 10 milletvekili çıkaran seçim çevrelerinde üçte birine, 11, 12, 13, 14 ve 15 milletvekili çıkaran seçim çevrelerinde dörtte birine, 16,17,18,19 ve 20 milletvekili çıkaran seçim çevrelerinde beşte birine, 21 ve daha çok milletvekili çıkaran seçim çevrelerinde altıda birine ve daha fazlasına ulaşmasıdır. İkinci koşul ise, bu oranlara ulaşsa dahi bir adayın aldığı tercih işaretlerinin sayısını 5.000'den az olmamasıdır.

Tercih işaretleri bu koşullara uyan adayların adları ve her parti için ayrı ayrı ve aldıkları geçerli tercih işaretleri toplamalarının büyüklüklerine göre sırayla ayrı bir sütuna yazılmaktadır. Bu yazım sırasında 648 sayılı kanunun 31/2 maddesi gereğince, partilerin yetkili merkez organlarınca gösterilen adaylar tercih işareti almamış veya yukarıda gösterilen miktardan az almış olmalarına bakılmaksızın parti listesindeki sıralarını aynen korumaktadır. Ancak, bu adayların aldıkları geçerli tercihlili oyların miktarı, yukarıda gösterilen oranlara ulaştığı takdirde bunlara da

Kuvvetleri'nin bu vahim ortam hakkında duyduğu üzüntü ve ümitsizliğini giderecek çarelerin, partilerüstü bir anlayışla meclislerimizce değerlendirilerek mevcut anarşik durumu giderecek anayasanın öngördüğü reformları Atatürkçü bir görüşle ele alacak ve inkılap kanunlarını uygulayacak kuvvetli ve inandırıcı bir hükümetin demokratik kurallar içinde teşkili zaruri görülmektedir.3- Bu husus süratle tahakkuk ettirilemediği takdirde, Türk Silahlı Kuvvetleri kanunların kendisine vermiş olduğu Türkiye Cumhuriyeti'ni korumak ve kollamak görevini yerine getirerek, idareyi doğrudan doğruya üzerine almaya kararlıdır. Bkz. http://tr.wikipedia.org/wiki/12_Mart_Muht.

tercih işaretleri sütununda yer verilmektedir. Bundan sonra her seçim çevresinde partilere düşen milletvekilliği sayısı kadar, milletvekili bu sütunun başından itibaren sayılmak suretiyle seçilmiş kabul etmektedir²⁰⁰.

1950'den beri yapılan seçimler arasında oyların en fazla parçalandığı²⁰¹ seçimler olan 1973 seçimlerinde CHP tahminleri alt üst ederek 180'i aşkın milletvekili ile birinci parti olurken, AP umulmadık bir oy kaybıyla 150 dolaylarında milletvekili çıkarmıştır. Bu sonuçlarıyla 1973 seçimleri, Türk siyasi hayatında o güne değin pek sorgulanmadan benimsenmiş olan “iki partili sistem” yargısına gölge düşmesine sebep olmuştur. Çünkü bu seçimden sonra 1960'ların başında istisnai bir durum gibi görülen “koalisyon yönetimleri” kural haline gelmiştir.²⁰²

1973 Milletvekili Genel Seçimi Sonuçları

Partiler	Aldığı oy sayısı	Geçerli oya oranı (%)	Kazandığı milletvekili
CHP	3.570.583	33.3	185
AP	3.197.897	29.8	149
DP	1.275.502	11.9	45
MSP	1.265.771	11.8	48
CGP	564.343	5.3	13
MHP	362.208	3.4	3
TBP	121.759	1.1	1
MP	62.377	0.6	-
Bağımsızlar	303.218	2.8	6

Kaynak: Devlet İstatistik Enstitüsü, **14 Ekim 1973 Milletvekili ve Cumhuriyet Senatosu Seçim Sonuçları**, s. 6-7

1973 seçimlerinin, Türk siyasal yaşamı açısından bir dönüm noktası olduğunu da belirtmeden geçmemelidir. Bu seçimlerin ilk özelliği seçime katılma oranında görülen artıştır. Aslında bu artış, ordunun siyasete karışmasını benimsemeyen seçmenlerin tutumundan doğmaktadır. Aynı biçimde katılma oranında bir artış da 1960 eyleminden sonra yapılan 1961 seçimlerinde görülmektedir. Her iki seçime

²⁰⁰ Araslı, **Seçim Sistemi Kavramı ve Türkiye de Uygulanan Seçim Sistemleri (1876-1987)**, s.271.

²⁰¹ Tekeli, **Cumhuriyet Döneminde Seçimler**, s.1816.

²⁰² CHP - MSP koalisyon hükümeti ile başlayan bu dönem daha sonra AP – MSP - MHP - CGP koalisyon hükümeti ile devam ederek (CGP daha sonra çekilmiştir) Haziran 1977 seçimlerine gidilecektir.Bkz. Araslı, **Seçim Sistemi Kavramı ve Türkiye de Uygulanan Seçim Sistemleri (1876-1987)**, s.271.

katılma oranı da seçmenlerin, ordunun siyasal yaşama karışmasına karşı olumsuz bir tutum takındığını belirtmektedir.

Öte yandan, sağın değişik kanatlarının 1973 seçimlerine kendi siyasal örgütleriyle katıldıkları görülmüştür. Her ne kadar Milli Nizam Partisi Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılmışsa da, onun uzantısı olan Milli Selamet Partisi bu kez hiçbir kısıtlama ile karşılaşmamıştı. Hiç kuşkusuz bu durum Türk demokrasisi açısından sağlıklı bir göstergedir.

Türk toplumsal yapısındaki önemli değişiklikleri yansıtan 1973 seçimlerinin bir başka önemli niteliği sınıfsal ayrılıkların seçim uğraşındaki görüntüleridir. Seçim öncesi AP, burjuvazinin denetiminde olan o günkü toplumsal ve ekonomik yapının savunuculuğunu yapıyor, buna karşı solcular egemen olan toplumsal ve ekonomik yapıya, köylü ve işçi sınıflarıyla, gecekonducularda yaşayan gruplar adına şiddetle saldırmışlardır. “Devletçi – Seçkinci” yaklaşımıyla kendi ideolojik modeline göre yarattığı toplumsal yapıya artık Cumhuriyet Halk Partisi de karşı çıkmaktadır. Solcu bir nitelik kazanan CHP kendi eseri olan toplumsal ve ekonomik yapıyı değiştirmek için seçmenden oy istemiştir. İlginç olan nokta bu yeni yaklaşımın demokrasi adına geliştirilmiş olmasıdır. 1923’den beri oluşan toplumsal ve ekonomik değişimler sonucu “devletçi – seçkinciler” ile “gelenekçi – liberaller” arasındaki yapay karşıtlık artık bitmiş, bu karşıtlık toplum içindeki belli sınıflar tarafından desteklenen anlamlı bir sağ kanat-sol kanat ayrımına dönüşmüştür. Türk siyasal yaşamında 1973 seçimlerinin yeni bir dönemi belirlediğini savunma sebebi bu olmaktadır. Sadece burjuvazi değil onun kaçınılmaz karşıtı olan işçi sınıfı da Türk toplumunda önemli bir siyasal, ekonomik ve toplumsal güç niteliği kazanmış ve bu gelişme 1973 seçimleri sonuçlarında gözlenebilmiştir.²⁰³

3.2.1.5. 1977 Seçimleri

1977 seçimleri her açıdan 1973 seçimleriyle aynı kurallara göre yapılmıştır. Bu seçim sonuçları aşağıdaki gibidir:

²⁰³ Emre Kongar, **İmparatorluktan Günümüze Türkiye’nin Toplumsal Yapısı**, Cilt:2, Ankara, Remzi Kitabevi, 1993, s.245

1977 Milletvekili Genel Seçimi Sonuçları

Partiler	Aldığı oy sayısı	Geçerli oya oranı (%)	Kazandığı milletvekili
CHP	6.136.171	41.4	213
AP	5.468.202	36.9	189
MSP	1.269.918	8.6	24
MHP	951.544	6.4	16
CGP	277.713	1.9	3
DP	274.484	1.9	1
TBP	58.540	0.4	-
TİP	20.565	0.1	-
Bağımsızlar	370.035	2.5	4

Kaynak: Devlet İstatistik Enstitüsü, **5 Haziran 1977 Milletvekili Seçimi Sonuçları**, Ankara, 1978, s. 2-3

Bu seçimler sonucunda CHP²⁰⁴ 213 üyelikle % 47,3, AP 189 üyelikle % 42, MSP 24 üyelikle % 5,3, MHP 16 üyelikle % 3,6, CGP 3 üyelikle % 0,7 ve DP 1 üyelikle % 0,2 temsil oranına sahip olmuşlardır.

1977 seçimleri sonucunda CHP % 5,9 ve AP %5,1 oranında fazla; MSP %3,3, MHP %2,8, CGP %1,2 ve DP ise %1,7 oranında eksik temsil edilmişlerdir.

1977 milletvekili sonuçları, oyların iki büyük partide toplanma eğilimini yansıtmıştır. Nitekim AP ve CHP birlikte 1969 seçimlerinde %73,9, 1973 seçimlerinde %63,1 oranında oy almışken, bu seçimlerde bu iki partinin oy toplamı %78,3'e yükselmiştir.²⁰⁵

1977 seçimlerine gerek CHP'nin gerekse AP'nin oy oranı bir önceki seçimlere göre artmış ve sırasıyla % 41,4 ve % 36,9 düzeyinde gerçekleşmiştir. DP'nin oy oranı büyük ölçüde düşerken, MSP'nin oy oranında da azalma olmuş, MHP ise bu seçimlerde oy oranını yaklaşık iki katına çıkarmıştır. Ancak elde edilen oy oranları yine hiçbir partinin tek başına iktidara gelmesine olanak tanımadığından ilk olarak bir ay süreyle CHP azınlık hükümeti görev yapmış, sonrasında ise AP,

²⁰⁴ 1973 ve 1977 Seçimleri'nde Ecevit'in liderliğindeki CHP, 'tarihî yanığı' söylemi ile halkla barışmaya çalışmış ve câzip sloganlarla kitleleri sürükleyerek başarılı olmuştur. Buna karşılık uzun süre iktidarda kalamayan Ecevit, 1977 Seçimleri'nde ayrıca 'Kıbrıs Fatihi' unvanını da kullanmıştır. Bkz. H.Celal Güzel, "Seçimlerin Ana Temaları", Radikal Gazetesi, 6.7.2007.

²⁰⁵ Alekserov- Ersel- Sabuncu, **Seçimden Koalisyonla Siyasal Karar Alma**, s. 199.

MHP ve MSP'nin oluşturduğu II. Milliyetçi Cephe Hükümeti görevi devralmış ve 1978 yılına kadar devam etmiştir. 1978 yılında Cumhuriyet Halk Partisi, CGP ve DP'nin desteğiyle hükümeti kurmuş ancak Ekim 1979'da yapılan ara seçimlerde bütün milletvekilliklerini AP'nin kazanması üzerine görevi bırakmıştır. 1979 yılı sonunda ise AP, bir parti desteğiyle hükümeti kurmuş ancak bu sefer de 12 Eylül 1980 müdahalesi söz konusu olmuştur.²⁰⁶

²⁰⁶ Türkiye Genç İşadamları Derneği, **2000'li Yıllara Doğru Türkiye'nin Önde Gelen Sorunlarına Yaklaşımlar :Seçim Sistemi**, s. 33-34.

SONUÇ

Seçim sistemi bir seçimin sonucunu ve demokratik niteliğini belirleyen en önemli etkidir. Sistemin özelliğine göre bir ülkenin yönetim yapısı şekillenecek, yöneticilerinin temsil yeteneği ve gücünün demokratik meşruiyetini tayin edilecektir. Seçim sistemlerini bir ülkenin anayasası kadar önemli kılan sebep de budur.

Temsili demokrasinin ortaya çıkması ve seçimlerle birlikte seçim sistemleri de gündeme gelmiş ve ideal sistem arayışları bundan sonra hızlanmıştır. Zira temsili demokrasinin yegâne aracı seçim ise seçimlerin demokratik sonuçlar doğurması ve beklenen neticeleri meydana getirmesinin en önemli aracı da uygulanan seçim sistemidir. Bu nedenle seçim sistemleri sürekli tartışma konusu olmuş ve bunun sonucunda muhtelif yöntemler ortaya atılmıştır.

Seçim sistemleri genel olarak üç ana kategoride toplanmaktadır. Eşitlik ve adalet ilkelerine dayanan nispi temsil sistemleri, fayda ve istikrar ilkesine ağırlık veren çoğunluk sistemleri ve bu iki tip arasında yer alan karma seçim sistemleridir. Karma sistemler, nispi temsil ve çoğunluk sistemine ait ya da her iki sistemde bulunmayan unsurların birleştirilmesi yoluyla üretilebilmektedir.

Nispi temsil sistemleri, oyların sandalyelere dönüştürülmesinde artık-eksik temsil durumunu en aza indirerek temsilde adaleti sağlamaya çalışır. Çoğunluk sistemleri ile bir nispi temsil sisteminin, nispiyet derecesini azaltmak amacıyla üretilmiş karma seçim sistemleri ise büyük oranlarda artık-eksik temsil doğurarak aşırı yapay çoğunlukların ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Hangi seçim sisteminin daha demokratik olduğu konusunda teorik olarak kesin bir değerlendirme yapılmamakla beraber demokratik seçim ilkelerinin kurumsallaşmış olduğu istikrarlı demokrasilerin çoğunda demokrasilerdeki eğilimin yönünü göstermektedir.

Türkiye'deki seçim ve seçim sistemlerinin gelişim gözden geçirildiğinde demokratik seçimin zorunlu şartlarının ancak 1950'den sonra sağlanabildiği görülmektedir. Tek partili süreçten günümüze kadar birçok seçim sistemi uygulanmış fakat hiç biri kalıcı olmamıştır. Her bir seçim sisteminin ardından bir yenisinin

denenmesi, bu konudaki arayışların boyutunu göstermektedir. Tek partili süreçte Türkiye’de yapılan altı seçim, siyasal iktidarın biçimlendirilmesi açısından tanımlanan seçimlerin genel niteliklerine uymamaktadır. Bu süreçte seçimler, iki dereceli basit çoğunluk sistemine göre yapılmıştır.

Çok partili süreçle birlikte, tek partili sürecin tartışma konularından biri olan seçimlerin tek turlu yapılması için çalışmalar başlatılmış ve tek turlu milletvekili seçimi kabul edilmiştir.1946–1960 döneminde seçim sistemine köklü değişiklikler getirilmiştir. Seçimler, tek turlu olduğu gibi, gizli oyla açık sayım esası kabul edilmiştir. Çoğunluk sistemine dayanan bu seçimlerin özelliği, siyasal partilerin aldıkları oy oranı ile parlamentoda temsil edilmeleri arasındaki oran da adaletsizliğin belirginliğidir. Çoğunluk sisteminin orantısız ve adil olamayan sonuçları bloke liste uygulanmasıyla daha da belirgin hale gelmiştir. Bu usulde bir seçim çevresinde çok bir farkla da olsa oyların nisbi çoğunluğunu alan parti bütün milletvekilliklerini almaktadır. 1950, 1954 ve 1957 seçimlerinde, seçim sisteminin bu özellikleri açık bir şekilde görülmektedir. 1946–1960 döneminde oylar ve sandalyeler iki büyük parti (DP-CHP) arasında paylaşılmıştır. Seçime giren diğer partiler, uygulanan bu sistemde gelişme gösterememiştir. Bu olumsuz etkilerine karşılık, listeli basit çoğunluk sistemi, uygulandığı dönem boyunca uzun ömürlü ve güçlü iktidarların kurulmasına yol açmıştır.

1960–1980 döneminde nispi temsil sistemine geçilmiştir.1961 seçimleri ile seçimlerde baraj uygulaması başlatılmış ve bu seçim barajlı d’Hondt sistemi ile yapılmıştır. 1965 seçimlerinde milli bakiye sistemi ve 1969 seçimlerinde ise barajsız d’Hondt sistemi uygulanmıştır. Bu dönemde, Türk siyasal hayatı ilk kez koalisyon hükümetleriyle tanışmıştır. İki meclisli sisteme geçilmesi de, dönem içerisinde yapılan değişiklikler arasındadır.1960–1970 döneminde parlamentodan 12 seçim kanunu geçirilmiştir, başka bir deyişle her seçim döneminde, seçim ile ilgili kanunların değiştirildiğini söylemek mümkündür. Türkiye’de uygulanmış seçim sistemleri arasında “*nispilik derecesi*” en yüksek olan sistem, 1960–1980 arasında yürürlükte olan nispi sistemdir. 1961 seçimlerinde uygulanan barajlı d’Hondt, bir seçim çevresinde seçim sayısını aşamayan partileri sandalye paylaşımına katmadığı için bu dönemin (1961–1980) en orantısız seçimi olarak değerlendirebiliriz. 1965 seçimlerinde uygulanan Milli artık sistemi küçük partileri en çok yararlandıran seçim

sistemi olmuştur. 1969–1973–1977 seçimlerinde uygulanan barajsız d’Hondt sistemi ise büyük partilere biraz avantaj sağlamakla beraber, küçük partileri de koruyucu nitelikli sonuçlar doğurmuştur.

Çoğunluk sisteminin uygulandığı 1946–1960 arasında Türkiye’de tipik iki-parti sisteminin olduğunu görmekteyiz. Bu dönemde, seçimlerde genellikle üç veya dört parti yarışmıştır. Buna karşılık toplam oyların ve sandalyelerin % 90’ı aşan kısmını iki parti (DP-CHP) almıştır. Bütün seçimlerde bu iki parti, iktidar için yarışırken, üçüncü bir parti hiçbir şekilde iktidara aday olması bir yana, diğer iki partinin başarısını tehdit edebilecek bir gelişmede gösterememiştir. Bu özellikler, iki-parti sisteminin varlığı için gerekli ve yeterli şartları sağlamaktadır. DP ve CHP dışında, parlamentoda temsil edilen MP ve HP gibi küçük partiler, iki büyük partiden birini tek başına hükümet etme imkânından mahrum edecek pazarlık gücüne, sahip olmadıkları için parti sistemini de etkileyememişlerdir. Bununla beraber 1950–1960 yılları arasında DP’nin sürekli iktidarda kalmış olması bu dönemin parti sisteminin bir “*hakim parti sistemi*” olup olmadığı tartışmasını ortaya çıkarmıştır.²⁰⁷ 1957 seçimlerinde DP ve CHP ‘nin oyları arasındaki farkın % 7 oranının altına düşmesi iktidarın el değiştirebileceğinin bir göstergesi ve DP için ise bir ihtar olarak kabul edilmekteydi.²⁰⁸ Ancak 1960 da yarışmacı seçimler sürecinin kesintiye uğratılması bu dönemde parti sisteminin tabii bir süreç içerisinde ne yönde gelişeceğini izleme imkânını ortadan kaldırmıştır. Sonuç olarak, taşıdığı özellikler nedeniyle çoğunluk sisteminin uygulandığı 1946–1960 döneminde Parlamentoda iki partili bir yapının oluştuğunu rahatlıkla söyleyebiliriz.

Türk siyasi hayatının 1946–1960 arasındaki döneminde, acaba iki-parti sisteminin oluşumunda çoğunluk sisteminin etkisi olmuş mudur? Bu dönemde iki büyük partinin oylarını toplamı ortalama % 90 olarak gerçekleşmiştir. Seçim sisteminin sağladığı artık temsil nedeniyle parlamentodaki sandalye oranları ise % 98 civarındadır. Küçük partilerin ise oy ve sandalye oranları çok düşüktür. Sonuçlara baktığımızda, çoğunluk sistemi yerine nispi temsil sistemi uygulansa idi bile sistemin iki-partili bir yapı oluşturması kaçınılmaz gözükmektedir. Yapılan hesaplamalara

²⁰⁷ Oya ARASLI , *Seçim Sistemi Kavramı ve Türkiye’de Uygulanan Seçim Sistemleri (1876-1987)*, s.261.

²⁰⁸ Oya ARASLI , *Seçim Sistemi Kavramı ve Türkiye’de Uygulanan Seçim Sistemleri (1876-1987)*, s.261.

göre 1950–1954–1957 seçimlerinde sandalye paylaşımının nispi temsile göre yapılmış olması halinde bile DP tek başına iktidar olmakta ve CHP en büyük ikinci parti olmaktadır.²⁰⁹ Çünkü bu dönemin seçim sonuçları değerlendirildiğinde DP'nin toplam oyların salt çoğunluğunu elde ettiği görülmektedir. O halde 1950–1960 arasındaki dönemde yapılan seçimlerde ağırlıklı iki partili bir yapının oluşmasında çoğunluk seçim sisteminin ciddi bir etkisinin olmadığını söyleyebiliriz.

Kanaatimizce, 1950–1960 arasında Parlamentoda ağırlıklı iki partili bir yapının oluşmasında seçim sisteminden ziyade toplumdaki sosyal bölünmelerle açıklamak mümkündür. Siyasi Partiler aracılığıyla siyasi hayata yansıyan bu sosyal bölünme, bir merkez-kenar çatışmasından doğmuştur.²¹⁰ Ancak bu sosyal bölünmenin, sosyal sınıfları çatışmasıyla ilgisi yoktur. Türkiye’de merkez-kenar çatışmasına dayalı bu bölünme yapısı, toplumda uzun bir dönem içinde ortaya çıkmış ve çok partili siyasi hayata geçişle beraber başlayan yarışmacı seçimler aracılığıyla etkisini göstermiştir. Bu çatışmada merkezi, Cumhuriyet döneminde askeri ve sivil bürokrasiye dayanan CHP temsil etmekteydi. Devleti yöneten CHP’nin merkezi otoriteyi güçlendirme ve devrimleri yerleştirme çabalarına kenar bölgeler çeşitli şekillerde karşı çıkmışlardır. DP bu sosyal bölünmede merkezin dışında kalan “kenar”ın temsilcisi olmuştur. Böylece toplumda sosyal bir bölünmeye yol açan merkez-kenar çatışmasının siyasi hayattaki yansıması, CHP ve DP aracılığıyla ortaya çıkmıştır. CHP’nin geleneksel baskıcı yönetimi, halkın DP’yi desteklemesine ve sonuçta DP’nin siyasi zaferine yol açmıştır. Bununla beraber iki partili siyasi yapının en büyük etkeni olan toplumdaki sosyal bölünmenin merkez-kenar ve şehir-taşra gibi kriterlere dayandırılması yeterli olmaz. Tek parti döneminde yerleştirilmeye çalışılan devrimlere karşı toplumda oluşan ideolojik tepkiler demokratik bir ortamda DP içinde ifadesini bulmuştur.

1950–1960 arasında o günkü seçim sisteminin sağladığı imkânla büyük çoğunlukla tek başına iktidar olan siyasi parti (DP) sahip olduğu geniş yetkiler ve bu yetkileri dayandığı ezici sayısal çoğunlukla kullanım biçimi nedeniyle toplumda

²⁰⁹ Nermin Abadan UNAT, **Anayasa Hukuku ve Siyasi Bilimler Açısından 1965 Seçimlerinin Tahlili**, Ankara, Sevinç Matbaası, 1966. s.376.

²¹⁰ Üstün ERGÜDER, “**Siyaset Sosyolojisi Bakımından Seçim Analizi**”, Bülten, Türk Demokrasi Vakfı Yayın Organı, Ocak 1988, s.21

gerilim yarattı ve bu gerilim giderek rejim krizine dönüştü. Siyasi sistemimizin istikrarı önündeki en büyük engel siyasal gerilimin yüksekliğidir. Bu siyasal gerilim yönetimde istikrarın en fazla sağlandığı dönem olan 1950–1960 arasında yaşanmıştır. Oysa 1960’tan bu yana kullandığımız nispi seçim sistemleri küçük partileri’de belirli ölçüde parlamentoya sokarak siyasal gerilimi biraz düşürdü, fakat siyasal istikrarsızlık artarak devam etti. Bu da gösteriyor ki istikrar sadece seçim sistemi tercihi ile çözülemeyecek bir sorundur.

Seçim sistemlerindeki değişim talepleri genellikle muhalefet partileri tarafından daha çok dillendirilmektedir.1946 yılında DP nispi temsil sistemini savunur ve talep ederken, CHP çoğunluk sistemini kabul etmiştir. Aynı şekilde 1950 den sonra bu defa CHP nispi temsil sistemini isterken DP çoğunluk sistemini değiştirmemiştir.

Nispi temsil sisteminin uygulandığı 1961–1980 arasındaki dönemde, siyasi partiler alanında önemli gelişmeler olduğu görülmektedir. Özellikle 1961–1980 arasında parlamentodaki partilerin sayısında artış olmuştur. Bu ise toplumun farklı kesimlerini Parlamento’da temsil etme bağlamında nispi temsil sisteminin bir sonucudur.

Birçok partinin meclise girmesi koalisyon hükümetlerinin siyasi arenada yer almasına yol açmıştır.1960 askeri müdahalesiyle siyasi hayattaki varlığına son verilen DP’nin seçmen tabanına dayalı AP ile Yeni Türkiye Partisi kurulmuştur. 1960 öncesinden kalan CHP ve CKMP ile toplam dört partinin yarıştığı bu dönemin ilk seçimleri olan 1961 seçimlerinde bütün partiler güçleri oranında parlamentoda temsil imkânına kavuşmuştur.1961–1965 yılları arasında hiçbir partinin tek başına iktidar oluşturacak sandalyeye kavuşamamasından dolayı ülke koalisyon hükümetleriyle yönetilmiştir.

1965–1973 arasında nispi sistemin uygulanmasına (1965 ve 1969 seçimleri ile) rağmen bir partinin mutlak çoğunluğu elde ederek, nispi seçim sistemin tek başına hükümet kuracak güce ulaşmasını engellediği, çok partili sisteme ve koalisyon hükümetlerine neden olduğu teorilerinin ampirik olarak Türk Siyasi hayatında’da doğrulanmadığı görülmektedir.

1973–1980 arasındaki dönemde toplumdaki eski sosyal bölünme yapısı niteliği önemli ölçüde değişmiştir. Gerçektende bu dönemde ilk belirtileri 1969–1973

arasında görülen ve ancak 1973'ten sonra siyasi hayata yansıyan yeni bir sosyal bölünme yapısı ve seçmenlerin yeniden gruplaşması olgusu ortaya çıkmıştır. Türk parti sisteminde önemli ve sürekli bir değişimin gerçekleşmesi de bu yeni sosyal bölünme yapısı ve seçmen gruplaşmalarının siyasi hayata yansımalarıyla olmuştur. Toplumun içinde bulunduğu hızlı sosyo-ekonomik değişimin etkisiyle ortaya çıkan yeni sosyal bölünme yapısı 1970 öncesindeki merkez-kenar çatışmasının yerini almıştır.²¹¹ Bu bakımdan 1973 seçimleri, büyük partilerin seçmen tabanlarında ani ve keskin bir değişimi yansıtmaktadır. Bu seçim sonucunda 1950 den beri devam eden DP-AP üstünlüğü sona ermiştir.²¹² Bu üstünlüğü sona erdiren sebep Demokratik Partinin, AP'den kopması ve o zamana kadar büyük ölçüde DP ve AP içindeki temsil edilen dini karakterli oyları bünyesinde toplayan MSP'nin doğuşudur(1972).1977 de MHP'nin gücünü arttırmasıyla da Türk parti sisteminde önemli bir değişim olmuştur. CHP'nin seçmen tabanında da geleneksel merkez eğilimli seçmen karakteri yerini büyük ölçüde sosyo-ekonomik modernleşmeyle ortaya çıkan bu sosyal bölünme gruplarına bağlı seçmen karakterine bırakmıştır. Bu arada Ecevit faktörüyle, liderlerin bir partinin imajında ne kadar etkili olduğunun somut bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Sonuç olarak 1973–1980 arasındaki birçok partili parlamentonun ortaya çıkması, yeni ideolojik ve sosyo-ekonomik bölünmelerin yeni seçmen gruplar oluşturması, toplumda dinamik bir sosyal değişme sürecinin yaşanması ve nispi temsil sisteminin etkisiyle gerçekleşmiştir.

Sonuçta, seçim sistemleri, ülkelerin toplumsal, siyasal ve kültürel boyutlarıyla karşılıklı etkileşim içerisinde bulunan dinamik yapılardır. Bu sistemler uygulandıkları toplumun yaşadıkları deneyimlere ve demokratik birikimlere göre zaman içerisinde birtakım değişimlere uğramaktadır. Seçim sistemleri, toplumun sesini yönetenlere duyurabildiği en önemli araçlardan birisi olmalıdır. Bu açıdan demokrasi ve seçim ile onu somutlaştıran seçim sistemi kavramı iç içedir. Çalışmamızda da bu durum Türkiye örneği ile açıklanmaya açıklanmaya çalışılmıştır.

²¹¹ Ergun Özbudun, “1973 Türk Seçimleri Üzerine Bir İnceleme”, Bülent N. Esen'e Armağan, Ankara, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1977, s.83.

²¹² Ergun Özbudun, “1973 Türk Seçimleri Üzerine Bir İnceleme”,s.83

KAYNAKLAR

ABADAN, Yavuz , **Amme Hukuku ve Devlet Nazariyeleri**, Cilt :1, Ankara,Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını,1952.

AHMET, Feroz , **Türkiyenin Cumhuriyet Dönemi Siyasal Gelişmeleri**, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, İstanbul, İletişim Yayınları,1983.

AKAGÜNDÜZ, Aydın , **Seçim Sistemleri ve Seçim Sistemlerinin Demokratikleşmesi**, İstanbul, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 1991.

ALESKEROV, Fuat -ÇARKOĞLU, Ali, **Seçim Sistemleri ve İstikrar Araştırma Raporu**, İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 1998.

ALESKEROV, Fuat- ERSEL,Hasan -SABUNCU,Yavuz, **Seçimden Koalisyona Siyasal Karar Alma**,İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 1999.

ALKAN ,Mehmet, **“Osmanlıdan Günümüze Türkiye’de Seçimlerin Kısa Tarihi”**,Görüş,TÜSİAD Yayın Organı,Sayı 39, (1999), s.25

ANAYASA YARGISI, **Anayasa Mahkemesinin 26. Kuruluş Yıldönümü Nedeniyle Düzenlenen Sempozyumda Sunulan Bildiriler** , Ankara , Anayasa Mahkemesi Yayın No:13, (1989),s.13

ARASLI ,Oya , **Adaylık Kavramı ve Türkiye’de Milletvekilliği Adaylığı** , Ankara, Sevinç Matbaası, 1972.

ARASLI ,Oya, **Seçim Sistemi Kavramı ve Türkiye’de Uygulanan Seçim Sistemleri (1876-1987)**, Ankara,1989.

ARMAĞAN , Servet , **“Türkiye’de Parlamento Seçimleri”**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, Cilt-33 , Sayı 3,4 ,(1968), s.32

ARMAOĞLU , Fahir, **Seçim Sistemleri** , Ankara , Güney Matbaası ve Gazetecilik, 1953.

ATATÜRK , Mustafa Kemal , **Nutuk** ,İstanbul, Der Yayınları, 1934.

AVŞAR ,Zakir-TÜRKYILMAZ , Ahmet , **“Değişik Seçim Sistemleri,İttifaklarla 24 Aralık Genel Seçimi Değerlendirmeleri”**, Türkiye Günlüğü, Fikir ve Kültür Dergisi,Sayı 38, (1996),s.17

AYAN, Serhat , **“Seçimde Kar Yağabilir”** , Milliyet Gazetesi , 25 Ekim 1995.

AYGEN , Cemal , “**Memleketimizde Seçimler ve Neticeleri**” , Ankara Üniversitesi, SBF Dergisi, Cilt 17 , (1962),s.22

BAKIR, Sonnur -KÜÇÜKOĞLU, Semra -PEHLİVAN, Sevgi , “**Seçim,Seçim Sistemleri ve Türkiye’deki Uygulamaları**”,Ankara ,TBMM Basımevi , TBMM Kütüphane ve Dokümantasyon Müdürlüğü Yayınları :5, 1982, s.323

CARCASSONE, Guy , **Fransa’da İki Turlu Sistemin Eleştirel Bir Değerlendirmesi, Başkanlık,Parlamento ve Belediye Seçimleri ,Türkiye’de ve Avrupa’da Seçim Sistemleri** İstanbul , Friederich Ebert Vakfı Yayınları,1996 .

COTTERET , Jean Marie-EMERİ ,Claude , **Seçim Sistemleri** , Çev; Tanju Gökçil, İstanbul Gelişim Yayınları, 1975 .

ÇAM, Esat, **Siyaset Bilimine Giriş**, İstanbul, Der Yayınları,1995.

ÇAVDAR, Tevfik, **Siyasal Gelişmenin Evreleri**, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, İstanbul, İletişim Yayınevi, 1983.

ÇARKOĞLU, Ali, **Türkiye’de Temsil Adaleti: İllerin TBMM’de Sandalye Paylaşımında Gelişmeler**, Suna Killiye Armağan, İstanbul Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 1999.

ÇİTÇİ, Oya, “**Yerel Yönetimlerde Temsil**”, İdare Dergisi, Ankara, TODAİE Yayın No:226, (1989),s.17

DUVERGER, Maurice, **Siyasi Partiler**, Çev; Ergun Özbudun ,Ankara,Bilgi Yayınevi,1974.

DUVERGER, Maurice, **Siyasal Rejimler**, Çev; Teoman Tunçdoğan, İstanbul, Sosyal Yayınlar, 1986.

ERDEM, Tarhan, **Anayasalar ve Seçim Kanunu**, İstanbul, Milliyet Yayınları,1982.

ERGÜDER, Üstün, “**Siyaset Sosyolojisi Bakımından Seçim Analizi**”, Bülten, Türk Demokrasi Vakfı Yayın Organı, Ocak 1988, s.21

EROĞLU , Hamza, **Atatürk ve Milli Egemenlik**. Ankara,Atatürk,Kültür,Dil ve Tarih Yüksek Kurumu ,Atatürk Araştırma Merkezi,1987.

GÖZE, Ayferi, **Siyasal Düşünceler ve Yönetimler**, İstanbul, Beta Basım Yayın Dağıtım A.Ş. 1993.

GÖZÜBÜYÜK, Şeref - SEZGİN , Zekai , **1924 Anayasası Hakkında Meclis Görüşmeleri** Ankara, Ankara Üniversitesi S.B.F. Yayını,1957.

GÖZÜBÜYÜK, Şeref - KİLİ, Suna , **Sened-i İttifaktan Günümüze Türk Anayasa Metinleri** Ankara, Türkiye İş Bankası Yayınları, 1985.

- GÖZÜBÜYÜK, Şeref, **Anayasa Hukuku**, Ankara, Turhan Kitabevi,1997.
- GÜNEŞ, İhsan, “**1923 Seçimlerinde Oylar Nasıl Kullanıldı ?**” Ankara Üniversitesi, SBF. Dergisi ,Cilt 46 , No:1-2 ,1992,s.253-264
- GÜRBÜZ, Yaşar, **Siyasal Sistemler**, İstanbul, May Yayınları, 1980.
- İNCEOĞLU, Nihal, **Türkiye’de Siyasal Partilerin Seçim Sistemiyle İlgili Yaklaşımları Üzerine Bir Değerlendirme**, İstanbul, Friederich Ebert Vakfı Yayınları, 1996.
- KALAYCIOĞLU, Ersin-ÖZBUDUN,Ergun- KÖKER, Levent, **Türkiye’de Demokratik Siyasal Kültür**, Ankara, Türk Demokrasi Vakfı Yayınları, 1993.
- KARAMUSTAFAOĞLU, Tuncer, **Seçme Hakkının Demokratik İlkeleri**, Ankara, Sevinç Matbaası, 1970.
- KARATEPE, Şükrü, **Darbeler, Anayasa ve Modernleşme**, İstanbul, İz yayıncılık, 1997.
- KONGAR, Emre, **İmparatorluktan Günümüze Türkiye’nin Toplumsal Yapısı, Cilt: 1-2**, Ankara, Remzi Kitabevi,1993.
- LİPSET, Seymour Martin, **Siyasal İnsan**, Çev: Mete Tuncay, İstanbul, V Yayınları, 1986
- LİPSON, Leslie, **Politika Biliminin Temel Sorunları**, Çev: Tuncer Karamustafaoğlu, Ankara, Birlik Yayınları, 1986
- NOHLEN, Dieter, **Seçim Sistemleri; Türkiye’de ve Avrupa’da Seçim Sistemleri**, İstanbul, Friederich Ebert Vakfı Yayınları,1996.
- ÖZBUDUN, Ergun, “**1973 Türk Seçimleri Üzerine Bir İnceleme**” Bülent N. Esen’e Armağan, Ankara, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1977, s.87
- ÖZTEKİN, Ali, **Siyaset Bilimine Giriş** , Ankara, Siyasal Kitabevi, 2000.
- SARTORİ, Giovanni , **Demokrasi Teorisine Geri Dönüş**, Çev; Tuncer Karamustafaoğlu,-Mehmet Turhan Ankara ,Yetkin Basımevi, 1993.
- SAVCI, Bahri, “**1965 Seçimleri Üzerine Bir Analiz**”, Ankara Üniversitesi S.B.F. Dergisi Cilt:20, Sayı:4, 1965, s.45
- SCHMİTTER,C.Philippe-KARL,Terry , **Demokrasi Nedir, Ne Değildir?**, Çev;Levent Gönenç Ankara,Siyasal Kitabevi,1993.
- SENCER, Muzaffer, **Türklerin Yönetim Yapısı** , İstanbul , Alan Yayıncılık , 1992.

- SEZEN ,Saim , **Seçim ve Demokrasi**, Ankara ,Gündoğan Yayınları,1994.
- SEZGİN, Ömür, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Siyasal Rejim Sorunu**, Ankara, Birey ve Toplum Yayını,1984.
- SOYSAL, Mümtaz, **Anayasaya Giriş**, Ankara, Sevinç Matbaası, 1969.
- SOYSAL, Mümtaz, **100 Soruda Anayasanın Anlamı**, İstanbul, Gerçek Yayınevi,1986.
- TANİLLİ, Server, **Devlet ve Demokrasi, Anayasa Hukukuna Giriş**, İstanbul, Fakülteler Matbaası, 1982.
- TANÖR, Bülent, **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri 1789–1980**, İstanbul, Alfa Yayınları, 1996.
- TANÖR,Bülent - YÜZBAŞIOĞLU, Necmi , **1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku**, İstanbul,Yapı Kredi Yayınları, 2001.
- TBMM Enformasyon Müdürlüğü, **Dünya’da ve Türkiye’de Seçim Sistemleri**, TBMM Enformasyon Merkezi Dergisi, Sayı:8 , 1994.
- TBMM. Kültür,Sanat ve Yayın Kurulu, **Milli Egemenlik ve TBMM**. Ankara ,1987.
- TEKELİ, Şirin, **Cumhuriyet Döneminde Seçimler**, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, İstanbul, İletişim Yayınları,1983.
- TEZİÇ, Erdoğan , **Anayasa Hukuku, Genel Esaslar**, İstanbul, Beta Basım Yayım,1996.
- TUNAYA, Z. Tarık ,”**TBMM Hükümetinin Kuruluşu Ve Siyasi Karakteri**”, İstanbul Üniversitesi, Hukuk Fakültesi Mecmuası, Cilt:23, Sayı :3-4, (1958)
- TUNAYA, Z. Tarık, **Osmanlı İmparatorluğundan TBMM Hükümeti Rejimine Geçiş, Devrim İçinde Atatürk ve Atatürkçülük**, İstanbul, Turhan Kitapevi, 1981.
- TUNAYA, Z. Tarık ,**Türkiye’de Siyasal Partiler,İttihat ve Terakki,Bir Çağın,Bir Kuşağın Bir Partinin Tarihi**, Cilt:3, İstanbul Türkiye Vakıf Yayınları,1989.
- TUNCAY, Mete, “**Siyasal Gelişmenin Evreleri**”, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi Cilt:7,İstanbul, İletişim Yayınları,1983.
- TÜRK, Hikmet Sami, “**Seçimden Alınacak Dersler Var**”, Nokta Dergisi, Sayı 38, Kasım,1983, s.23
- TÜRK, Hikmet Sami,**Türkiye İçin Nasıl Bir Seçim Sistemi ? Sistem Önerileri, Seçim Uygulamaları**, Ankara, TESAV Yayınları, 1995.

Türkiye Genç İşadamları Derneği, **2000’li Yıllara Doğru Türkiye’nin Önde Gelen Sorunlarına Yaklaşımlar :Seçim Sistemi**, İstanbul,1996.

UNAT, Abadan Nermin, **Anayasa Hukuku ve Siyasi Bilimler Açısından 1965 Seçimlerinin Tahlili**, Ankara, Sevinç Matbaası, 1966.

ÜLMAN, Haluk, “**Seçim Sistemimiz ve Başlıca Siyasi Partilerimiz**”, Ankara Üniversitesi. S.B.F. Dergisi, Cilt -22,(1957),s.53

ÜSTE, R. Bahar, **Türkiye’de Seçim Sistemi Arayışları: Bir Alternatif Model**, İzmir, 9 Eylül Üniversitesi Yayınları;1999.

VERSAN, Vakur, **Niçin Demokrasi?**, İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yıllığı -2, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yayın No:3436,1987.

VERSAN ,Vakur ,**Kamu Yönetiminde Siyasi ve İdari Teşkilat**,İstanbul ,Der Yayınları,1990.

WEİKER ,Walter, **1960 İhtilali**, Çev; Ergin Mert., İstanbul, Cem Yayınları, 1967.

YÜZBAŞIOĞLU , Necmi ,”**Türkiye’de Uygulanan Seçim Sistemleri ve Bunlara İlişkin Anayasa Mahkemesi Kararlarına Göre Nasıl Bir Seçim Sistemi?**” , İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası , Cilt 4,sayı:1-2 , (1996), s.23.

ÖZGEÇMİŞ

- 1973 yılında Ankara’da doğdu.
- 1985 de Halide Edip İlköğretim Okulunu tamamladı.
- 1989 da Çankaya Lisesinde Orta Öğretimini tamamladı.
- 1992 de Çankaya Lisesinde Lise Öğretimini tamamladı.
- 1993 yılında Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstriyel İlişkiler Bölümüne başladı.
- 1998 yılında Lisans Eğitimini tamamladı.
- 2000 yılında İçişleri Bakanlığının açmış olduğu Kaymakam Adaylığı sınavını kazanarak Mülk-i İdare Amirliği mesleğine başladı.
- 2001 yılında 6 ay süre ile dil eğitimi için İngiltere’de (University of Leicester) bulundu.
- 2003 yılında 5 ay süreli Milli Güvenlik Akademisinde İç-Dış Güvenlik, Uluslararası Politika ve İstihbarat konularında eğitim aldı.
- 2003–2006 yılları arasında Kabataş(ORDU) ve Selim (KARS) ilçelerinde Kaymakamlık yapmıştır.
- 2004-2005 Eğitim-Öğretim Döneminde Kafkas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,Tarih Ana Bilim Dalı (Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Bilim Dalı) ‘nda Yüksek Lisans Eğitimine başladı.
- 2005 Ekim ayından itibaren Hınıs (ERZURUM) ilçesinde Kaymakamlık görevini sürdürmektedir.
- Evli ve Ahmet Selim adında 4 yaşında bir çocuk babasıdır.

